

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir
This project is co-funded by the European Union and the Republic of Turkey

BEKLEYEN ÇOCUK: ANNE YA DA BABASI CEZAEVİNDE OLAN ÇOCUKLAR ÜZERİNE BİR PROJE

Yazarlar

Doç. Dr. T. Aslı Akdaş Mitrani | Yrd. Doç. Dr. Fulya Giray Sözen

Proje Künyesi

Proje Yürütücüsü: Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

Proje Ortakları: Children of Prisoners Europe, Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı

Proje İştirakçileri: Öğretmen Akademisi Vakfı, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü

Proje Koordinatörü: Fulya Giray Sözen

Proje Asistanı: Emine Ünlü

Proje Stajyer Asistanı: Burçe Tulpar

Proje Teknik Danışmanı: Nevin Özgün

Proje Eğitimcileri: T. Aslı Akdaş Mitrani, Esra Savaşan, Tuğba Ata

Araştırma Danışmanı: T. Aslı Akdaş Mitrani

Proje Danışma Kurulu Üyeleri

İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü: Yrd. Doç. Dr. Emel Yeşilkayalı

Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği: Sosyal Hizmet Uzmanı Mansur Seyitoğlu

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi: Av. Selmin Cansu Demir

Elim Sende Derneği: Klinik Psk. Çimen Güldöker

Okan Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Programı: Öğr. Gör. Funda Ayra, Öğr. Gör. Serap Duygu Demirkan

Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı: Nevra Erten, Klinik Psk. Görkem

Demirdöğeri Güller

Öğretmen Akademisi Vakfı: Ece Çiftçi

Proje Kapak Tasarımı: Nice Uysal

www.behance.net/pancarked

Redaksiyon: Nihat Böke

Projenin ilk altı ayında Proje Asistanı olarak görev yapan Ayşe Taşpınar'a, Stj. Baver Sulhan'a, Children of Prisoners Ağı çalışanı Hannah Lynn'e ve projenin yazım aşamasında yer alan Birgül Haznedaroğlu'na süreç boyunca verdikleri tüm emek ve destek için teşekkür ederiz.

*Şubat, 2017
İstanbul*

İsteme Adresi:

TCYOV Genel Merkez
Rıhtım Cd Yoğurtçu Şükrü Sk. No:19, Kadıköy-İstanbul
Tel: 0216 449 39 99
E-mail: tcyov@ttmail.com
Web: www.tcyov.org

ISBN: 978-605-82753-0-0

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı'nın (TCYOV) izni olmadan elektronik veya mekanik format ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama v.b) çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

▪ Yönetici Özeti	
▪ Önsöz	1

Bölüm 1: Mahpusların Çocuklarına İlişkin Mevcut Durum

1- Türkiye ve Avrupa’da Arka Plan ve Mevcut Durum	6
1.1. Sayılar Ne Söylüyor?	7
1.2. Uluslararası Standartlar ve İyi Modeller	11
1.3. Mahpus Ebeveynleriyle Birlikte Cezaevlerinde Kalan Çocuklara	14
İlişkin Yasal Mevzuat	
2- Ebeveynin Cezaevinde Olmasının Çocuk Üzerindeki Etkileri.....	20
2.1. Ebeveyn Hapsinin Çocukların Üzerindeki Duygusal ve Psikolojik	21
Etkileri ile Davranış Sorunları	
2.2. Ebeveyn Hapsinin Çocukların Üzerindeki Duygusal ve Psikolojik	23
Etkileri ile Davranış Sorunları	
2.3. Dayanıklılık	25
2.4. Okulla İlgili Sorunlar, Yaftalanma (Stigmatizasyon) ve	26
Akran Zorbalığı	
3- Ebeveynle Hüküm Sürecinde İlişkiyi Sürdürmekle İlgili Zorluklar	27
ve Cezaevi ile Temaslar	
4- Ebeveyn için Hapiste Olmak ve Çocukla İlişkiyi Sürdürmek.....	29
5- Bakımverenlerin Yaşadığı Güçlükler	37
6- Kadın Cezaevleri ve Annesiyle Birlikte Yaşayan Çocuklar	40

Bölüm 2: Bekleyen Çocuk Projesi

7- Proje Amacı	47
8- Proje Faaliyetleri.....	48
9- Proje Araştırma Yöntemi.....	53
10- Proje Araştırma Bulguları	55
10.1. Mahpuslarla Yürütülen Görüşme Sonuçları	55
10.1.1. Analiz Süreci.....	57
10.1.1.1. Cezaevinde Ebeveyn Olmaya İlişkin Zorlu Duygular	57
10.1.1.2. Çocuğun İhtiyaçlarının Karşılanamaması.....	59

10.1.1.3. İlişkilerde Yaşanan Zorluklar	61
10.1.1.4. Çocuğun Okul Hayatındaki Sorunlar	63
10.1.1.5. Tahliye Sonrası	65
10.2. Cezaevi Çalışanlarına Yönelik Sonuçlar	66
10.3. Öğretmenlere Yönelik Sonuçlar	72
11- Bulgulara İlişkin Değerlendirme	78
11.1. Proje Ekibi Gözlemleri	79

Bölüm 3: Sonuç ve Öneriler

12- Politika Önerileri	82
12.1. Proje Danışma Kurulu Önerileri	83
13- Sivil Toplumda Mahpusların Çocukları Üzerine Çalışmalar	84
13.1. Türkiye'den Örnekler	84
13.2. Avrupa ve Dünyadan Örnekler	85
▪ Sonsöz	90
Kaynakça	92

Yazarlar Hakkında

Doç. Dr. T. Aslı Akdaş Mitrani

Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü ve Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı'nı bitirdi. Doktora derecesini İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü'nden alan Akdaş Mitrani, 2006-2012 yılları arasında Doğu Üniversitesi Psikoloji lisans ve yüksek lisans bölümünde tam zamanlı, daha sonra 2013-2016 arasında da Okan Üniversitesi Psikoloji Yüksek Lisans programında yarı zamanlı ve tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalıştı. Yetişkinlerle bireysel psikoterapi çalışmalarına 1996 yılından beri devam eden Akdaş Mitrani, 2004 yılından beri çeşitli projelerde ve sivil toplum örgütlerine bağlı olarak ceza infaz kurumlarında psiko-sosyal iyileştirme programlarında araştırmacı, eğitmen ve danışman olarak yer almıştır. Araştırma alanları suç psikolojisi, çocuk istismarı, mağduriyet araştırmalar, mahpuslara yönelik psiko-sosyal iyileştirme olan Akdaş Mitrani, Türk Psikologlar Derneği ve Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı üyesidir.

Yrd. Doç. Dr. Fulya Giray Sözen¹

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Anadal ve Psikoloji Yandal bölümlerinden burslu olarak mezun oldu. Yüksek lisans öğrenimini Maltepe Üniversitesi Gelişim Psikolojisi Programı'nda ve doktora öğrenimini İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü'nde tamamladı. 2007-2010 yılları arası Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı'nda sosyal çalışmacı olarak görev yaptı. 2010 – 2017 yılları arası ise aynı kurumda dezavantajlı gruplara ilişkin psiko-sosyal projeler yazdı ve yürüttü. 2011 – 2012 yılları arası Okan Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programı'nda, 2012 – 2016 yılları arası Maltepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde ve 2014-2017 arası İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde tam ve yarı zamanlı olarak çalıştı. Çocuk suçluluğu, cezaevleri, çocukluk çağı travmaları ve yaratıcı drama çalışma alanları arasında yer almakta, son beş yıldır kadın suçluluğu, anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar ve mahpusluk-ebeveynlik ilişkisi üzerinde sahada faaliyetler yürütmektedir. Bekleyen Çocuk Projesi'nin 15 Şubat 2016 – 1 Şubat 2017 arası koordinatörlüğünü yürütmüş ve Şubat 2017 itibariyle İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır.

¹ İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi

YÖNETİCİ ÖZETİ

Vakfımızın çocuk adalet sistemi içerisindeki önlemeye yönelik çalışmaları yirmi beş yıldan günümüze sürmektedir.

Yıllara dayalı deneyimlerimiz bizi, önce kadın hapisanelerinde anneleri ile kalan çocuklara ve mahpus annelere, devamında ise anne ya da babası hapiste olan ama dışarıdaki çocuklara yönlendirdi.

Söz konusu kesimler bu güne değin ele alınmamış, üzerinde durulmamış ve toplumun farkında olmadığı mağdur çocuklar. Mahpusların yakınları ve özellikle çocuklarının karşılaştığı güç koşullar son yıllarda sosyal politika üretkenler ve araştırmacılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Bu alanda iyi örneklerin araştırılarak bir model geliştirilmesi, dolayısıyla savunu yapılabilmesi amacıyla uzmanlarımızın hazırladığı “Bekleyen Çocuk Projesi” yaşama geçirildi. Biz, sivil toplum örgütleri olarak hedef kitlemizle çalışmalar yürütürken, diğer yandan evrensel uygulamalar ve uluslararası sözleşmelerin yerine getirilmesi konusunda savunuculuk yaparak ve baskı unsuru olarak çocuklara ilişkin sorun alanlarında yasa yapıcılar ve hükümetlerden sosyo-ekonomik ve politik kararlarda çocuğun öncelenmesini talep etmekteyiz.

Oldukça ayrıntılı bilgi ile donanmış elinizdeki yayının yeni bir bakış açısı getirmesini ve çocuklar yararına iyi ve doğru uygulamalara ulaşmayı bekliyoruz.

Şahsım ve Vakfımız adına, Proje koordinatörü Fulya S. Giray Sözen ve ekibine, ortaklarımız COPE ve KORUNCUK Vakfı’na, güç birliği yaptığımız Öğretmen Akademisi Vakfı ile İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü’ne, tüm danışmanlara ve projede emeği geçen herkese şahsım ve Vakfımız adına teşekkür ediyorum.

Saygılarımla,

Nevin ÖZGÜN

TCYOV Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Ceza adalet sisteminin sık kullandığı bir yaptırım olarak hürriyeti kısıtlayıcı cezaların, avantajları ve dezavantajları giderek tartışılmakta olan bir konudur. Elde edilen fayda mükerrer suçlar açısından bakıldığında soru işareti taşımaktadır. Maliyeti yönünden bakıldığındaysa, hapsedilen kişinin yakınları ve varsa çocukları da cezalandırılmakta, maruz kalınan yaftalanma (stigmatizasyon) ve sosyal dışlanma, ekonomik güçlükler, ebeveyn kaybı ile yaşanan travmatizasyonun sonucu, özellikle çocuklarda uzun dönemli olumsuz etkiler ortaya çıkmaktadır.

Ceza infaz kurumlarında mahpuslara yönelik psiko-sosyal iyileştirme çalışmaları ülkemizde iki binli yıllardan itibaren yürütülmekte, çeşitli alanlarda mahpusların desteklenmesi ve suça yönelme nedenleri üzerine odaklanılması ile, adaletin onarıcı fonksiyonu hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu yolla mahpus bireylerin tekrar suça yönelmeleri önlenmeye çalışılmakta ve tahliye sonrası topluma entegrasyonlarını sağlayacak beceri ve kapasiteleri edinmelerine çalışılmaktadır.

Hapis cezası söz konusu olduğunda, mahpus kişinin ailesi ve çocuklarının hak kaybı ve travmatik bir sürece maruz kaldıkları oldukça ihmal edilmiş bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Mahpus çocukları, ceza adalet sistemi açısından belki “tali hasar” olarak değerlendirilmekte, sosyal politikalar, adalet ve eğitim sistemi düzenlenirken ihtiyaçları görülmeyen dezavantajlı bir gruptur. Avrupa genelinde sayıları 800 bin olarak tahmin edilmektedir. Ülkemizde anne ya da babası hapiste olan çocuklara dair herhangi bir istatistiksel kayıt bulunmamaktadır. Bazı parametreler üzerinde tahmini bir hesap yapıldığında bugün sayılarının 300 binden fazla olduğu gibi bir kestirim yapmış bulunmaktayız.

ABD, İngiltere ve Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, Avustralya ve Japonya gibi endüstrileşmiş ülkelerde ceza adalet sistemi onarıcı adalet perspektifini benimsemişler ve suç mağduru taraf kadar, mağdur ailesini de koruyan düzenlemeler getirmişlerdir. Ayrıca, mahpus kişinin bakmakla yükümlü çocukları olduğu takdirde, bu çocukların iyilik halini sağlamak için gerekli asgari standartlar belirlenerek, bu standartlar ilgili Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Kararları ile güvence altına alınmıştır. ABD, İngiltere ve Birleşik

Krallık'ta ve AB ülkelerinde genellikle sivil toplum örgütleri asgari standartların yerine getirilmesi konusunda savunuculuk faaliyetleri yürütmekte, kamuoyu baskısı oluşturarak hükümetlerin gerekli düzenlemeleri yapmalarının takipçisi olmaktadır. Aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin bu konudaki önemli diğer bir fonksiyonu ise, mahpus aileleri ve çocukları için psiko-sosyal destek sağlayacak hizmeti organize etmeleri ve sunmaları olmuştur. Özellikle bizlerin de Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı olarak parçası olduğumuz Children of Prisoners Europe-COPE (Mahpusların Çocukları Avrupa Ağı), 1993 yılından beri bu alanda sürdürülen çalışmaları bir araya getiren ve savunuculuk yapan 22 ülkeden 84 üye ve iştirakçisi ile aktif bir sivil toplum örgütüdür.

Avrupa Birliği ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogu – IV Eğitim Hibe Programı fonu, Children of Prisoners Europe-COPE ve Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (KORUNCUK) ortaklığı, Öğretmen Akademisi Vakfı (ÖRAV) ve İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü iştiraki ve T.C. Adalet Bakanlığı onayı ile gerçekleştirdiğimiz Bekleyen Çocuk Projesi, bu alanda ülkemizde yürütülmüş öncü çalışmalardandır. Bu alana TÇYÖV olarak girişimiz, 2014-2015 arasında yürüttüğümüz Dışarıdaki Çocuk Projesi¹ ile olmuştur. Bu projeden biraz bahsetmek bir giriş olarak uygun olacaktır diye düşünüyoruz. 2010 yılından beri ceza infaz kurumlarında kadınlarla yürüttüğümüz birçok projede (Küçük Adımlarla Büyük Oyunlar², Mor Güvercin³), gerek grup çalışmaları gerek seminer/konferans tarzı toplantıların sonunda, soru-cevap kısmı döner dolaşır, dışarıdaki çocuklarından haber alamayan, dışarıdaki çocuklarının durumuyla ilgili endişelerini ifade eden, ya da ziyaretlerde çocuklarının sorularına cevap veremeyen annelerin dile getirdikleri meselelere gelirdi. Geçmişte, ceza infaz kurumlarında anneleriyle kalan çocuklarla ilgili çalışmalar yürütmüş olsak da, 2004 yılından beri mahpuslarla çalışmakta olan bir uzman olarak ne benim, ne de alanda 30 yılı aşan ciddi bir deneyime sahip, Türkiye'nin köklü sivil toplum örgütlerinden biri olarak TÇYÖV'ün, dışarıda bekleyen, anne-babası hapiste olan çocuklar hiçbir zaman doğrudan odak noktamız olmadı. Yıllardır sistemin bu kadar içinden gözlem yapabilmemize, ve mahpuslar, ceza infaz koruma memurları, idareciler, psiko-

¹ Dışarıdaki Çocuk Projesi, www.tcyov.org/projeler/tamamlanmis_projeler

² Küçük Adımlar, Büyük Oyunlar Projesi, www.tcyov.org/projeler/tamamlanmis_projeler

³ Mor Güvercin Projesi, www.tcyov.org/projeler/tamamlanmis_projeler

sosyal servis çalışanları gibi farklı perspektiflere ve rollere sahip taraflarla temas etme fırsatımız olmasına rağmen, mahpusların çocukları bizim için de uzun süre görünmeyen/az görülen bir grup olmuştur.

Dışarıdaki Çocuk Projesi ile kadın cezaevlerindeki anneleri vasıtasıyla dışarıdaki çocuklara ve onlara bakım veren hane halklarına ulaştık. Bu çocuklar ve bakım verenleriyle ikişer klinik psikolog 3-5 seanslık ev ziyaretleri yürüttüler. Çocuklara ve onlara bakım verenlere psiko-eğitim tarzı müdahaleler verildi ve gerekli durumlarda onları yardım alabilecekleri ruh sağlığı sağlayıcılara yönlendirmeler yapıldı. Bir yandan da kadın ceza infaz kurumlarındaki annelerle çalışarak dışarıdaki çocuklarıyla ilişkilerini sürdürmede yaşadıkları zorlukları ve onların ihtiyaçlarını tespit etmeye çalıştık. Bizim için Dışarıdaki Çocuk Projesi, Bekleyen Çocuk Projesi'nin temelini teşkil etmektedir. Dışarıdaki Çocuk Projesi vasıtasıyla fark ettiklerimizi şöyle özetlemek mümkündür:

- Dezavantajlı birçok grup arasında mahpus çocukları en görünmeyen grup diyebiliriz; ailede suça karışmış bir kişi bulunması nedeniyle zaten mağdurken, bir yandan da sosyal olarak dışlanmakta, kendilerini içinde bulundukları gruptan saklamaktadırlar. Söz konusu çocuklara bakım veren aileler de konuyu bir utanç ve suçluluk içinde yaşayarak genellikle kendilerini saklı tutmaktadırlar.
- Bakım veren aileler bu gizlilik, suçluluk ve utancın sonucu, çocukla ilgili herhangi bir desteğe ulaşamamakta, yardım alamamaktadırlar. Yine bu gizliliğin devamı olarak çocukların okulunda da özel durumları bilinmemektedir.
- Bakım verenler çocukların sorularını ya geçiştirmekte, ya da yalan söylemektedirler. Bundan ötürü, çocuklar yetişkinlere güvenlerini kaybetmektedirler.
- Çocuğun anneye ilişkisini sürdürmek bakım verenin sorumluluğudur; birçok durumda ya çocuğu korumak adına (tekrar ayrılıkla ilgili her seferinde acı çekilmesi vb.), ya da pratik nedenlerle (uzaklık, seyahat masrafları, vb.) ziyaretlerin düzenli ve sık olmasını sağlayamamaktadırlar.
- Birçok çocuk hapisteki annesiyle ilgili karışık duygular yaşamaktadır. Özlem ve öfke arasında gidip gelen bir bölünmüşlük, geleceğe dair

güzel hayallerle, umutsuzluk arasında savrulmakta olan çocuklar, sorularına cevap alamamakta, hayatları ön görülemez ve kontrol edilemez bir olaylar silsilesi olarak geçmektedir.

- Bazı çocuklar annelerinin yakalanma veya göz altına alınmalarına, ya da suç olayına tanık olmuş, travma sonrası stres bozukluğu belirtileri göstermektedirler.
- Bakım veren, çocuğa sınır koyamama, şımartma ile öfke, cezalandırma ve vicdan azabı arasında gidip gelmekte, el yordamıyla çocuğu yetiştirmeye çalışmakta, kimi zaman aşırı koruyucu olurken, kimi zamansa “ipin ucunu kaçırmakta”dır.
- Bakım veren ne çocuğun, ne de mahpus annenin takdirini kazanamamakta, tüm çabasına rağmen kimse yeterince memnun olmamakta, neticede bakım veren tükenmekte, öte yandan çocuk da kendisini yük olarak görmeye başlamaktadır.

Bu çıkarımlardan hareketle, Bekleyen Çocuk Projesi sadece annelerin değil babaların da ebeveyn olarak rollerini hesaba katarak, ve cezaevinde anneleriyle kalan 0-6 yaş arası çocuklar kadar dışarıda bekleyen çocukların tümünü birden “mahpus çocukları” olarak görerek kurgulandı. Yine, önceki çalışmada farkettiğimiz üzere okulun mahpus çocuğun özel durumundan haberdar olmamasının getirdiği zorlukları göz önünde bulundurarak, İstanbul’da belirli bir bölgedeki öğretmenler ve rehber öğretmenlerde mahpus çocuklara yaklaşımla ilgili farkındalık çalışmaları yürütülmesini ve kapasite geliştirilmesini sağlamaya çalıştık. Aynı zamanda, mahpuslar ve aileleriyle en çok temas halinde olan grup olarak infaz koruma memurlarına ebeveyn-çocuk ilişkisinin hapis cezasına rağmen sürdürülmesinin önemi ve bu ilişkiyi kolaylaştırmak ve desteklemek üzere yapabilecekleri üzerine çalıştık; onların önerileri bizim için özellikle çok aydınlatıcı oldu. Bir yandan da idare ve psiko-sosyal servis çalışanlarıyla da etkileşimlerimiz karşılıklı olarak hem bilgilendirici, hem de fikir üretmede faydalı oldu. Yine önceki projemizden edindiğimiz kavrayışı zemin olarak COPE ile temaslar kurduk, Avrupa’daki iyi örnekleri gözlemledik, mikro düzeyde doğrudan ceza infaz kurumlarında ebeveyn çocuk ilişkisini destekleyici ve kolaylaştırıcı neler yapılabileceğine odaklanırken, makro düzeyde de

Türkiye’de bir “Mahpus Çocukları Politikası” oluşturulması için Avrupa’daki aşığı yukarı 30 yıla yaklaşan deneyimi anlamaya çalıştık.

Bu kitap öncelikle Bekleyen Çocuk Projesi çıktılarını sizlerle paylaştığımız ve “Mahpus Çocukları Politikası” için önerilerimizi derlediğimiz bir savunu çalışmasıdır. Ancak bundan ibaret değildir. Uluslararası hukuksal düzenlemeler ve mevzuat dahilinde Türkiye’de yapılabileceklerin/yapılması beklenenlerin çerçevesini çizmeye çalıştık. Daha sonra, güncel bilimsel literatür dahilinde ebeveyn hapsinin çocuklar üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini, mahpusun hüküm sürecinde bekleyen çocuğuna ebeveynlik yaparken karşılaştıklarını, çocuklara bakım verenlerin durumlarını değerlendirdik. Özellikle Türkçe’de konuyla ilgili yayın azlığını/yokluğunu göz önünde bulundurarak, Türkiye’den araştırmacılar için proje çıktılarını aktarmadan önce bilimsel zemini kurmaya dikkat ettik. Daha sonra çalışma sürecini ve bulguları sunduğumuz çalışmada politika önerilerimizi de ifade etmeye çalıştık.

Ümidimiz, bu alana daha fazla araştırmacının ve sivil toplum ilgisinin yönelmesidir. Bu yolla “mahpus çocukları”nı kamuoyunun gündemine taşımak, onları “tali hasar” olmaktan çıkarıp hapsedilmenin doğrudan mağdurları olarak görünür kılmak istiyoruz. Diliyoruz ki Türkiye’deki tüm “mahpus çocukları” için hakları olan ve onlar için uygun yetiştirme koşullarının sağlandığı, özel ihtiyaçlarına duyarlı bir sistem değişimi ve iyileştirmesi önümüzdeki yılların sosyal politikalarında yerini bulacaktır. Bu çalışmada bizimle deneyimlerini, hikayelerini ve duygularını paylaşan mahpus ebeveynlere, infaz koruma memurlarına, psiko-sosyal servis personeli ve idarecilere teşekkür ederiz, onların işbirliği olmasaydı, bu çalışma gerçekleşmezdi...

Doç. Dr. T. Aslı Akdaş Mitrani

İstanbul

Şubat 2017

Bölüm 1: Mahpusların Çocuklarına İlişkin Mevcut Durum

1. Türkiye ve Avrupa’da Arka Plan ve Mevcut Durum

Tarihçilere göre, cezaevleri dört yüz yıldan daha uzun süredir Avrupa’da ayrı kurumlar olarak varlığını sürdürmekte ve hapsetme pratiği 19 YY’dan bu yana modern Avrupa devletlerinin temel cezalandırma yöntemlerinden biri olarak kullanılmaktadır (Ayre, Gampell ve Scharff-Smith, 2011). 1596 yılında Hollanda’da açılan ‘Amsterdam Hapishanesi’ dünyanın ilk cezaevi olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık Osmanlı Devleti’nin modernleşme sürecinde “zindan’dan hapishaneye” geçiş önemli adımlardan biri olmuş, Tanzimat Dönemi ile başlayan bu süreç Sultan Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de devam etmiştir. Sanayi Devrimi sonrası özellikle Batı medeniyetlerinde kutsanan çalışma ve üretim kültürü ilk cezaevlerinin de temelini oluşturmuş, Osmanlı’nın ilk cezaevlerinden olan Hapishane-i Umumi’de (Genel Cezaevi) de kısa sürede mahkumların çalıştırılması ve bu yolla ıslah edilmesi gündeme gelmiştir (Atar, 2015).

Öte yandan, uzun yıllardır kullanılan bu cezalandırma yöntemine karşın çoğu ülkede suç istatistikleri her geçen gün artmaktadır (Walmsley, 2009). Uzmanlar ve yasa koyucular hapsetmenin mükerrer suç (tekrar eden suçlar), rehabilitasyon ve önleme üzerindeki etkilerini uzun süredir değerlendirmekle birlikte, tüm bu tartışmalar hapsetmenin sadece birey (mahpus) üzerindeki etkisi ya da toplumdaki caydırıcılığı ile sınırlı kalmaktadır. Oysa ki, hapsetme süreci tek başına sadece mahpusu değil, onunla birlikte birçok yakınına da yakından etkilemekte, cezaevinde bulunan mahpus ardında kendisini bekleyen bir aileyi ve varsa çocuklarını da bırakmaktadır (Murray, Farrington ve Sekol, 2012).

Mahpusların yakınları ve özellikle çocuklarının karşılaştığı zorluklar ancak 20 YY’ın son on yılında hem siyasi aktörler hem de araştırmacılarla görünür hale gelmeye başlamıştır (Ayre, Gampell ve Scharff-Smith, 2011). Anne ya da babası cezaevinde bulunan çocukların sayıları, bu çocukların yaşadığı hak kayıpları ve karşılaştığı yaşamsal zorluklar, temel bakım ihtiyaçları ve devletlerin konuyla ilgili geliştirdiği politikalar her ülkede farklılık göstermektedir. Ebeveynin hapsolma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri henüz

yeterince bilinmese de, şimdiye dek elde edilen veriler bu sürecin çocukların eğitim ve sosyal hayatlarını temelden etkileyecek maddi zorluklar, damgalanma ve ailenin parçalanmasıyla tanımlanabilecek tehlike faktörlerini arttırdığını ortaya koymaktadır (Nesmith ve Ruhland, 2008).

Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar kendilerine dışarıda bakım sağlayabilecek bir yetişkin yoksa, bazı hallerde mahpus ebeveynleriyle birlikte cezaevinde kalabilmekte, buna yasal olarak imkan vermeyen bir sistemde ya da cezaevindeki ebeveynin çocuğun bakımını üstlenmemesi durumunda devlet korumasında ya da koruyucu aile bakımında yaşamaktadır. Ancak çoğu durumda çocuklar dışarıdaki diğer ebeveynle ya da bakım sağlayan bir akraba (büyük anne, teyze, hala, dede gibi) ile birlikte kalmaktadır. Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin tüm dünyadaki uygulama ve yaklaşımlar farklılık göstermekle birlikte, özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin belirli standartlar oluşturmaya ve uygulamaya çalıştığı görülmektedir.

Avrupa'da anne ya da babası cezaevinde olan çocuklarla ilgili çalışmalar yürüten Children of Prisoners Europe-COPE⁴ (Mahpusların Çocukları Avrupa Ağı) konuyla ilgili öncül çalışmalar yürütmektedir. Ağa üye sivil toplum kuruluşları, çeşitli devlet kurumları, üye uzmanlar ve alanda görev yapan temsilcilerin katkısı ile, birçok Avrupa ülkesinde anne ya da babası cezaevinde olan çocukların yaşadığı hak kayıplarına ilişkin kalıcı ve etkin çalışmalar yürütülmektedir. Bekleyen Çocuk Projesi kapsamında COPE Ağı ile bir ortaklık geliştirilmiş ve yürütülen model uygulamalar yerinde gözlenmiştir. Bu bağlamda, Avrupa ve Türkiye'deki mevcut yaklaşım bu yayının ana eksenini oluşturmaktadır.

1.1. Sayılar Ne Söylüyor?

Cezalandırıcı sistemin unuttuğu kurbanlar olan anne ya da babası cezaevindeki çocuklar, ebeveynlerinin hapsedilme süreci sonrası duygusal ve psikolojik gelişimlerini etkileyebilecek uzun süreli hasarlar deneyimlebilmektedir (Convery ve Moore, 2011). Çocuğun anne ya da babası yasalara karşı gelerek cezaevine girdiğinde, çocuk için anlaması güç ve uzun bir

---

⁴ Bundan sonra COPE olarak anılacaktır.

süreç de başlar. Bu süreçte, her çocuğun üstün yararını ve refahını gözetken, bireysel ve bütüncül yaklaşımlar önem kazanmaktadır. Öyle ki, bazı hallerde ailede uzun süreli bir istismarın da faili olan ebeveynin cezaevine girmesi ve dolayısıyla çocuğun bu kişiyle görüştürülmemesi en sağlıklı yaklaşım olabileceken, çoğu durumda bunun tersi yaşanmakta ve çocuklar mahpus ebeveynleriyle ilişkinin devamına ihtiyaç duymaktadır. Kısacası, her çocuğun ebeveyni ile ilişkisi kendi yaşam deneyimi ve ebeveyn-çocuk ilişkisi özelinde değerlendirilmelidir.

Ülkeler, anne ya da babası cezaevinde bulunan çocuk sayısını öngörüye dayalı farklı yollarla hesaplamaktadır. Örneğin Fransa, mahpus gruba özel demografik ebeveynlik ortalamasından yola çıkarak mahpus sayısını 1.3 ile çarpmakta, İngiltere de benzeri bir yolla mahpus sayısını 0,87 ile çarpmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ise anne ya da babası mahpus olan çocukları, “erkek mahpus sayısı X 0,56 X 2” ve “kadın mahpus sayısı X 0,67 X 2,4” formülü ile hesaplamaktadır. Fransa Ulusal İstatistik ve Ekonomik Çalışmalar Enstitüsü (INSEE)’nün tahminlerine göre Avrupa Birliği ülkelerinde güncel rakamlara göre 800.00 çocuğun cezaevinde olan bir ebeveyni bulunmaktadır (Ayre, Gampell ve Scharff-Smith, 2011).

2007 yılı Avrupa Konseyi’nin istatistiklerine göre Avrupa Birliği ülkelerindeki anne ya da babası mahpus çocuklarından bazıları ise şu şekildedir: Polonya’da 117.259, Almanya’da 101.228, İspanya’da 86.407, İrlanda’da 4.297 çocuğun anne ya da babası cezaevindedir (Aebi ve Delgrande, 2007).

Yine bir başka kaynaktan, 2013 yılı verilerine göre Avrupa’daki ülkelerin mahpus ve çocuklarının sayısı şu şekilde verilmiştir: Belçika’da mahpus sayısı 12.126 iken, mahpus babasından ayrı olan çocuk sayısı 15.763, mahpus annesinden ayrı olan çocuk sayısı 545’dir. Fransa’da toplam mahpus sayısı 62.443 iken, mahpus babasından ayrı olan çocuk sayısı 81.175 ve mahpus annesinden ayrı olan çocuk sayısı 3.134’dür. İspanya’da toplam mahpus sayısı 68.220 ve İngiltere’de 84.430 ancak İspanya’da mahpus annesinden ayrı çocuk sayısı 6.988 iken İngiltere’de bu sayı 5.278’dir (International Centre for Prison Studies, 2013).

Ülke	Cezaevi Nüfusu	Cezaevi nüfus oranı 100,000'de	Mahpus olan babasından ayrı olan çocukların sayısı (tahmini)	Mahpus olan annesinden ayrı olan çocukların sayısı (tahmini)
Belçika	12,126	108	15,763	545
Hırvatistan	4,741	108	6,163	307
Çek Cumhuriyeti	1,6257	154	21,134	1,999
Danimarka	4,091	73	5,138	232
Finlandiya	3,134	58	4,074	296
Fransa	62,443	98	81,175	3,134
Almanya	64,379	79	8,3692	5,029
Yunanistan	12,479	111	16,222	720
İrlanda	4,068	88	5,288	204
İtalya	64,835	106	84,285	3,650
Lüksemburg	656	122	787	46
Hollanda	13,749	82	17,873	950
Norveç	3,649	72	4,743	271
Romanya	33,015	155	42,920	1,656
Slovenya	1,357	66	1,764	65
İspanya	68,220	147	88,686	6,988
İsveç	6,364	67	8,273	507
İsviçre	6,599	82	8,578	421
Birleşik Krallık				
İngiltere/Galler	84,430	148	109,759	5,278
Kuzey İrlanda	1,851	101	2,406	57
İskoçya	7,855	147	10,211	583

Tablo 1: Avrupa'daki ülkelere göre mahpus ve çocuklarının sayıları (International Centre for Prison Studies, 2013).

Murphey ve Cooper'ın (2015) araştırmasına göre, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çocuk nüfusunun % 7'si oranını temsil eden beş milyondan fazla çocuğun beraberinde yaşadığı ebeveyni cezaevine girmiştir. Bu oran siyahi, yoksul ve kırsalda yaşayan çocuklarda daha fazladır. Uluslararası Hapishane Çalışmaları Merkezi'nin 2007 yılı istatistiklerine göre ise Rusya, Birleşik Krallık, Kanada, İspanya, Almanya ve Avustralya'daki 18 yaşından daha küçük 1.7 milyon çocuğun anne yada babası eyalet ya da federal cezaevlerinde bulunmaktadır

Türkiye'de resmi istatistiklerde mahpusların çocukları henüz yer alan bir veri değildir. Ancak T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün 2016 yılı mahpus istatistikleri şu şekildedir:

Yaş Gruplarına Göre Dağılım	Hükümlü			Tutuklu			Genel Toplam		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
12 ve 17 Yaş (18 Yaşından Gün Almamış Çocuk)	746	26	772	1.670	49	1.719	2.416	75	2.491
18 ve 20 Yaş (Genç)	5.577	136	5.713	3.382	159	3.541	8.959	295	9.254
21 ve 39 Yaş (Genç-Orta Yetişkin)	99.557	3.259	102.816	15.360	752	16.112	114.917	4.011	118.928
40 ve 64 Yaş (İleri Yetişkin)	47.050	2.166	49.216	4.721	255	4.976	51.771	2.421	54.192
65 ve 79 Yaş (Yaşlı)	2.344	85	2.429	159	9	168	2.503	94	2.597
80 Üstü (İleri Yaşlı)	119	5	124	8	0	8	127	5	132
Yaş Grubu Bilinmeyen	7	1	8	7	-	7	14	1	15
TOPLAM	155.400	5.678	161.078	25.307	1.224	26.531	180.707	6.902	187.609

K=Kadın, E=Erkek, T=Toplam

Tablo 2: Türkiye’de 2016 yılı yaş ve cinsiyete göre mahpus sayısı (T.C. Adalet Bakanlığı, 2016).

Bu verilere karşılık, TÜİK Türkiye’de doğurganlık hızını 2015 yılında 2,14 olarak açıklamıştır. Türkiye’deki doğurganlık oranına karşılık, eldeki mahpus sayısından hareketle öngörülen “anne ya da babası cezaevinde olan çocuk sayısı” şu şekilde hesaplanmıştır:

Mahpusların Yaş Gruplarına Göre Dağılım	Tutuklu-Hükümlü		Genel
	Erkek Mahpusların Çocuk Sayısı	Kadın Mahpusların Çocuk Sayısı	
18 ve 20 Yaş (Genç) Mahpus	19.172	631	19.803
21 ve 39 Yaş (Genç-Orta Yetişkin) Mahpus	245.922	8.583	254.505
40 ve 64 Yaş (İleri Yetişkin) Mahpus	110.789	5.180	115.970
65 ve 79 Yaş (Yaşlı) Mahpus	5.356	201	5.557
80 Üstü (İleri Yaşlı) Mahpus	271	10	282
Yaş Grubu Bilinmeyen Mahpus	30	2	32
Cinsiyete Göre Toplam	381.540	14.607	396.147~

Tablo 3: Türkiye’de anne ya da babası cezaevinde olan tahmini çocuk sayısı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2015).

1.2. Uluslararası Standartlar ve İyi Modeller

Cezaevi ziyaretleri, ziyaret saatleri, sınırlı telefon iletişimi gibi cezaevine özgü tipik kural ve düzenlemeler çoğu zaman çocuğun mahpus ebeveyniyle kurması gereken ilişkiyi güçleştirmektedir. Ancak çocuklar sağlıklı bir gelişim süreci geçirmeleri adına, ebeveynleriyle anlamlı ilişkiler kurmalıdır. Çocuğun haklarını gözetken bu esenlik ideali günümüzde birçok sözleşme ve protokol tarafından da güvence altına alınmıştır. Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin bazı maddeleri anne ya da babası cezaevinde olan çocukları ilgilendirmektedir. Sözleşmenin 2, 3, 9, 12, 16 ve 19. maddeleri bu kapsamda değerlendirilebilmekte, sözleşme anne ya da babası cezaevinde olan çocukları da kapsayacak şekilde taraf devletleri sorumluluk almaya çağırmaktadır. Diğer yandan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8.maddesi de özel ve aile hayatına saygı hakkıyla yine anne ya da babası cezaevinde olan çocukları kapsamaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 24. maddesi de Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin prensiplerini yinelemektedir. Buna göre Bildirge, çocuğun korunma ve bakım ile görüşlerini ifade etme hakkına vurgu yapmakta, çocuklarla ilgili tüm işlemlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesini ve her çocuğun kendi çıkarlarına uygun olarak anne ya da babasıyla düzenli olarak kişisel ve doğrudan teması sürdürmesini ifade etmektedir (BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989, madde:2,3,9,12,16,19; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950, madde: 8; Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi, 2000, madde: 24).

Ebeveyn olmaya ilişkin haklar mahpuslar için de geçerlidir. Mahpusların haklarına ilişkin oluşturulmuş bazı düzenlemelerde bu haklar açıkça ifade edilmiştir. Avrupa Cezaevi Kuralları (Avrupa Konseyi, 2006), Bangkok Kuralları olarak bilinen BM Kadın Mahkumlara Muamele ve Kadın Suçlular için Hapis Cezası İçermeyen Tedbirler ve Mandela Kuralları olarak bilinen BM Mahpusların Islahı için Asgari Standart Kurallar bu düzenlemelerin en dikkat çekici olanlarıdır.

Bazı ülkelerde ise ulusal hukuk sistemi, mahpusların çocuklarını güvence altına almaktadır. Örneğin Norveç'te 2002'de yürürlüğe giren Cezaların Uygulanması Yasası "bir cezanın uygulanması sırasında çocuğun ebeveyne erişim

hakkına özellikle önem verilmesi" ve "ziyaretlerin bu amaç için tasarlanmış bir odada gerçekleşmesinin" gerekliliğini öngörmektedir.

Fransa da bu çocuklar için ulusal bir kanun hazırlığı yürütmekte ve mahkemelerden 16 yaşın altındaki çocuğunun tek bakım sağlayanı olan kadınlar için, gözetli alternatiflerinin değerlendirmesini istemektedir (Philbrick, Ayre ve Lynn, 2014).

2003 yılında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin San Francisco şehrinde sosyal çalışmacılar, uzmanlar, sivil toplum örgütleri ve devlet çalışanlarının koalisyonu ile oluşturulan Mahpus Ebeveynlerin Çocukları Ortaklığı, hapsedilen ebeveynlerin çocukları için bir Haklar Beyannamesi yayınlamıştır. Sekiz temel maddeden oluşan bu Beyannamenin maddeleri kısaca şu şekildedir (San Francisco Children of Incarcerated Parents Partnership, 2005):

1. Ebeveynimin tutuklanması sırasında güvende olma ve bilgilendirilme hakkım var.
2. Benimle ilgili kararlar verilirken dinlenme/duyulma hakkım var.
3. Ebeveynim hakkında kararlar alınırken göz önünde bulundurulma hakkım var.
4. Ebeveynimin yokluğunda iyi bakılma hakkım var.
5. Ebeveynimle konuşma, onu görme ve ona dokunma hakkım var.
6. Ebeveynimin hapis süreci ile mücadele ettiğim için desteklenme hakkım var.
7. Ebeveynimin hapsedilmesi nedeniyle yargılanmama, suçlanmama veya etiketlenmeme hakkım var.
8. Ebeveynim ile yaşam boyu ilişkide olma hakkım var.

İlgili Beyanname’den de anlaşıldığı üzere mahpusların çocuklarının Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme çerçevesi dışında da, yaşadıkları özel durum nedeniyle bazı özel haklara sahip olması önemlidir.

İtalya’da ise 1947 yılında kabul edilen Anayasa’nın 27.maddesi cezalandırmayı rehabilitasyon ve yeniden sosyalleşme amacını gerçekleştirmesi kaydıyla uygun görmektedir. İtalya Adalet Bakanlığı, İtalyan cezaevleri çok kalabalık olsa da, çocukların cezaevlerindeki ebeveynlerini ziyarette geldiklerinde görüşmenin nasıl gerçekleştirileceğine ve ebeveynleriyle oyun oynayabilecekleri ayrı bir alanın önemine vurgu yapmaktadır. Tüm cezaevlerinde kurulması öngörülen “Sarı Alan” isimli çocuk dostu mekânların, mahpusların haysiyetlerinin ve insan haklarının korunması gereğine katkıda bulunduğu söylenebilir (Philbrick, Ayre ve Lynn, 2014). İtalya mahpusların çocuklarıyla ilgili oldukça önemli ve öncül adımlar atmaktadır. İtalya Adalet Bakanlığı ile ebeveynleri mahpus çocukların haklarıyla ilgili çalışmalar yürüten ve aynı zamanda COPE üyesi olan Bambizisenzasbarre isimli sivil toplum kuruluşu ve İtalyan Çocuk-Ergen Ombudsmanlığı’nın ortak çalışması ile hazırlanan “Mutabakat Metni” 21 Mart 2014 tarihinde imzalanmıştır ve bu belge Avrupa’da bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Mutabakat Metni, cezaevindeki ebeveyn ile çocuğu arasında duygusal bir bağ olduğu kabulünden yola çıkarak, mahpusların ebeveynlik rollerini göz önüne alan, cezaevlerindeki ziyaret kültürünü değiştirmeyi amaçlayan ve çocuğun ebeveynin hapis süreciyle birlikte aldığı sosyal yükün farkında olan bir belgedir. Mutabakat Metni her şeyden önce sivil toplum için güçlü bir mesaj vermekte ve bir tutum değişikliği talep etmektedir. Bu metinle birlikte hapsedilen ebeveynler yerine, çocuklara odaklanılması gereken bir bakış açısı değişikliği olmuştur (Sacerdaote vd. 2011).

Avrupa’da mahpuslar ve çocuklarının haklarını savunmak için olası üç yol bulunmaktadır: İlk yol ulusal mahkemelerde ulusal yasalarca korunan hakların uygulanması için gerekli başvuruların yapılmasını içermektedir. Bu anlamda Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin ulusal yasaları doğrudan etkilediği Norveç, İspanya ve Belçika gibi ülkelerde bu yol daha kolay olmakla birlikte, çoğu durumda ilgili ülkenin ve toplumun çocuk haklarını ne denli önemseydiği ile yakından ilgilidir. İkinci olarak iç hukuk yollarının tükenmesi sonrası Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuru yapılması bir yol olarak

değerlendirilebilir. Ve üçüncü olarak da, bu konu Avrupa Birliği'nin yetki alanına giren bir konu olduğu için Avrupa Birliği Adalet Divanı'nda AB yasalarına göre bir başvuruda bulunulabilir. Ayrıca ülkelerin çocuk ombudsmanı da vakaları inceleyebilir.

Türkiye'deki yasal yolların işleme sürecine baktığımızda ise benzeri bir yapının geçerli olduğunu görmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası gereği, uluslararası sözleşmeler iç hukuk kuralı niteliğindedir ve hatta iç hukuk kuralı ile sözleşmenin çatışması halinde sözleşme daha üstün sayılmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Ek Bireysel Başvuru Protokolü 14 Nisan 2014'te yürürlüğe girse de, Türkiye henüz imzalamadığı için bu yoldan faydalanarak komiteye başvuru yapamamaktadır. Öte yandan ikinci seçenek olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne iç hukuk yolları tüketildiğinde başvuru yapılabilir. Türkiye henüz bir Avrupa Birliği ülkesi olmadığı için ise Avrupa Birliği Adalet Divanı başvurusu Türkiye için geçerli bir yol değildir. Çocuk ombudsmanlığı sistemi Türkiye'de de mevcut olup, kamu denetçiliği kurumu devlet ile vatandaş arasındaki itilaflarda araştırma ve inceleme yapıp öneri sunulabilmekte, tavsiye niteliğinde kararlar verebilmektedir. Ancak bu kararların mahkeme nezdinde bir bağlayıcılığı bulunmamakta, dolayısıyla çocuk ombudsmanının kararları dikkate alınsa da davalara direkt bir müdahallik söz konusu olmamaktadır (Av. Selmin Cansu Demir, kişisel görüşme, 17.01.2017).

1.3. Mahpus Ebeveynleriyle Birlikte Cezaevlerinde Kalan Çocuklara İlişkin Yasal Mevzuat

Çocukların ebeveynleriyle birlikte cezaevinde kalması bilim insanlarının uzun süredir tartışa geldiği konulardandır. Bir yandan çocuğun ebeveynle kurduğu bağın önemi ve faydaları söz konusuyken, diğer yandan çocuğun sosyal, duygusal ve fiziksel gelişimini sekteye uğratan bir düzenden bahsetmek mümkündür. Öyle ki, bu konuda da ülkelerin farklı yaklaşımları olduğu ve çocukların yaş aralıklarına göre farklı uygulamaların işletildiği görülmektedir.

Cezaevlerinde ebeveynleriyle birlikte kalan çocuklara ilişkin birçok uluslararası protokol ve öneri bulunmaktadır. Çoğu belge, cezaevinde ebeveyni

ile kalmak durumunda olan bebek ve küçük çocukların üstün yararının gözetilmesini vurgulamakta ve bu bağlamda tedbirler öngörmektedir.

10. Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi Raporu'nda (CPT, 2002) belirttiği üzere; “bir yandan, cezaevleri açıkça bebekler ve küçük çocuklar için uygun bir ortam sağlamamakta ve öte yandan annelerin ve bebeklerin zorla ayrılması son derece sakıncalı görülmektedir”.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin savunduğu genel yaklaşıma göre, küçük çocuğu olan kadın suçluların çoğunluğu toplum içinde yönetilmesi, ciddi suçlar işlemiş, gözetim cezası alması gereken küçük çocuk anneleri için ise daha insancıl yaklaşımlar benimsenmelidir. Tüm vakalarda devletin bakış açısı çocuğun esenliğini sağlamak olmalı, gözetim şartlarında bulunması gereken bebek ve küçük çocukların tüm süreçleri sosyal çalışmacı ve çocuk gelişimi uzmanlarınca izlenmelidir. Amaç, çocuk merkezli bir çevre/koşul yaratmak olmalı, hapsedmenin gözle görülür “üniforma ya da kilitleme” gibi kuralları olmamalıdır (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2009).

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 28 Nisan 2009'da “Cezaevindeki Kadınlara Dair 1663 (2009)” sayılı kararının dokuzuncu maddesi, çocukları olan kadın mahpuslarla ilgili gereklilikleri şöyle özetlenmektedir (Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 2009):

- 9.3. Cezaevi rejim ve tesisleri, hamilelerin, emziren annelerin ve çocukları yanında olan mahpusların gereksinimlerini karşılayacak kadar esnek olmalıdır.
- 9.4. Cezaevlerindeki anneler ile bebek ve küçük çocukların ayrılması gereken durumlarda, bu işlem mümkün olduğunca acısız ve tehdit unsuru olmaması için yavaş yavaş yapılmalıdır.
- 9.5. Cezaevlerinde anneleri ile birlikte kalan çocukların cezaevinin dışındaki kreşlere erişimleri sağlanmalı, diğer çocuklarla sosyalleşmeleri için fırsatlar sunulmalı ve hapsedmenin çocukların kişisel gelişimindeki zararlı sosyal etkileri hafifletilmelidir.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 36.maddesi de küçük çocuklara değinmektedir (Avrupa Konseyi, 2006). Buna göre;

- 36.1. Küçük çocuklar sadece yüksek yararlarının gerektirmesi halinde

cezaevinde bir ebeveynle birlikte kalabilmelidir. Bu çocuklara mahpus gibi muamele edilmemelidir.

36.2. Küçük çocukların cezaevinde bir ebeveynle kalmalarına izin verildiğinde, ebeveynin çocuğuyla birlikte katılamayacağı bir etkinliğe iştirak etmesi durumunda, çocuğun kalabileceği ve nitelikli kişilerce hizmet verilen bir kreş oluşturulması için özel düzenleme yapılmalıdır.

36.3. Bu tür çocukların rahatının sağlanması için özel bir yatak ünitesi kurulmalıdır.

Ayrıca üst bölümde vurgulanan Bangkok ve Mandela Kuralları da yine annesiyle birlikte cezaevinde kalan çocukların haklarına ilişkin asgari şartları ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Avrupa Birliği standartları, çoğu belgede ve uluslararası protokolde, ebeveyni ile -çoğu ülkede annesiyle- birlikte cezaevinde kalan çocukların esenliğini sağlayacak koşullara ilişkin birçok öneri sunmaktadır.

Türkiye’de ise annesiyle birlikte cezaevinde kalan çocukların durumu, Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük’ün 70.maddesinde çerçevelendirilmiştir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2006). Buna göre;

Hükümlünün bakıma muhtaç çocuklarının barındırılması

MADDE 70 - (1) Anaları hükümlü olup da dışarıda korumasına bırakılacak kimsesi bulunmayan sıfır-altı yaş grubundaki çocuklar, analarının yanında kalabilirler. Bu çocuklar gündüzleri kurum bünyesindeki veya Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu veya diğer kurum ve kuruluşlara ait kreş ve gündüz bakımevlerinde barındırılırlar.

(2) Analarının yanında kalan çocuklara, yaş ve durumlarına ve ihtiyaçlarına göre yiyecek ve içecek verilir.

(3) Üç yaşını doldurmuş çocuklar, kurumda bulunan psiko-sosyal yardım ve sağlık servisinin önerisi, Cumhuriyet savcısının talebi ve hâkim kararıyla çocuk yuvalarına veya yetiştirme yurtlarına yerleştirilebilirler. Bu çocukların belirlenecek bir program ve usule göre zaman zaman analarıyla temasları sağlanır.

(4) Altı yaşını doldurmuş çocukların menfaati de göz önünde tutularak kurum dışında barındırılacakları yerler, ilgili mevzuat hükümlerine göre belirlenir.

İlgili mevzuattan da anlaşılabacağı üzere, çocukların cezaevlerinde kaldıkları süre boyunca, kurumların sağlaması gereken asgari şartlar ve çocukların ihtiyaçlarının hangi yöntem ve önceliklerle karşılanacağı konusu açık değildir. Öyle ki, annelerin çocuklarını tam olarak hangi şartlarda yanlarına alabilecekleri, çocuklarla kapalı kurumda ilgilenilecek meslek elemanlarının kimler olacağı, çocukların kaldığı kurumların mekânsal standartları, çocuk dostu alanların gerekliliği, emziren annelerin ya da yeni doğanın özel ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı hususu, çocukların kaç yaş aralığında ve hangi şartlarda kurum dışındaki kreşlere yönlendirileceği, çocukların nasıl bir süreç sonrası ebeveyninden ayrılması gerektiği gibi çok temel konular ilgili tüzük maddesinde yer almamaktadır. Bu belirsizlik, kurumların kendi inisiyatiflerini almalarına yol açmakta ve konuyla ilgili belirli bir standardın oluşmasını engellemektedir.

Çocukların anneleriyle birlikte cezaevinde tutulması gereken optimum yaş konusunda dünyada tek bir yaklaşım yoktur. Kuzey İrlanda'da çocuklar anneleri ile 9 aya kadar kalabilirken, Polonya ve İtalya'da çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa, 3 ya da daha büyük yaşa kadar çocuklar anne-çocuk ünitelerinde kalabilmektedir. Kanada'da ise çocuklar 4 yaşa kadar anneleriyle birlikte kalabilirken, 12 yaşa kadar da hafta sonları ve tatil günlerinde annelerinin yanında gelip, kalabilmektedir. Burada önemli olan çocuğun mahpus olan ebeveyni ile ilişkisinin devamını sağlayacak çözüm yollarının hayata geçirilmesini sağlamak ve çocuğun çıkarını gözetmek olmalıdır.

Bazı ülkeler ve anneleriyle birlikte cezaevinde kalabilen çocukların üst yaş sınırları Tablo 4'te verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere, özellikle Avrupa ülkelerinde yaş aralıkları gelişmekte olan ülkelere göre daha küçükte tutulmakta veya cezaevlerinin açık/kapalı olma hallerine göre çocukların bulundurulmasına izin verilmektedir. Ancak yine de unutulmamalıdır ki, Avrupa'daki ülkelerin çoğunda çocuklar anne-çocuk ünitelerinde kalmaktadır.

Ülke	Üst Sınır
Bangladeş	6 yaş
Kamboçya	6 yaş
Hindistan	6 yaş
Meksika	6 yaş
Pakistan	6 yaş
Yunanistan	4 yaş
Litvanya	4 yaş
Kenya	4 yaş
Belçika	3 yaş
Danimarka	3 yaş
Polonya	3 yaş
Rusya	3 yaş
İsviçre	3 yaş
İtalya	3 yaş
Almanya	3, 4 veya 6 yaş (açık/kapalı cezaevine göre değişmekte)
Finlandiya	2 yaş
İsveç	1 yaş
Japonya	1 yaş
Macaristan	6-12 ay
Fransa	18 ay
İngiltere	9 veya 18 ay
Yeni Zelanda	6 ay
Norveç	Bebeklere izin verilmiyor

Tablo 4: Bazı Ülkelere Göre Cezaevlerinde Kalabilen Çocukların Yaş Sınırları (Bastick & Townhead, 2008)

Çocukların anneleriyle birlikte kaldıkları mekanların “çocuğun üstün yararını” gözetmesi ve “çocuk dostu” olması oldukça önemlidir. Bu kapsamda, altta bir “anne-çocuk ünitesi” modeli örneği sunulmaktadır (Martynowicz vd. 2011):

İYİ ÖRNEK MODELİ

ANNE-ÇOCUK ÜNİTESİ, GRUDZIADZ KADIN CEZAEVİ- POLONYA

Şehir merkezinde bulunan, Polonya Grudziadz Kadın Cezaevi'nde yer alan Anne-Çocuk Ünitesi, ebe ve hemşireler, yenidoğan uzmanları, kadın doğum uzmanları, anestezi uzmanları vb. sağlık uzmanlarının yardımıyla kadınların cezaevinde doğum yapabilmesi için küçük doğum servisi de dahil olmak üzere, özel sağlık hizmetleri sunmaktadır. Burada kadın mahpusun işlediği suç ya da güvenlik sınıflandırmasına bakılmaksızın mahpus anneler çocuklarıyla birlikte kalabilmektedir.

Bu ünite, tüm odalar anneler için üç yatak ve çocuklar için üç yatak olmak üzere bir arada kalmaya uygun olarak tasarlanmıştır. Ünite bir apartman bloğuna benzemektedir ve yatak odalarının mahpuslar tarafından erişilebilen geniş balkonları vardır. Anne-Çocuk Ünitesi, kadınların günlük görevleri için sorumluluk alabilecekleri şekilde mutfak ve çamaşırhane erişimi içermektedir. Ünite, bulunan banyolar çocuk dostudur ve yenidoğan ile bebekler için çeşitli olanaklar içerir. Ünite çalışan personel sivil kıyafet giymekte ve annenin izniyle çocukları dükkanlara, cezaevi dışındaki oyun alanlarına, kreşlere vb. götürebilmektedir.

1996 yılında Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin, üniteyi ziyaret ettikten sonra yayınladığı raporun bir kısmı üniteyi şöyle tanımlamaktadır:

Anne-Çocuk Ünitesi'nin odaları ferah, temiz ve doğal ışık alabilecek şekilde tasarlanmıştır ve odalardan balkona erişim vardır. Ayrıca, ünite içerisinde birçok oyuncak çeşidi içeren iki iyi ölçekli oyun salonu ve oyun alanı olarak kullanılan küçük bir bahçe bulunmaktadır. Ünitenin bodrum katında kendi mutfağı da vardır. Kısacası Anne-Çocuk Ünitesi oldukça etkileyici bir tesistir.

2.Ebeveynin Cezaevinde Olmasının Çocuk Üzerindeki Etkileri

Ebeveynin cezaevine girmesi çocuk için önemli bir travmadır. Çocuk bu zorlu süreçte farklı aşamalarda farklı duygusal ve sosyal sorunlarla baş etmek durumunda kalır. Çocuğun yaşadığı travmanın paralelinde tüm aile sistemi önemli değişikliklere adapte olmayı gerektiren bir kriz durumuyla karşı karşıya kalır. Çocuklar, mahpus anne ya da baba, hapsedilen kişi dışında kalan tüm aile üyeleri, çocuğa bakım verme sorumluluğunu üstlenenler bu krizin taraflarıdır. Bu bölümde, ebeveynin hapsedilmesinin çocuk üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkileri, hapisten ebeveynliği sürdürmenin önemi ve güçlükleri ile bakım verenlerin yaşadıkları güçlükler var olan literatür ışığında tartışılacaktır.

Ceza adalet sistemi hapsedmeyi bir yaptırım olarak kullanmaktayken, “tali hasar” olarak görülen çocuğa, aileye ve topluma etkilerini yakın zamana kadar göz ardı etmekteydi. 1960lardan itibaren ABD’de ebeveyni cezaevinde olan çocuklarla ilgili çeşitli öncü araştırmalara rastlansa da, gerek ABD, gerek Avrupa ülkeleri ve Birleşik Krallık’da konuya odaklanan sivil ve devlet müdahaleleri, ile istatistiksel kayıtların tutulması son yıllara kadar gecikmiş uygulamalardır (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014). Ebeveynin hapsedilme sürecinde çocuğun karşılaştığı sorunlar şu şekilde gruplanabilir: finansal güçlükler, etiketlenme ve akran zorbalığı, aile ilişkilerinde kopuşlar, çocuğun bakım verme sorumluluğu üstlenmesi, okulla ilgili sorunlar, duygusal stres, barınmaya ilişkin belirsizlikler ve düzensizlikler ile hüküm ve yargılama sürecinde çocuğun ceza adalet sistemiyle karşılaşmasına bağlı ortaya çıkan etkileşimler (Saunders & McArthur, 2013; Murphey & Cooper, 2015).

COPE’un çocuk merkezli ve pozitif psikoloji yaklaşımıyla 4 ülkede yürüttüğü çalışma şu anda durumu en kapsamlı ve farklı açılardan ve tüm taraflarıyla (çocuk, aile, bakımveren, sivil toplum ve politika üretenler) değerlendiren referans kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır (Jones & Wainaina-Wozna, 2014). Ayrıca Avrupa’daki iyi uygulamaları derleyen ve mevcut durumu değerlendiren son raporu da bu alandaki çocuğu merkeze alan şu anda eldeki en kapsamlı çalışmalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

Hapiste bulunan kişi sayıları tüm dünyada artmaktayken, hapisteki kişilerin çocuklarıyla ilgili bilimsel olarak sağlam, çerçevesi net araştırma sayısı

oldukça kısıtlıdır. Bu durumun önemli bir nedeni, hapsedilmenin çocuklar üzerindeki etkisini incelemede birçok güçlük bulunmasıdır. Bunlardan ilki düzenli kayıt tutma mekanizmalarının yerleşmemiş olmasından dolayı mahpus çocuklarıyla ilgili nitel ve nicel bilginin kısıtlı olmasıdır (Robertson, 2007; Jones & Wainaina-Wozna, 2014; Gabel & Johnston, 1995). Diğer bir güçlük de, çocukların travmatik ve olumsuz yaşam olaylarına ebeveynin hapsinden önce de maruz kalmış olma sıklıkları, her zaman bu etkilerin ayrıştırılması ve bu yolla hapsedilmenin doğrudan etkisinin ortaya konmasını gereksindirmektedir. Son olarak da veri elde edilen çocuklar, farklı yaş gruplarından oldukları gibi, ebeveynleriyle ayrılmaları farklı yaşlarda gerçekleşmiş, ayrılık süreleri de birbirinden farklı olduğundan, genellenebilir bilgiye ulaşmak oldukça güçtür (Murphy & Cooper, 2015).

Araştırma güçlükleri ve veriye ulaşmadaki kısıtlılıkları göz önünde bulundurduğumuzda eldeki bilgilere göre, özetle, çocuklar ebeveynin hapse bulundurulduğumuzda psikolojik, duygusal ve zihinsel açıdan olumsuz etkilenmektedirler. Ancak, bu etkilenme ergenlik öncesi dönemde farklı, ergenlik öncesi okul çağı çocuklarında farklı, bebeklerde ise farklı seyretmektedir (Murphy & Cooper, 2015). Ayrıca var olan travmatik durumla, çocuğun sahip bulunduğu koruyucu ve destekleyici unsurlar, çocuğun dayanıklılığını ve dolayısıyla da bu etkilenmeden kısa veya uzun vadede uyum sorunları yaşayıp yaşamayacağını belirlemektedir (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

2.1. Ebeveyn Hapsinin Çocukların Üzerindeki Duygusal ve Psikolojik Etkileri ile Davranış Sorunları

Ebeveynin hapsedilmesiyle yaşanan travmatik durum çocuğun psikolojik sağlığını çeşitli yönlerden etkiler. Bu etkilenmenin şiddeti çocuğun yaşamında karşılaştığı toplam olumsuz yaşam olaylarının sayısına, niteliği ise çocuğun hangi yaşta olduğuna bağlı olarak değişmektedir (Murphey & Cooper, 2015). Öte yandan, çocuğa özgü ve çevresel kimi koruyucu ve destekleyici faktörler de bu travmanın etkisini azaltabilmektedir (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014). Ulusal Çocuk Sağlığı Araştırması'na göre (nakleden, Murphey & Cooper, 2015) 6-11 yaş arası çocuklar daha fazla duygusal sorunlar yaşarlarken, 12-17 yaş ebeveyn gözetimi ve okul devamlılığı ile ilgili sorunlar yaşamaktadır. Ayrıca hapisteki

ebeveyn anne olduğunda temel bakım veren rolünü üstlenen kişi ve bağlanma figürü de genellikle anne olduğundan, babaya kıyasla duygusal sorunlar daha şiddetli görülmektedir. Yine adı geçen araştırmaya göre çocukların yaşadığı psikolojik, duygusal ve fiziksel sorunlar; astım, depresyon, kaygı, davranım bozukluğu, eğitsel ve sosyal sorunlar ise; yaftalanma, okul devamlılığında sorunlar olarak sıralanmıştır. Öte yandan, anne ya da babanın hapsinden önce örseleyici olaylara, risk içeren durumlara ve istismara maruz kalan çocuklar için ebeveynin hapsedilmesinin olumlu olarak yaşandığı durumlara rastlamak da mümkündür (Saunders & McArthur, 2013).

Avrupa’da ve ABD’de yürütülen araştırmalara göre birçok çocuğun,, hapis travması dışında, literatürde “ACE” (Adverse Childhood Experiences) olarak bilinen Elverişsiz Çocukluk Yaşantılarına-EÇY (fiziksel, duygusal, cinsel istismar, ebeveyn boşanması, ayrılığı, yoksulluk, aile içi şiddet vb.) daha fazla oranda maruz kaldıkları belirlenmiştir. Altı yaştan küçük çocukların maruz kaldıkları EÇY’nın sayısı ebeveyni hapiste olanlarda olmayanlara kıyasla 1.2 kat daha fazla, 6-11 yaş arasında ise 1.7 kat daha fazla, 12-17 yaşa arasında ise 2.2 kat daha fazladır (Murphy & Cooper, 2015). Anne ya da baba hapsedildiği zaman tüm yaşanan örseleyici deneyimlere ilave bir travmayla karşılaşan çocuk, temel bağlanma figürünü kaybetmektedir. Ayrıca, ceza adalet sistemiyle plansız ve hoyrat karşılaşmalarla ikincil travmaya da maruz kalabilmektedir (Gabel & Johnston, 1995; Johnston & Sullivan, 2016).

Duygusal sorunlar ve erken yaş dönemlerine ait davranışlar sergileme (regresif davranışlar) gibi içselleştirme türü davranışların daha küçüklerde görüldüğünden söz edilmişti. Dışsallaştırma türü davranışlar ise, davranım bozuklukları, okul problemleri, antisosyal davranış, madde kullanımı, alkol kötüye kullanımı ile suça sürüklenme olarak incelenmiştir. Antisosyal davranışlar gibi dışsallaştırma problemlerinin ve davranım bozukluklarının özellikle ergenlik dönemi çocuklarında daha sıklıkla görüldüğü bildirilmektedir (Robertson, 2007; Murray, Loeber, & Pardini, 2012; Murray, Farrington, and Sekol, 2012; Philbrick, Ayre, & Lynn, 2014; Murphey & Cooper, 2015). Ancak gerek okul problemleri gerekse antisosyal davranışlar gibi dışsallaştırma tarzı davranım bozukluklarının daha ileride değinileceği gibi yaftalama ile ilişkili olduğu da düşünülebilir (Philbrick, Ayre, & Lynn, 2014).

Ebeveynin suça karışması ile suça yönelik ve antisosyal davranışların kuşaklararası aktarılması da alandaki çalışmalarda sıkça incelenen bir konudur. Bu konudaki bulgular çelişkilidir. On yaşından önce ebeveyninden hapsedilme dışı bir nedenle ayrılan erkek çocuklarında yetişkinlikte suça yönelme oranı % 10 iken bu oran ebeveyninden hapsedilme nedeniyle ayrılan çocuklarda % 48 olarak bulunmuştur (Murray and Farrington, 2008). Ebeveynin hapsi ile suç davranışının kuşaklararası aktarımı arasındaki ilişki, temel bağlanma ilişkisinin zarar görmesi sonucu çocukta ortaya çıkan duygusal ve psikolojik zorluklar, destekleyici ve koruyucu unsurların kısıtlılığı, yaftalama ve sosyal dışlamanın şiddeti, bakım veren ve aile üzerindeki sosyal ve ekonomik baskılar, çocuk ve bakımveren ilişkisinin olumsuz niteliği ile açıklanabilir (Philbrick, Ayre ve Lynn, 2014). Batı dillerinde de Türkçe’de “Armut dibine düşer” karşılığına denk gelebilecek atasözleri ile temsil edilen bir diskurda söz etmek mümkündür; buna göre toplum tarafından ebeveynin özelliklerinin çocukta da gözlemlenmesi doğal olarak beklenmektedir. Suçun ve antisosyal davranışın kuşaklararası aktarımında, psikolojide sosyal öğrenme kuramına göre ebeveynin model alınması olarak basitçe açıklanabilecek bir mekanizmanın yanı sıra, psikanalitik, bilişsel ve öğrenme kuramları da suç davranışının ailelerde süreklilik göstermesini farklı yönlerden açıklamışlardır. Öte yandan, ebeveynin suça karışmasına neden olan çevresel risk faktörlerinin çocuk için de geçerli olduğu, doğrudan ebeveynin hapsedilmesi neticesinde çocuğun suça sürüklenmesiyle ilgili risklerin arttığı (yaftalanma, ötekileştirilme, okul sistemine entegre olmada güçlükler, yoksulluk), hatta ceza adalet sisteminin kimi sosyal gruplara, cemaatlere ve ailelere önyargılı yaklaştığını ve suçun aktarımının bu yolla olabileceği de öne sürülmüştür (Besemer, 2013).

2.2. Ayrılık ve Temel Bağlanma Figürünün Kaybı

Ayrılık ve temel bağlanma figürünün kaybı çocuk açısından temel ve önemli bir travmadır. Bağlanma ilişkisinin ruh sağlığındaki önemi 1960lardan itibaren ortaya konmuş psikolojini temel kavramlarından birisidir. Yaşamının ilk iki yılı içinde çocuğun kendisine bakım veren figürle kurduğu *temel bağlanma ilişkisi*, daha sonra kişilerin duygu düzenleme, stresle baş etme, yakın ilişki kurma kapasiteleri ve bu ilişkilerin niteliği ile kişinin psikolojik ve fiziksel

sağlığını etkileyen, gelişimsel psikolojinin ve klinik psikolojinin önemli bir araştırma alanıdır. Bu bağlanma ilişkisinin güvenli olması ruh sağlığını olumlu, güvensiz, zayıf, kaygılı, ikircikli olması ise ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Ainsworth, 1964; Bowlby, 1969). Anne hapse girdiğinde çocuk öncelikle temel bağlanma figürünü kaybetmektedir. Ancak kimi durumlarda zaten anneyle güvenli ya da düzenli bir bağlanma ilişkisinin kurulamamış olması da rastlanan bir durumdur. Anneyle güvenli bağlanma ilişkisine sahip çocukların kaybı daha travmatik yaşadıkları, güvenli bağlanmayan çocukların daha az tepki verdikleri bildirilmiştir. Ayrılığa verilen ilk tepkiler genellikle üzüntü, endişe, öfke, yalnızlık, uyku problemleri ve gelişimsel olarak daha geri dönemlere ait davranışlar sergileme olarak görülmektedir (Poehlmann, 2005; Robertson, 2007; Sharff-Smith & Gampell, 2011; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014). Öte yandan çocuktaki olumsuz etkilenmeye karşı koruyucu faktörler arasında bakım verenin hapisteki ebeveynle ilişkiyi sürdürme çabaları ile çocuğun hapsedilme sonrası düzenli bir ortamda bakılabilmeleri önemli görülmektedir (Robertson, 2007; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

Ebeveyn hapse girdiğinde ortaya çıkan kayıp durumu ölüm gibi bir nedenle yaşanan kayıptan farklıdır. Kayıp ölüm nedeniyle gerçekleştiğinde doğal yas süreci sonunda kabul ve yasın sonlanması ile çocuk kayıp sonrası yaşamına uyum sağlar. Oysa kayıp terk veya hapis gibi bir nedenle gerçekleştiğinde bu durum *belirsiz kayıp* denen çok daha karmaşık bir duruma neden olur, yas süreci belirsiz olduğundan sonlanma mümkün olmaz. Ebeveynin fiziksel varlığı ortadan kalksa da duygusal varlığı devam etmektedir. Çocuk bu sürece ne anlam vereceğini ve nasıl adapte olacağını bilemez. Doğal yas süreci gerçekleşmez. Bu tür kayıpta travma sonrası stres bozukluğu, kaygı problemleri ve depresyon daha sıklıkla görülmektedir. Çocuk, kaybı anlamlandırmaya, yanında kalan yetişkinlerle güvenli bir ilişki kurmaya, ona duygularını ve düşüncelerini ifade edebileceği bir zemin sağlanmasına ihtiyaç duyar (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

Hapsedilen ebeveyn anne olduğu zaman, genellikle çocuğun yaşadığı aile ve ev ortamı babanın hapsine göre daha fazla bozulur, kardeşlerle ayrılma söz konusu olabilir, bakımı genellikle büyük ebeveynler üstlenir. Baba hapsedildiğindeyse genellikle var olan düzen babanın eksilmesiyle korunmaya

çalışılır, çocuk anneye yaşamaya devam eder (Myers, Smarsh, Amlund-Hagen, 1999; Robertson, 2007; Poehlmann, Shlafer, Maes, & Hanneman, 2008).

2.3. Dayanıklılık

COPING araştırması (Jones & Woinona-Wozna, 2014) 4 ülkede (İngiltere, Almanya, Romanya ve İsveç) yürütülen ve çocuğu merkeze alan kapsamlı bir çalışmadır. Bu çalışmada “dayanıklılık” konusu ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. Çocuğun yaşadığı travmatik deneyim ne olursa olsun, çocuktaki etkilenme düzeyi belirlenirken çocuğa özgü koruyucu faktörler ve kaynaklar dikkate alınmalıdır. Pozitif psikoloji yaklaşımıyla yürütülen çalışmada araştırmacılar, mutlaka ortaya çıkması beklenen patolojide risk unsurlarının belirleyicileri kadar iyilik halinin belirleyicilerine de odaklanmışlardır.

Ebeveynin suçu ve hükmün süresi iyilik halinde önemli etkiye sahiptir; aile şiddet, istismar ve cinsel suçlarda etkilenme bekleneneği gibi daha yoğundur. Çocuğun hapis durumunu nasıl anlamlandığı, ilk başta geniş aile ve diğer bakım verenlerin desteği de dayanıklılığı destekleyen unsurlardır. Bakım verenin kendisinin de ciddi stres altında olduğunu göz önünde bulundurmakla birlikte, özellikle büyükanne-büyükbabaların rolü olumlu yönde destekleyici olmaktadır. Okul ortamında ebeveynin hapsedilme durumuna karşı nasıl bir tavır alındığı, çocuğa nasıl tepki verildiği de okulu koruyucu bir faktör olarak öne çıkarmaktadır. Araştırma bulgularına göre ebeveynin ilk yakalanmasına şahit olsa da çoğu çocuk bu travmatik yaşantıya uyum göstermiştir. Ebeveynle temasın olumlu ve düzenli olması, çocuğu sır saklamaya teşvik etmek ve çocuktan sırlar saklamak yerine çocukla açık iletişim kurmak, çocuğun sorularına cevap vermek, durumu anlamlandırmasına yardımcı olmak, onu belirsizlikten korumak, koruyucu faktörler olarak çocuğun dayanıklılığını desteklemektedir. Çocuklardan elde edilen bilgiye göre çocuklar hapis durumuyla iyi baş edemeseler de iyi baş etmelerinin beklendiğini düşündüklerinden, bir şey olmamış gibi davranmaya ve baş etme yolu olarak tepkilerini içlerinde tutmaya çalışmayı seçmektedirler. Yine de bu çocuklar da dahil olmak üzere zaman içinde stresle baş etmede bir çeşit dayanıklılık gelişmektedir (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

Dayanıklılık geliştiren çocukların özelliklerine bakıldığında: en az bir yetişkin/ebeveyn ile sağlıklı ve güven duydukları bir ilişkiye sahip olma, iyi gelişmiş sosyal ve problem çözme becerileri, en az bir baş etme becerisine sahip olma, özgüven ve kişisel sorumluluk duygusu, dikkati odaklayabilme, ilgi alanları ve hobilere sahip olma göze çarpmaktadır (Nesmith & Ruhland, 2008; Jones & Wainaina-Wozna, 2014).

2.4. Okulla İlgili Sorunlar, Yaftalanma (Stigmatizasyon) ve Akran Zorbalığı

Araştırmalara göre okulla ilgili problemlerin her yaşta görüldüğü bildirilmektedir. Bu etkilenmenin önemli bir kısmının akranlar tarafından yaftalanma kaynaklı olduğu görülmektedir. Mahpusların ve mahpus ailelerine karşı önemli ölçüde olumsuz kalıpyargılar hemen her toplumda bulunmaktadır. (Rowntree Smith, Grimshaw, Romeo, ve Knapp, 2007; Jones & Wainaina-Wozna, 2014; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014; Murphey & Cooper, 2015). Phillips ve Gates (2011), yaftalamayı ebeveynin hapsedilmesi durumunda ortaya çıkan en elverişsiz sonuçlardan birisi olarak sayarak, genel olarak yaftalanmayla ilgili teorik çerçeveyi, mahpusların ve ailelerinin durumuna uyarlayarak çocukların nasıl yaftalamaya maruz kaldıklarını ve bu durumla nasıl başetmeye çalıştıklarını açıklamışlardır. Yazarların öne sürdüğü model, bakım verenler ve çocuklar tarafından sır saklamanın nasıl benimsendiğini, sosyal içe çekilmenin işlevsel olabileceğini göstermekte, yaftalamayla ilgili daha önce değindiğimiz duygusal ve davranışsal problemlerin ilişkisini ortaya koymaktadır.

Yaftalamayla karşılaşan çocuk okul ortamı ve akranlar arasında ötekileştirilir. Mahpus çocuğunun da mahpus kişinin hükmünden neredeyse sorumlu görüldüğü, çocuğun diğerlerinden farklı, istenmeyecek ya da olumsuz özelliklere sahip bulunduğu düşünülmekte ve bu şekilde sosyal çevrelerinde ve okul ortamında dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Bu yaftalama ve dışlanmanın çocuk üzerindeki etkisi ise öncelikle yoğun bir utanç duygusu, suçluluk, yabancılaşma ve kendini akranlardan izole etme şeklinde olmaktadır. Çocuklar yaftalama ve akran zorbalığından korunabilmek için sır saklamaya başlamakta, yaşamları, aileleri, ebeveynleriyle ilgili kimseye açılacak kadar güvenememe bu da sosyal ilişkilerde ciddi bir mesafeye neden olmaktadır

(Sharff-Smith & Gampell, 2011; Saunders & McArthur, 2013). Kimi çocuklar ise kendi kendilerini yaftalamaya tabi tutarak, ebeveyninden kendilerini disosiyasyon ederek, sanki durumun kendileriyle hiçbir ilişkisi yokmuş gibi davranarak baş etme yolunu seçmektedirler. Öte yandan, bakım veren okulla işbirliği kurduğunda, okul genellikle duygusal ve lojistik açıdan destekleyici tepki vermekte, öğretmenlerin olumlu ve koruyucu etkisi görülmektedir (Jones & Wainaina-Wozna, 2014; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

Sosyal ve ilişkisel sorunların yanı sıra, okulla ilgili yaşanan sorunlar; akademik başarının düşmesi, okul devamlılığında sorunlar, sınıf tekrarı, okulla aidiyet sorunları, okul terki şeklinde görülmektedir. Bu sorunlar özellikle 11-17 yaş grubunda daha yoğun olarak bildirilmektedir (Murfhey & Cooper, 2015). Öte yandan, güncel ve kapsamlı kimi çalışmalar mahpus çocuklarıyla ebeveyni mahpus olmayan çocuklar arasında okul başarısında anlamlı bir farklılık görülmediğini, sadece antisosyal davranımda ciddi farklılıklara rastlandığını sonucunu ortaya koymuştur (Murray, Farrington, & Sekol, 2012; Murray, Loeber, & Pardini, 2012). Murphy ve Cooper (2015) da EÇY'ler kontrol edildiğinde okul başarısında istatistiksel olarak çok küçük bir farklılıktan söz edilebileceğini bildirmişlerdir.

Sonuç olarak, ele alınan araştırmalara göre, çocukların yaşadığı duygusal, davranışsal ve akademik sorunların ebeveynin hapsiyle doğrudan ilişkisinden çok, yaftalama ve sosyal dışlanmanın çocuk üzerindeki etkisiyle açıklanabileceği söylenebilir.

3. Ebeveynle Hüküm Sürecinde İlişkiyi Sürdürmekle ilgili Zorluklar ve Cezaevi ile Temaslar

Cezaevindeki ebeveynle teması sürdürmek için yollar, kapalı ziyaretler, açık ziyaretler, telefon ve mektup şeklindedir. Türkiye'de haftada bir olan kapalı ziyaretlerde arada bir cam bulunmakta ve ziyaretçi ile mahpus telefon yoluyla konuşmaktadırlar. Açık görüşte ise farklı ülkelerin fiziksel temasla ilgili farklı rejimleri bulunmaktadır. Ülkemizde bir saatten az olmamak üzere ayda bir defa birinci dereceden aile üyeleri ve kısıtlı sayıda arkadaş ile mahpus kişi yüz yüze ve fiziksel temas kuracak şekilde bir araya gelebilmektedir.

Ebeveyn ve çocuğun temasının hüküm süresince devam etmesi, çocuğun

özellikle zararına bir durum olmadığı sürece çocuğun psikolojik sağlığı ve dayanıklılığı için çok önemlidir (Gabel & Johnston, 1995; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014; Jones, AD & Wainaina-Wozna, AE., 2014). Ziyaretler özellikle çocukların yaşları küçükken bakım verenin kolaylaştırıcılığı ile sürdürülebilir. Kadın cezaevleri, kadın mahpusların genel mahpus nüfusu içinde küçük bir grup olmaları nedeniyle az sayıdadır. Bu durumun doğal sonucu olarak, birçok kadın kendi yaşadıkları şehirlerden uzaktaki bölgelerdeki ceza infaz kurumlarında hükümlülüklerini geçirmektedir; dolayısıyla çocukların anneyi ziyaretleri aradaki mesafe nedeniyle daha da güçleşmektedir. Bakım veren aile üyeleri aynı zamanda duygusal, pratik ve ekonomik güçlüklerle de mücadele etmektedirler. Mahpus bireyin ardında kalan aile üyelerinin ekonomik yönden de daralmaya gittikleri sık görülen bir durumdur, ki bu da ziyaretlerin düzenli olabilmesini etkilemektedir (Rowntree, Grimshaw, Romeo, & Knapp, 2007; Scharff-Smith & Gampell, 2011; Saunders & McArthur, 2015).

COPING araştırmasının sonuçlarına göre (Jones & Wainaina-Wozna, 2014) ebeveyni hapiste olan çocukların çoğu sayılan yolların en az biri vasıtasıyla ebeveyniyle temas halindedir. Örneğin, İngiltere’de ebeveyni ziyaret oranları % 93, Romanya’da % 88, Almanya’da % 82, İsveç’te % 76’dır. Telefonla temas halinde olanların oranları ise şu şekilde belirlenmiştir: İngiltere, % 95, İsveç % 90, Romanya % 64, Almanya % 33. Mektup yoluyla haberleşme de % 55 (Romanya) ile % 88 (İngiltere) arasında değişmektedir. Ziyaret sıklığı ve düzenliliği ise başka bir konudur. Kimi çocuklar için bu temaslar çok düzensiz ve seyrekken kimi çocuklar düzenli bir program dahilinde ebeveynini görebilmektedir. Ziyaretler düzenli olduğunda ve çocuk fiziksel olarak ebeveyninden ayrı olmayı ve temas zamanlarını anlamlandırabilirse, ziyaret onun dayanıklılığına olumlu etki eden koruyucu bir faktördür (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014). Öte yandan ergen yaşlardaki çocuklar için teması sürdürmek kimi zaman çocuk açısından sıkıntılı olarak görülmekte, özellikle teması sürdürme sorumluluğunu çocuğun üstlenmesi gereken durumlarda stres unsuru olabilmektedir (Scharff-Smith & Gampell, 2011; Saunders & Mc Arthur, 2013). Ziyaretler arasındaki sürenin uzunluğu, hapis öncesinde ebeveynle ilişkinin kalitesi, ebeveynin hapisten ebeveynlik yapabilmeye dair kendi pozisyonunu nasıl anlamlandığı, hapisteki ebeveyn ile diğer ebeveyn ve geniş aile

arasındaki ilişkinin niteliği genel olarak hüküm sürecinde mahpus açısından da ebeveynlik rolünün sürdürülmesinde belirleyici olmaktadır (Robertson, 2007).

Çocukların cezaevi ile temaslarında onlar için özel düzenlemelerin ve çocuk dostu alanların varlığı bu temasların çocuklar açısından daha az travmatik olmasına ve süreci anlamlandırmalarına yardımcı olmaktadır. Bu tür, çocukların ihtiyaçlarına özgü düzenlemeler genellikle sivil toplum örgütleriyle hükümetlerin işbirliği neticesinde sağlanmakta, ebeveyn çocuk temasını desteklemeye yönelik bir çok program yürütülmektedir. Ziyaretlerde kimi çocuklar için cezaevi korkutucu, infaz koruma memurlarının davranış ve tavırları korkutucu olarak algılanırken, kimi çocuklar için ebeveynle kavuşmaya dair pozitif bir deneyim olarak algılanmaktadır. Cezaevi personelinin de çocuklarla ebeveynlerin temaslarında kolaylaştırıcı, çocukları destekleyici rolleri konusunda ve uygun davranış protokolleriyle ilgili eğitim almaları da Avrupa’da rastlanan iyi örneklerdendir. Çocukların hapisteki ebeveynlerini ziyaretlerini kolaylaştırıcı ve destekleyici spesifik öneriler; ziyaretlerin çocukların okul günlerini göz önünde bulundurarak Pazar günü yapılabilmesi, ebeveyn çocuk ziyaretleri için bekleme alanında ve ziyaret esnasında çocuk dostu alanlar düzenlenmesi, telefonla aramanın saat ve düzenleme olarak kolaylaştırılması, skype vb görüntülü konuşma imkanı tanınması, bakım veren ailelere ziyaretleri kolaylaştırmak için destekleyici düzenlemeler ve maddi destek olarak sıralanabilir (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014). Çocukların ortamdaki varlığı konusunda yakalama süreci dahi travmatizasyonu azaltacak şekilde düzenlenebilir. Hatta kimi ülkelerde yakalama ve göz altına alma protokolleri ortamda çocuk varsa buna uygun olmak üzere düzenlenmiş, sosyal çalışmacılar sürece en baştan itibaren dahil edilmişlerdir. (Jones & Wainaina-Wozna, 2014; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014).

4. Ebeveyn için Hapiste Olmak ve Çocukla İlişkiyi Sürdürmek

Hapis sürecinde ebeveynliğin sürdürülmesinin hem çocuk hem de mahpus açısından son derece destekleyici ve önemli olduğu bilinmektedir. Mahpus ebeveynin ebeveynlik rolünü sürdürebilmesi hem hapsedilme travmasının çocuk üzerindeki etkisine karşı koruyucu rol oynar, hem mahpusların davranışları ve psikolojik durumlarını olumlu etkiler, hem de

tahliye sonrası ailenin tekrar bir araya gelme aşamasını kolaylaştırır (Gabel & Johnston, 1995; Hairston, 2007; Sharff-Smith & Gampbell, 2011; Philbrick, Ayre ve Lynn (2014). Ebeveynlik, ebeveynin doğrudan fiziksel varlığı ile çocuğun ihtiyaçlarını karşıladığı bakım veren rolü kadar, çocuğun kimlik inşasında, sosyalizasyon yoluyla, içinde yaşanılan topluma ait değer ve inançların aktarıldığı, ilişkilerde yakınlık kurabilme ve güven duyabilme becerilerinin gelişmesine hizmet eden, duygusal ve sosyal bir rolü de içerir. Hapsedilme, ebeveyn açısından bu iki işlevin ilkinin yerine getirilmesini imkansız kılmasına karşın, sosyal ve duygusal işlevleri kısmi olarak sürdürmek mümkündür. Philbrick, Ayre ve Lynn (2014) ise ebeveynlik işlevlerini pratik rol ve kültürel-sembolik rol olarak iki grupta ele alarak hapsedilmenin ebeveynlik üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Pratik rol çocuğa karşı içiçe geçmiş çeşitli sorumlulukların yerine getirilmesini içerir, bunlar:

- Çocuğu beslemek/geliştirmek ve desteklemek: örneğin, maddi olarak çocuğun ihtiyaçlarını karşılayabilmek, geleneksel olarak babanın maddi sorumlulukları üstlenmesi, annenin çocuğuna bakması
- Çocuğu gözetmek ve korumak: örneğin, çocuğu tehdit ve tehlikelerden koruyarak onun içsel güvenlik hissini geliştirmesine vesile olmak
- Uyarım sağlamak ve büyütmek: örneğin, dil becerilerini de aktarmayı içeren konuşmak, şarkı söylemek, oyun oynamak, ilgisini ve merakını besleyecek şekilde çocuğun algısını, dikkatini dış dünyaya yönlendirerek gelişimini sağlamak

Ebeveynlik rolü sadece sorumluluklardan ibaret olmayıp, kültürel/sembolik bir işlev de taşımaktadır. Ebeveynin çocukla kurduğu bağın kalitesi, onun yaşam boyu *kendilik* kavramının niteliğinde belirleyici olup, düşük özgüven, kendilikten duyulan utanca bağlı çekingenlik, kendini reddetme gibi özelliklerle ilişkilidir. Söz konusu bağ aynı zamanda ebeveynin kimliğine özgü olumlu olumsuz psikolojik özelliklerin de çocuğa aktarımının vasıtası olur. Çocuğun kimlik inşası ve hem kendisine hem de dünyaya karşı yakınlık, olumlu duygular besleyebilme, hoşnutluk kapasitesi ebeveyn-çocuk ilişkisi vasıtasıyla mümkün olur. Bu inşa süreci ebeveynliğin pratik yönlerine birebir bağlı olmayıp, çocuğun içinde yaşadığı topluma entegre olabilmesine ve aidiyet duygusu geliştirmesine vesile olur. Bu süreçte çocuk, içinde yaşadığı toplumla bir çeşit

akrabalık ve ilişkilene içine girerken, bir yandan da var olmaya hakkı olan sevilen bir birey olduğunu tecrübe eder.

Philbrick ve arkadaşları (2014) ebeveynliği pratik ve kültürel/sembolik rolleriyle tanımladıktan sonra hapsedilmenin ebeveynlik üzerindeki etkisini her iki rol üzerinden değerlendirmektedirler. Yazarlar hapis sürecinde ebeveynlik rolünü sekteye uğratan sekiz engel tespit etmişlerdir:

1) Ziyaretlerin eksikliği:

Çocuk ebeveyn arasında temas sağlanamazsa her iki rolün de sürdürülmesi mümkün olmaz. Oysa ziyaretler kısıtlı da olsa mümkün olduğunda ebeveyn pratik olarak çocuğun durumunu izlemekte, büyütme işlevi kısıtlansa da onunla konuşma, uyarım sağlama işlevlerini ziyaretlerde kısmi olarak sürdürebilir. Ebeveyn çocuk bağının duygusal, sembolik işlevleri de temas olmadan yerine getirilemez, bundan ötürü ebeveyn çocuğun kimlik inşasına dahil olamaz. Ebeveyn bu durumda ebeveynliğinin geçerliliğini sorgular veya ebeveynlik rolünü kaybetmiş hisseder. Ebeveynin ebeveynliğini sürdürebilmesi için, ziyaretler ona çocuğun yetişmesinde sorumluluklarının sürdürdüğünü deneyimleme fırsatı verir. Bu sorumluluk eksildiğinde ebeveynin sembolik rolü sekteye uğrar. Buna paralel, çocuğun aidiyet hissini geliştirmesi zarar görür. Ebeveynliğin sayılan yönlerden niteliğini etkileyen unsurlar; temas kurulamayan sürenin uzunluğu, hapsedilme öncesi ilişkinin niteliği, ebeveynin psikolojik kaynaklarının ebeveynliğe uygunluğu, ebeveynin çocuğu diğer ebeveynle, kendi ebeveynleriyle, toplumu ve dünyayla ilişkilendirme arzusudur. Birçok ailede aile içi çatışmalar, düşmanlıklar çocuğun hapisteki ebeveynle ya da diğer aile üyeleri ve geniş aileyle ilişki kurmasına engel olabilmektedir. Bir diğer sorun, hapisteki ebeveyn çocukla hapis ortamında bir araya gelmek istememektedir. Özellikle hüküm süresi kısa olduğunda ebeveyn bunu tercih etmektedir, hatta çocuğu durumdan haberdar dahi etmeyebilmektedir. Çocuğa karşı duyulan mahcubiyet, mahpus ebeveyni ya hiçbir şey söylememeye ya da çeşitli yalanlara yöneltmektedir; hastanede, işte, uzaklarda çalışmaya gitti vb. Söz konusu utanç, konuşmama, görmeme, görülmemeyi de beraberinde getiren zaman geçtikçe daha da karmaşıklaşan bir mekanizmaya neden olmaktadır. Ebeveyn bu utançı kimi zaman özgüven ve dış unsurları suçlama ile maskeleyer de, aslında çocuğun yaşadığı güçlüklerle neden olmuş olmakla ilgili çocuğa karşı duyduğu utanç,

mahcubiyet ve ebeveynlik rolünün sekteye uğramasından kaynaklı içsel çatışmalar yaşamaktadır.

2) Çocukla temas kurulan ortamların elverişsizliği:

Yazarların tespitine göre birçok cezaevinde ziyaretler, çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş mekanlarda gerçekleşmemektedir. Ortamın özellikleri de ebeveynin birçok işlevini kısıtlı da olsa yerine getirebilmesine engel olabilir. Örneğin, ebeveyn ve çocuğun sözlü-sözsüz paylaşımları için özel alana sahip olabilmeleri, sohbet edebilmeleri, beraber oyun oynayabilmeleri, etkinlik yapabilmeleri aralarındaki bağı sürdürmelerini ve paylaşımlarını destekleyecektir. Ortamın elverişsizliği, kimi zaman ebeveyne, çocuğun bu tehlikeli ve uygunsuz ortamdan uzak tutulması gerektiğini de düşündürebilir ve ebeveyn aslında çocuğunu koruduğunu düşünerek (ki bu da bir ebeveynlik işlevidir) çocuğun ziyarete gelmemesini isteyebilir. Ancak bu teması ortadan kaldıracığından diğer ebeveynlik işlevlerinin yerine getirilmesine engel olur.

3) Aile üyelerinin bir araya gelebilmesine dair kısıtlılıkların bulunması:

Anne baba çocuk arasındaki üçlü ilişki içinde her birinin ötekini rolünü karşılıklı beklenti ve kabulleriyle meşru kılmaları, herkesin kendi rolünü benimseyebilmesi ve sürdürebilmesi için gereklidir: yani insan kendi başına anne, kendi başına baba, ya da kendi başına evlat rolünü sürdüremez. Bu noktadan hareketle cezaevleri aile-dostu diyebileceğimiz, tüm ailenin bir araya gelerek kaliteli zaman geçirebilecekleri ortamlar sağlamadığından bu karşılıklı rollerin onaylanması yoluyla ebeveynliğin meşruiyeti ve sürdürülebilmesi mümkün olamamaktadır.

4) Aile içi çatışmalar:

Aile içi çatışmalar çocuğun ziyarete getirilmesine engel olabilmektedir. Bu çatışmalar bakım verenle uyumlu bir iletişime engel olduğundan ebeveynin çocuktan haber almasına, onun gelişimini izleyebilmesine, ebeveynlik işlevlerini yerine getirmesine engel olur. Hatta kimi zaman ebeveynler arasındaki çatışmalar, çocuğun da müttefik ya da taraf olmasına neden olan dinamiklere sebep olarak mahpus ebeveynin çocuğa karşı ebeveyn rolünü sürdürmesini zorlaştırır.

5) Hapsedilmenin ebeveynlik statüsü üzerindeki yasal etkileri:

Hapsedilme ebeveynin ebeveynlikle ilgili yasal haklarını ve statülerini etkileyebilmektedir. Ülkemizde ebeveyn 6 yaşından büyük çocuğuna dışarıda bakacak kimsesi yoksa onu devlet koruması altına vermektedir. Ortak velayet bulunmadığından boşanma durumunda çocuğun velayeti dışarıdaki ebeveynde olmaktadır. Anne ya da baba hapisteyken velayet hakları ortadan kalkmaz ancak çocuk hakkında alınan mahkeme kararına bağlı olarak velayet ebeveynden alınabilir (Türk Medeni Kanunu, md.348/1). İtalya’da hakim kararıyla eğer ebeveyn hapisteyken çocuğa bakacak kimse yoksa çocuğun evlat edinilmesi mümkün olmakta, Fransa’da ebeveyn çocuğu istismar ettiyse velayet hakkını yitirerek çocuğun yine evlat edinilmesi mümkün hale gelmektedir. Söz konusu vakaların oranı oldukça düşükse de, ebeveynlerin hapisteyken yasal hak ve yükümlülüklerinden haberdar olmaları, ebeveynlik statülerine ve rollerine sahip çıkmaları için gereklidir.

6) Hapsedilmenin Özgüven ve Sosyal İmaja etkisi:

Hapsedilme durumunda o kişiye yönelik toplumsal kalıpyargıların yaftalamayla ilişkisinden söz edilmisti. Bu kalıpyargılar hapse giren bir kişinin ebeveynliğe uygun olmadığı fikrini de içerir. Kişi hem kendi değerine, hem de ebeveynliğe uygunluğuna yönelik çifte olumsuzlama ile karşı karşıyadır. Bu olumsuzlamalar kişinin kendisini bir ebeveyn olarak görmesini de etkilediğinde, kişinin yukarıda tarif edilmiş olan sembolik işlevlerine sahip çıkmasına engel olur. Birçok ebeveyn ebeveynliği ile ilgili bir tür gayrimeşruluk hissi yaşamakta, örneğin çocuğa nasıl davranıp davranmaması gerektiğini söyleyecek kişinin kendileri olup olmadığını sorgulamaya başlamaktadırlar (örn, “ben nasıl karışabilirim ki”). Dolayısıyla sembolik işlevleri sürdürebilmek için ebeveynin ebeveynliğinin meşruiyeti konusunda ona güvence vermek gereklidir.

7) Hapis süreci ebeveyn-çocuk ilişkisini bozduğundan ebeveynin tahliye sonrası davranışlarını etkiler.

Hüküm sürecinde ebeveyn çocuk ilişkisinde, çocuğun ebeveynin duygusal ihtiyaçlarını karşılaması gibi bir dengesizlik ortaya çıkabilir. İşlevsellikten uzaklaşan bu tür bir asimetri, tahliye sonrası ebeveyn çocuk arası çatışmalara, saldırganlığa veya ebeveynin çocuğun yaşamına dahil olmaktan uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Önceden böylesi bir çatışma potansiyeli öngörüldüğü, ve mahpus ebeveyn tahliye öncesinde duruma hazırlandığında söz konusu çatışma

veya uzaklaşma ihtimalleri kontrol altına alınabilir. Tahliye hazırlık çalışmaları ile hem mahpusun hem de dışarıdaki aile üyelerinin potansiyel krize hazırlanmaları önemli görülmüştür.

8) Mali zorluklar

Mahpus ebeveyn çocuğun yaşamına mali katkı sağlayamadığında, hem kendi ebeveynlik mesruiyetini kaybedebilir hem de çocuk tarafından “ortada bırakılmışlık” olarak algılanabilir. Bundan ötürü mahpus ebeveynin ceza infaz kurumunda kısıtlı da olsa kazanç elde edebileceği bir işte çalışması desteklenmelidir. Kazancını aileye gönderebildiği takdirde bunun mahpus ebeveyn üzerinde olumlu etkisi olduğu bildirilmiştir. Ancak birçok durumda bu mümkün olmamakta, kimi zaman aile, mahpus kişi nedeniyle hem gelir kaybı yaşamakta, hem de mahpus kişinin giderlerini karşılamak durumunda kalmaktadır. Bu durum mahpusun hem ebeveynlik işlevini yerine getirmesine engel olmakta, hem de sembolik olarak pozisyonunu zayıflatmaktadır. Mahpus ebeveyn baba olduğunda, geleneksel rollerden ötürü söz konusu mesruiyet kaybı daha şiddetli yaşanmaktadır.

Ebeveynliğin iki işlevinin de yerine getirilmesinde karşılaşılan güçlükleri, özetlenen şekilde sıralayan yazarlar (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014) şu hususun altını çizmektedirler; elverişsiz bir yaşam olayı kendi başına ruh sağlığının bozulmasına neden olmaz, bu olay hapsedilme olduğunda sonraki yıllarda ebeveynle çocuk arasındaki ilişkinin nasıl yürütüldüğü ve niteliği çocuk ve ebeveyndeki etkilenme düzeyini belirler. Dolayısıyla ebeveyn-çocuk ilişkisinin desteklenmesi, korunması ve geliştirilmesi çok önemlidir.

Yukarıda özetlenen tespitlere ilave olarak çeşitli araştırmacılar da farklı çalışmalarda ebeveyn çocuk ilişkisinin sürdürülmesinin önemi ve bu ilişkiyi etkileyen durumlarla, tahliye sonrası ilişkilerdeki güçlüklerle değinmişlerdir (Gabel & Johnston, 1995; Hairston, 2007; Sharff-Smith & Gampell, 2011; Jones & Wainaina-Wozna, 2014).

Gabel ve Johnston (1995), anne ve babaların hapsedilme sürecinde yaşadıkları farklı dinamiklere dikkat çekmişlerdir. Babalar hapisteyken annelerden daha sık çocuklarla temas kurabilmektedirler, çünkü baba hapisteyse çocukların bakımını sıklıkla anne üstlenmektedir ve anne çocukları daha düzenli ziyaretlere getirmektedir. Ancak tersi olduğunda, anne hapisteyken çocukların

sadece 1/5'inin babayla yaşamaya devam ettiği bildirilmiştir. Anne hapisteyken aile daha fazla dağılmakta bu durum ziyaretleri, dolayısıyla mahpus ebeveynin ebeveynlik yapabilmesini de etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet rolleriyle paralel olarak anne, bakım veren rolünü kaybetmekten ötürü kendi ebeveynlik rolünün meşruiyetiyle ilgili sıkıntılar yaşarken; babalar da Philbrick ve arkadaşlarının (2014) da tespit ettikleri gibi para kazanamamakla ve aileye destek olamamakla kendi rolünü sorgulamaktadır. Annelerin çocukla ilişkisi genellikle bakım veren rollerinden ötürü, babaya kıyasla daha yakın olduğundan hapsedilmek annelik rolünü, babalık rolünü uğrattığından daha fazla hasara uğratar. Hapisteki kadınların çocuklarıyla temaslarını sürdürmeleri babalara kıyasla daha zorlu olmasına karşın, kadınların telefon ve mektup kanallarını erkeklerden daha yoğun kullandıkları bildirilmiştir (Gabel & Johnston, 1995).

Türkiye'ye benzer şekilde ABD'de de kadın cezaevlerinin sayılarının az olması nedeniyle, kadınlar çocuklarından farklı şehirlerde hükümlerini doldurmakta, aradaki mesafe de anne-çocuk ziyaretlerinin seyrekleşmesine neden olmaktadır. ABD'de anneler, babalardan daha yüksek oranda çocuklarının velayetini kaybetmektedirler. Annelerin uzakta olsalar da annelik rolünü sahiplenmeleri psikolojik sağlıkları ve tahliye sonrası ailenin biraya gelmesi için önemlidir. Yine aynı çalışmada, babaların da sorumlu aile babası rolünü bırakmamaları tahliye sonrasında ve hüküm sürecinin olumlu geçirilmesini belirlemektedir. Babalar en fazla mali yükümlülükleri yerine getirememeyi dert ettikleri bildirilmiş, yarısı baba sorumluluğunu/rolünü yerine getiremediklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Öte yandan annelerden farklı olarak babaların çocuğun yaşamının gündelik akışından haberdar olmak ve onların zamanlarını nasıl geçirdiklerini izlemek gibi bir gereksinim belirtmedikleri ifade edilmiştir (Gabel & Johnston, 1995).

Mahpus ebeveynlerin mahpus olmayan ebeveynlerden daha sıklıkla elverişsiz çocukluk çağı yaşam olaylarına maruz kaldıkları, içsel güvenlik duygusundan yoksun oldukları ve travma etkilerini kuşaktan kuşağa aktardıkları öne sürülmüştür (Johnston & Sullivan, 2016). Dolayısıyla hapsedilmenin ebeveynlik üzerindeki etkisi değerlendirilirken, erken dönem travmaların kişinin ileride kurduğu tüm ilişkileri etkilediği gibi, çocuğuyla kurduğu ilişkiyi de etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu etkilere bağlı olarak, ebeveyn güven

ilişkisi kurmakta zorlanan, duygu ifadesi zayıf, çocuğa karşı reddedici veya örseleyici davranışlar sergileyen bir durumda olabilir. Alkol/madde bağımlılığı ile zihinsel/duygusal bozukluklara da rastlanmaktadır. Bu bulgular genellenebilir olmamakla beraber, ebeveyn-çocuk ilişkisinin desteklenmesinde, hapisteki birçok kişinin dezavantajlı bir çocukluktan geldiklerini, genellikle destekleyici sosyal çevrelere sahip olmadıklarını göz önünde bulundurulması gereklidir.

Kimi durumlarda da maalesef mahpus ebeveynle temas halinde olmak çocuk açısından destekleyici olmak yerine, riskli ve örseleyici bir deneyim olabilir. Ebeveynin kendisi çocuk açısından bir tehdit haline gelmiş olabilir. Bu durumda da çocuğun yüksek yararını gözeterek, ebeveynle ayrılığın bir olumsuz yaşam olayı olarak ele alınıp çocuğun kaybı anlamlandırılmasına ve başetmesine destek sağlamak gereklidir.

Tahliye sonrası, bir yandan tüm aile tarafından beklenen, bir yandan da kendine özgü güçlükler barındıran ayrı bir süreçtir. Tahliye sonrasında da aile için bir kriz durumu olduğu, hem mahpus ebeveyn, hem aile önceden hazırlanmadığında bu krizin çözülmesinin ve yeni duruma adapte olunmasının güçleşeceği konusunda araştırmacılar hem fikirdirler (Hairston, 2007; Scharff-Smith & Gampell, 2011; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014; Gabel & Johnston, 1995; Jones & Wainaina-Wozna, 2014).

Ebeveynin tahliye sonrasına ertelenen birçok hayali vardır. Birçok çocuk ebeveyni uzakta iken etrafta onun olmamasına alışarak büyür. Ebeveyn tekrar aile hayatına katıldığında hiçbir şey ertesi gün “doğal” akışına dönemez. Ebeveynin kaçırılanlarla yüzleşmesi, suçluluk ile kendine güven arasında gidip gelen duygulanımı, ebeveynlik rolünü üstlenmelerinde tutarlı olmalarına engel olur. Kimi zaman da hapiste hayatta kalma becerileri olarak düşünülebilecek özellikler (sertlik, şüphecilik, duygusal kopukluk) aileyle tekrar bir araya gelme sürecinde sorun teşkil eder (Harris, 2016). Ebeveyn bu koşullarla tekrar ebeveyn olmayı öğrenmeye, çocuk da ebeveyninin fiziksel varlığı ve otoritesini tekrardan tanımaya adapte olmaya çalışır. Bu süreçte karmaşık duygular, karşılıklı öfke ve saldırganlık, birbirinden uzaklaşma kriz dönemine ait tepkiler olabilir. Ancak, hüküm sürecinde ebeveynle temasın sürekli ve düzenli olması, ertelenen ve hesaplaşılmayan aile içi çatışmalar bulunmaması, diğer ebeveyn ve aile üyelerinin destekleyici etkileri, açık iletişim ve tahliyeye hazırlıkta mahpus

ebeveyne sağlanacak psikososyal destek çalışmaları, ailenin tekrar bir araya gelmesinde ve kriz çözümünde olumlu etki yaratacaktır.

5. Bakımverenlerin Yaşadığı Güçlükler

Ebeveynleri hapsedildiğinde çocukların bakımı çoğunlukla diğer aile üyeleri tarafından üstlenilmektedir. Baba hapisteyken genellikle çocuk anne ve diğer kardeşleriyle birlikte yaşamaya devam etmekteyken, anne hapiste olduğunda çocukların bakımı genellikle yakın akrabalar (amca, hala, dayı, teyze) veya büyük ebeveynler (babaanne, anneanne, büyükbaba) tarafından üstlenilmektedir (Prisonfellowship; Michaels, 2013; Harris, 2016). Hairston (2007), baba hapisteyken anneyle yaşama oranını %90 olarak bildirmiştir. Nesmith ve Ruhland (2011), anne hapisteyken büyükebeveynle yaşayanların oranını %45-53 arası, babayla yaşayanların oranını ise % 28-31 olarak bildirmişlerdir. Kimi zaman, birden çok çocuk varsa çocukların bakımı farklı aileler tarafından üstlenilmekte, bakım verecek kimsenin bulunmadığı durumlarda çocuklar devlet korumasına veya koruyucu ailelere verilmekte veya kimi ülkelerde evlat edinilmek üzere sisteme dahil edilmektedirler.

Literatürde bakım veren ailelerle ilgili çok az sayıda araştırma ve destekleyici kaynakla karşılaşmıştır. Bu durum bakım veren ailelerin sistem tarafından henüz görülmediklerini, ihtiyaçlarına ve yaşadıkları sıkıntılara odaklı çalışmalar yürütülmediğini göstermekte olabilir (Hairston, 2007, Nesmith & Ruhland, 2011).

Bakım veren aile yakalama ve hapis cezasıyla birlikte çözülmesi gereken birçok pratik ve duygusal problemle yüzyüze kalır. Bu durum tüm taraflar için yeni bir kriz durumu demektir. Kriz durumunu sistemik açıdan ele aldığımızda aile üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerini, ailenin sistem olarak kendilerini çevreleyen diğer sistemlerle (ceza adalet sistemi, kendi toplumları, mahalleleri, komşular, geniş aile, okul) etkileşimlerini de hesaba katmak gerekir. Tüm ilişkiler ve temaslar, duygusal mesafeler ve iletişim mevcut krizden etkilenecektir. Aile sisteminin problem çözme ve baş etme tarzları ile krize yaklaşımı bu etkilenmelerin seyrini belirler (Harris, 2016). Bu etkileşimlerin yönetilmesi konusunda bakım veren ailelere destek olabilecek sınırlı sayıda rehber kaynak ve örgüt bulunsun da (COPE, Families in Crisis, Friends Outside,

Sesame Street, Initiative Foundation, Prisonfellowship) birçok ülkede genellikle bakım verenler için yapılandırılmış sistematik ve bilimsel zemine dayanan psiko-sosyal destek kısıtlıdır veya bulunmamaktadır. Bakım verenlerin karşılaştıkları güçlükler; mali zorluklar, ebeveyni mahpusta olan bir çocuğa bakım vermekle ilgili güçlükler ve yaftalanma olarak incelenebilir.

- *Maddi zorluklar:*

Bakım veren ailenin mali olarak ciddi sıkıntılarla karşılaşmaları sık rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Hairston, 2007; Michaels, 2013; Nesmith & Ruhland, 2013; Jones & Wainaina-Wozna, 2014). Babanın hapse girmesi durumunda önceki yıllara göre ailenin gelirinde %22 azalma bildirilmiştir (Western & Petit, 2010). Çocukların % 70'i 50 yaşın üzerinde, % 55'i eşi yanında olmayan bir bakım verene sahiptir. %19'unun yaşadığı evde 4 veya daha fazla çocuk bulunmaktadır (Hairston, 2009). Bakım veren, çocuk bakma yükümlülüğü ile çalışamaz hale gelir ya da zaten emeklidir, emeklilik gelirlerini artan giderleri karşılamakta kullanır (La Vigne, La Vigne, Davies, and Brazzell, 2008).

Kimi zaman ailenin taşınması, mahalle veya şehir değiştirmeleri gerekirken, bu da sahip oldukları sosyal destek sistemlerinden uzaklaşmalarına, alışkanlıklarını değiştirmelerine, çoğu zaman yaşam standartlarının da etkilenmesine neden olur. Aynı zamanda ileri yaşta tekrar ebeveynlik sorumluluğunu üstlenen ailelerin kendi ileri yaş ve sağlık problemleri de bakım verme kalitelerini etkiler ve durumla baş etmelerini güçleştirir (Nesmith & Ruhland, 2011).

- *Bakımverme Yükümlülüğüyle İlişkili Zorluklar*

İleri yaşta tekrar çocuk yetiştirme sorumluluğunu üstlenmek zordur. Özellikle bakım veren kişi aynı zamanda mahpus ebeveynin anne, baba ya da kardeşi ise duygusal olarak da travmatize, çözülmesi gereken birçok pratik meseleyle yüz yüze, duygusal olarak örselenmiş bir çocukla baş başa, onun hakkında kararlar almak zorunda, psiko-sosyal destek sistemlerinden uzak, kendi duygusal ve bazen de sağlık sorunları ile uğraşıp, bir yandan da her şeyle kısıtlı imkanlarıyla başetmek zorunda kalır.

Nesmith ve Ruhland'ın (2011) bakım verenlerle yürüttüğü çalışmada çocuk hakkında karar alıcı olmak bir stres kaynağı olarak bildirilmiştir. Çocuğu

disipline etmek, kurallar sınırlar koymakla ve onun yetişmesiyle ilgili sorumlulukları üstlenmek planlanmamış, öngörülmemiş bir yük getirmektedir. Tüm bunlara ilaveten çocuğun ebeveyninden ayrılığıyla ilgili yaşadığını gelişimsel olarak ona açıklayabilmesi, hapisteki ebeveynle ilişkileri sürdürmesini sağlaması, duygusal ve psikolojik olarak çocuğun sıkıntılarıyla baş etmesi beklenmektedir (Nesmith & Ruhland, 2011; Michaels, 2011). Öte yandan, mahpus ebeveynle bakım veren arasındaki çatışmalar, öfke ve kızgınlık, bakım verenin çocuğa karışık mesajlar da vermesine neden olabilmektedir (Hairston, 2007).

Bakım veren kişi, çocukla mahpus ebeveyn arasında sanki bir nizamiye görevlisi gibi, tüm temasların kurulup kurulmayacağına karar veren, temasların sıklığını belirleyen, teması sürdüren ya da kesen kişi olarak durmaktadır. Bakım verenlerin perspektifinden teması sürdürmedeki rolleri, hem bir görev hem de bir yük olarak değerlendirilmiştir (Hairston, 2007; Michaels 2011, Nesmith & Ruhland, 2011,). Kimi zaman çocukla mahpus ebeveynin temasına izin vermemek, bakım veren tarafından mahpus kişiyi bir cezalandırma yöntemi olarak da karşımıza çıkmaktadır (De Masi & Bohn, 2010, Michaels, 2013). Kimi zaman da cezaeviyle temastan çocuğu uzak tutmak iyi niyetli bir çabadır (Nesmith & Ruhland, 2011). Bu konuda gerekli yönlendirme ve rehberlik kısıtlı olduğundan bakım veren kendi duygusal süreçleri, var olan çatışmalar ve kendi değerlendirmesiyle çocuk adına karar vermektedir. Oysa araştırmalar, mahpus ebeveynle temasın sürdürülmesinin, hem çocuğun uyumu, hem mahpusun hüküm süreci ve tahliye sonrası psikolojik uyumu, hem de tahliye sonrası ailenin tekrar bir araya gelmesinde kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir (Michaels, 2013; Philbrick, Ayre & Lynn, 2014; Jones & Wainaina-Wozna, 2014). Karar alma süreçlerinde mahpus ebeveyn-bakım veren-çocuk arasındaki üçlü ilişkinin yönetilmesi, mahpus ebeveynin gidişattan haberdar edilerek çocuğun yaşamına dahil edilmesi de bakım verenin üzerine yüklenmektedir. Bu üçlünün temas halinde olması bir yandan uyumu destekleyicidir, bir yandan da bakım veren için stres kaynaklarından biridir (Michaels, 2013; Nesbith & Ruhland, 2013). Çocuğa stabil düzenli bir ortamda bakım vermek, onun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini desteklemek çocuğun dayanıklılığını geliştirir (Philbrick, Ayre & Lynn, 2014; Jones & Wainaina-Wozna, 2014), ancak bakım verenler bu

alanlarda yeterli donanımına sahip olmadıklarından zorlanmaktadırlar (Hairston, 2007; Nesbith & Ruhland, 2013; Michaels, 2013)

- *Yaftalanma ve Sosyal Sorunlar:*

Bakım verenlerin perspektifinden yaftalanmanın incelenmesi, oldukça ihmal edilmiş bir konudur. Ebeveyni hapiste olan çocuklar kadar onlara bakım verenler ve geniş aile de sosyal olarak olumsuz önyargı ve kalıpyargılarla karşılaşır. Polis, geniş aile, dostlar, komşular, okul tarafından yaftalanma bakım veren aileler tarafından bildirilen bir diğer stres kaynağıdır. Aile ötekileştirilmekte, kendilerine olumsuz özellikler atfedilmekte, dışlanmaktadır, ya da öyle olacağına inanmaktadır. Yaftalanma, aynı çocuklar gibi bakım verenleri de utanç ve sessizliğe yöneltir. Yabancılaşma ve yaşadıkları sosyal çevreyle temastan kaçınma, ve sessizlik, bakım verenlerin yardım almalarını, duygularını açma ve yaşadıkları sorunlarla başetme kapasitelerini bozar. Yaftalanma ve ötekileştirmenin psikolojik sağlığı olumsuz etkileyen bir unsur olduğu bildirilmiştir. (Hairston, 2007; Nesmith & Ruhland, 2013; Jones & Wainaina-Wozna, 2014) Giderek yalnızlaşan bakım verenin üzerindeki artan stres çocuğa bakım verme kapasitesini de etkileyecektir.

6. Kadın Cezaevleri ve Annesiyle Birlikte Yaşayan Çocuklar

Farklı ülkelerde bebekler ve küçük çocukların anneleriyle birlikte kalabilmelerine dair farklı düzenlemelere rastlanmaktadır. Ülkeler farklı yaş sınırları öngörmekte olup, anne ve bebeklerin cezaevinde beraber kaldıkları ortamların düzenlenmesi konusunda da farklılıklar gösterirler (Law Library of Congress, 2014). Bu yaş sınırları yenidoğan ve bir yaş altından 5-6 yaşlara kadar değişkenlik göstermektedir. Kimi ülkelerde çocuğun annesiyle kalabileceği sürenin üst sınırı belirlenmiştir. Avrupa Birliği için genel kabul, ancak çocuğun yüksek yararı gerekli kıldığında çocuklar anneleriyle cezaevinde kalabilmelidir. Bu takdirde de kurum ortamında mutlaka gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Farklı Avrupa ülkelerinin düzenlemeleri ve yaş sınırları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 5, Philbrick, Ayre ve Lynn, 2014).

Ülke	Yaş sınırı	Düzenlemeler
Norveç	Kurum ortamının çocuğa uygun olmadığı	Suçla bağlı olarak bazı hükümlüler cezaevi dışında hükümlerini doldururlarken çocuklarını yanlarına alabilirler. Bu düzenlemenin parçası olarak bazı anne-bebekler “Anne Evleri”nde kalabilmektedirler.
Hollanda	6-9 ay cezaevinde, 4 yaşa kadar anne-çocuk evinde	Çocuklar, annelerin ara geçiş döneminde tutuldukları kurumlarda STK’lar tarafından yönetilen evlerde bulunabilmektedirler.
İngiltere ve Galler	9-21 ay arası	Özel anne-bebek ünitelerinde, istisnalar olabilmekte
İskoçya	18 ay 5 yaşa kadar cezaevi dışındaki bağımsız yaşam alanında	Bağımsız yaşam alanlarında güvenlik koşulları sağlanmak kaydıyla çocuklar okul yaşına kadar anneleriyle kalabilirler.
İrlanda	12 aya kadar	Emzirme döneminde, genellikle 9 aya kadar, doktor görüşüyle süre uzatılabilir.
İsveç	12 aya kadar	Çocuklara özgü kısıtlı düzenleme vardır ve çok az sayıda çocuk anneleriyle kalmaktadır.
Fransa	18 aya kadar, istisnai durumlarda 24 aya kadar	Hükümden önce veya hüküm esnasında anne doğum yaptığından 18 aya kadar bebek yanında kalabilmektedir. Annenin talebi ve Ceza İnfaz Kurumları Bölge Yönetiminin kararıyla süre 24 aya uzatılabilir.
Finlandiya	Cezaevindeki aile biriminde 2 yaşa kadar Açık kurumda 4 yaşa kadar	Sosyal hizmetler ve ceza infaz kurumunu istişaresiyle kararlar alınmakta, annenin hükmüne paralel olarak “çocuğuna iyi bakma

		yükümlülüğü" altına girmesi beklenmektedir.
Belçika	3 yaşa kadar	Çok kısa süreler dışında 18 aydan sonra cezaevinde kalış teşvik edilmemektedir.
İtalya	3 yaşa kadar	
İspanya	3 yaşa kadar; sadece anne-çocuklara özel düzenlenmiş cezaevi dışındaki ünitelerde (2014 itibarıyla sadece 2 adet anne-çocuk ünitesi mevcut)	Her iki ebeveynde hapisteyse bazı durumlarda beraber kahlırlar ve çocuklarıyla beraber yaşayabilirler.
Danimarka	3 yaş Aile ve çiftlere uygun bölümde 7 yaşa kadar Geçiş evleri (half-way houses)	Çocuklar babayla 3 yaşa kadar kalabilirler. Engelsborg Aile Evi'nde her yaşta çocuk ailesiyle yaşayabilmektedir.
Polonya	3 yaş	
Almanya	Cezaevinde 3 yaşa kadar Açık kurumlarda 6 yaşa kadar	Genel kural 3 yaşa kadar ancak, açık kurumlarda okul çağına kadar.
Hırvatistan	Bebek cezaevinde doğmuşsa 3 yaşa kadar	Genel politika çocuk 3 yaşına gelmeden annenin salıverilmesini hedeflemek.
Yunanistan	4 yaş	

Tablo 5: Avrupa Ülkelerindeki Ebeveyn ve Çocukların Beraber Kalmalarına İlişkin Düzenlemeler

Ceza infaz rejimleri ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi, anne ve çocukların beraber kalmalarına yönelik düzenlemeler, anneliğe atfedilen anlama, aileyle ve çocuk yetiştirmeyle ilgili toplumsal norm ve değerlere göre de değişiklik göstermektedir (Wolleswinkel, 2002). Türkiye’de 0-6 yaş arası bebek ve çocuklar, anneleriyle beraber ceza infaz kurumunda kalabilmektedirler ancak; çocuklarla annelerinin beraber kalabilmeleri için fiziksel olarak ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır. Bazı kadın cezaevlerinde cezaevi binasının dışında bulunan kreşlere 3-6 yaş arası çocuklar gündüz gidebilmektedirler, ancak 3 yaşa kadar olan çocuklar annelerinin biriminde diğer mahpuslarla beraber

kalmaktadırlar. Hapis birimlerinde çocuklar için ayrı yatak, güvenli ortam veya oyuncak bulunması gibi düzenlemeler yoktur. Gelişimsel olarak çocukların ihtiyaç duyacakları oyuncak ve etkinlik malzemeleri sadece kreş alanında tutulmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde, uluslararası hukuksal çerçeve ve düzenlemelerin (ilgili Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler Kararları) belirlediği minimum gereklilikleri karşılayacak şekilde, anneler ve bebekleri için fiziki ortam özel olarak düzenlenmiştir (Philbrick, Ayre, & Lynn, 2014). Tablo 5'te görüldüğü üzere Norveç anne ve bebekleri mümkün olduğunca ceza infaz kurumu dışında tutmak üzere düzenleme yapmış, Danimarka babaların da çocuklarını yanlarında bakmalarına olanak sağlamıştır. Buna karşın Çin ve Rusya anne ve bebeklerin beraber kalmasına hiçbir koşulda izin vermemektedir (The Law Library of Congress, 2014).

Ebeveyni hapisten olan çocukların durumları ele alınırken, ziyaretler ve mahkeme sürecinde ceza infaz sistemi ile temaslarının hassasiyetle düzenlenmesi, ve çocukların etkilenmelerinin en aza indirgenmesi gerektiği belirtilmişti. Şüphesiz, ceza infaz kurumları çocuklar için uygun bir ortam değildir ve çocukların, annelerinin hükmünden dolayı hürriyetlerinin kısıtlanması kabul edilemez. Öte yandan, farklı ülkelerdeki farklı yaş sınırlarına bağlı olarak çok sayıda okul öncesi çağındaki çocuk ceza infaz kurumlarında anneleriyle beraber yaşamaktadır. Özellikle yaşamın ilk birkaç yılında anne-bebek arasındaki güvenli bağlanma ilişkisinin tüm yaşam boyu ilişkilerin niteliğini, duygu durumu, kendilik kavramı, yakınlık kurma kapasitesi, içsel güvenlik hissiyle ilişkili olduğu bilinmektedir (Ainsworth, 1964; Bowlby, 1969). Ayrıca erken dönemde anne, çocuğu ile güvenli bağlanma ilişkisi kuramadığında bu onun annelik işlevlerini etkilemekte, tahliye sonrası çocuğu ile tekrar bir araya geldiğinde ebeveynlik becerisi olumsuz etkilenmektedir (Philbrick, Ayre, & Lynn, 2014). Dolayısıyla modern dünyada ülkeler genellikle yaş limitini düzenlerken, temel bağlanma ilişkisinin kurulmasına müsaade edecek yaş sınırlarına dikkat etmişler, anne ile beraberken bebeğin gelişimini ve annenin ebeveynliğini destekleyecek düzenlemeler yapmışlar, bunlarla beraber mümkün olan en kısa sürede çocukların özgür dünyaya dönmelerini desteklemişlerdir.

Temel güvenli bağlanma sağlandıktan sonra anne çocuk ilişkisini düzenli ziyaretler, kurumdaki düzenlemeler ve bakım verenlere sağlanacak destekle sürdürmek ve çocuğu hüküm sürecinde koruyabilmek mümkün olabilir. Yine de her durumda, anne ve çocukların zorla ayrılmaları ya da çocukların ceza infaz kurumunda anneleriyle beraber hapis kalmaları ciddi bir dilema konusudur (Scharff-Smith & Gampell, 2011).

Wolleswinkel (2002), anne ve çocukların beraber kalmasına göre yapılan düzenlemeleri değerlendirdiğinde, kimi ülkelerde (örn, İtalya), ortamın ceza infaz kurumuna benzemediğini, infaz koruma memurlarının da diğer memurlardan farklı giyindiklerini, kimi örneklerde mutfak da dahil eve benzer üniteler oluşturularak, annelerin çocuklarına ufak tefek yemek de yapabildiklerini (örn, İsrail), kimi başka ülkelerde çocukların gündüz dışarıda, gece anneleriyle kalabildiklerini bildirmektedir. Philbrick, Ayre ve Lynn (2014) de Avrupa'daki iyi örnekleri derledikleri çalışmalarında;

- Danimarka örneğinde, anneler kadar babaların da çocuklarını yanlarına alabildiklerini, hem anne hem baba hapisteyse ailenin bir arada aile ünitelerinde beraber kalabildiklerini,
- Fransa'da, belirli bir kapasite dahilinde (maksimum 66 hükümlü) anne-çocuk üniteleri bulunduğunu, gündüz ünite kapısının dış alana açıldığı, anne ve çocuk için ayrı alanlar da bulunan, minimum 15 metrekarelik alan sağlandığını, aktivite alanlarının ve diğer mahpuslardan ayrı dış alanların bulunduğunu, çocukların gündüz cezaevi dışına anaokulu için gidebildiklerini,
- Almanya'da bir örnekte, 16 annenin 6 yaşa kadar olan çocuklarıyla ayrı barındıkları balkonlu bulunan bir cezaevi ünitesi bulunduğunu, burada kalan çocukların 2 yaştan itibaren dışarıya anaokuluna gittiklerini, görevlilerin üniforma giymediğini,
- Hollanda'da, annelerle çocukların ayrı evlerde kaldıklarını, annelerin bu birimlerde aynı zamanda çalıştıklarını ve çocuklarıyla zaman geçirdiklerini, ceza infaz kurumuna göre daha esnek kuralların bulunduğunu,

- İngiltere’de hamilelerle, anne ve bebekler için düzenlenmiş, daha esnek kuralları bulunan cezaevinde ayrı bölümler oluşturulduğunu, 15-20 metre kare arası alanda, etkinlik alanı ve mutfak bulunduğunu, aktarmışlardır.

Anne ve çocukların beraber kalıp kalmamalarına karar verirken çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurulur, bunun için birçok ülkede sosyal hizmetler ile infaz kurumu etkileşim halindedir. İyi örnekler bakıldığında, özetle, çocuklar için görünür yerde dikenli teller veya parmaklıkların olmadığı, kurum personeli üniforması ve kilitlerin görülmediği, çocukların zihinsel, duygusal gelişimlerini destekleyecek fiziksel ortamın bulunduğu mekanlar düzenlenmiştir. Bu mekanlarda, çocuğun hijyen, beslenme, güvenlik ve etkinlik ihtiyaçlarının karşılandığı düzenlemeler yapılmasına dikkat edilmiştir. Kimi iyi örneklerde de çocukların belirli aralıklarla dış dünyayla temaslarının sağlanmasına yönelik düzenlemeler vardır; çocuklar dışarıdaki kreşlere ya da etkinliklere katılmaktadırlar. Bir yandan çocuklar için dışarıdaki olağan yaşamla, dünyayla ve diğer akrabalarıyla temas gerçekleştirmek, bir yandan da annelerin çalışabilmeleri ve aktif olmaları sağlanmaktadır. Bu yolla çocukla annenin ayrışması zamana yayılan bir süreçte gerçekleşmektedir, ki bu yolun daha az örseleyici olduğu önerilmiştir (Wolleswinkel, 2002; Scharff-Smith & Gampell, 2011).

Araştırmalar anneleriyle kalan çocuklarda gelişimsel olarak bir farklılık bulunmadığını gösterse de, denk bir kontrol grubuyla karşılaştırmalı olarak çalışma yürütmek çok mümkün değildir ve veri toplama yolları çoğunlukla gözlemlere dayandığından bu sonuçları genelleştirmek güçtür. Küçüklere dair gözlemler yanlış yorumlanabilmekte, o yaş grubunun dışarıda da sergileyebileceği bazı davranışlar kurumda olmayla ilişkilendirilebilmektedir. Annelerin davranışları kurumda sürekli göz önünde bulunduğundan doğallıktan uzaklaşabilmektedir. Dışarıda annenin çocuğa karşı sertleşmesi olağan karşılanabilirken, cezaevinde hükümlünün kötü davranışı olarak görülebilir. Ayrıca “birbirlerinden başka kimsesi olmayan” bu ikilinin sağlıklı bir içiçe geçmişliğe yönelmelerinden endişe edilebilir. Anne ve çocuğun beraber kalmakta oldukları diğer mahpuslar da süreci etkileyebilirler, örneğin çocuğun dış çıkarma dönemine ait sıkıntıları, aynı birimde ikamet eden diğer mahpuslar tarafından

rahatsız edici bulunabilir, tepki çekebilir. Anne de doğal olarak vereceği tepkiden diğerlerinin rahatsızlıklarıyla farklı tepkilere yönelebilir. Bu açılardan değerlendirildiğinde, cezaevi ilişkilerde mahremiyete de, yakınlığın doğallığına da pek yer bırakmamaktadır; anne ve bebek bir arada olsalar da dışarıdakinden farklı, doğallığı sınırlandırılmış bir yakınlık kurabilirler. Öte yandan dışarıdaki yaşamda da olması gerektiği gibi annenin rolü sadece çocuk bakımından ibaret ve kimliği annelikten ibaret görülmemeli, annenin otonomisini destekleyecek yetkinlikleri ve beceriler edinmesi de desteklenmelidir. (Wolleswinkel, 2002).

Sonuç olarak çocukların cezaevinde bulunması bir yandan kabul edilemez bir durumken, bir yandan da anne-çocuk bağıını korumak çok önemlidir. Cezaevlerinde anne-çocuk ilişkisini destekleyecek düzenlemeler yapılması Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler kararlarınca öngörülmüştür (Philbrick, Ayre ve Lynn, 2014). Buna bağlı olarak çocuklar için anneleriyle beraber güvenli, gelişimsel olarak kendilerine uygun bir ortamda, çocukların ihtiyaçlarına duyarlı ve bu konuda eğitilmiş personelle, bir yandan dış dünya ve toplumla temasları sağlanarak, okul öncesi dönemde belli bir yaşa kadar kalmaları, çocuk hakkındaki kararların içinde yaşadıkları toplumun alternatif çocuk bakımı seçenekleri de değerlendirilerek verilmesi, hamile kadınlarla, küçük çocuğu olan kadınlar hakkında hüküm düzenlenirken çocuklarının da göz önünde bulundurulması önerilebilir.

Bölüm 2: Sivil Toplum Diyalogu Bekleyen Çocuk Projesi

7. Proje Amacı

Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar, çoğu durumda dışarıda bulunan ebeveynlerinin yanında, eğer dışarıdaki ebeveyni bakımını üstlenemiyorsa, kurum bakımında ya da yakın akrabalarının (anneanne, teyze, babaanne gibi) desteği ile büyümektedir. Bu süreç çoğu zaman hem bakım verenler hem de çocuklar için oldukça zorlayıcı olmakta ve ebeveynlerden birinin cezaevinde olması çocuğun gelişimini ve eğitim hayatını ciddi şekilde etkilemektedir.

Sivil Toplum Diyalogu Bekleyen Çocuk Projesi, bu ihtiyaçlardan yola çıkarak, anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara hizmet sunan kişi ve kurumların kapasitesini güçlendirmek ve toplumda bu gruba ilişkin farkındalık yaratmak amacıyla Şubat 2016- Şubat 2017 arası yürütülmüştür.

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı (TCYOV) yürütücülüğü, Children of Prisoners Europe-COPE (Mahpusların Çocukları Avrupa Ağı) ve Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (KORUNCUK Vakfı) ortaklığı, Öğretmen Akademisi Vakfı (ÖRAV) ve İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü iştiraki ve T.C. Adalet Bakanlığı onayı ile yürütülen proje kapsamında, Avrupa Birliği'ndeki örnek modeller ziyaret edilmiş, Türkiye'deki mahpus anne-babalar ve cezaevlerindeki personelle çalışmalar yürütülmüş, sınıf öğretmeni ve rehber öğretmenlerin konuyla ilgili bilgi sahibi olması sağlanmış ve konunun savunu çalışmaları üstlenilmiştir.

Bekleyen Çocuk projesi, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı tarafınca yürütülen Sivil Toplum Diyalogu Programı'nın dördüncü döneminde, eğitim başlığı altındaki projelerindendir. Sivil Toplum Diyalogu Programı, Türkiye ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerden sivil toplum kuruluşlarının, ortak bir konu etrafında bir araya gelerek, toplumların birbirini tanımaları, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmaları ve kalıcı diyalog kurmalarını sağlayan bir platform olarak geliştirilmiştir.

8. Proje Faaliyetleri

Proje kapsamında anne ya da babası cezaevinde olan çocuklarla ilgili Türkiye ve Avrupa'daki uygulamaları karşılaştıran ve Türkiye'deki sistemi değerlendiren birçok faaliyet yürütülmüştür. Faaliyetlerin büyük bir kısmı COPE'un çalışma ve yöntemlerini gözlemlemeye odaklanmıştır. COPE, Avrupa'da cezaevleri, çocuk hakları ve refah alanında faaliyet gösteren ve özellikle anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara odaklanmış 22 ülkeden 84 üye ve iştirakçiden oluşmaktadır. COPE Ağı'na üye kuruluşlar çoğunlukla Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden oluşsa da, dünyadan da 6 ülke COPE Ağı'na üyedir. Üyelik süreci kurumsal ya da bireysel bağlamda olabilmektedir. Üyesi olan kurum ve kişilerle savunuyu ve politika çalışmaları yürüten COPE, mahpuslar ve çocukları arasındaki önemli ilişkiyi desteklemek için çalışmaktadır. Ağın üyeleri çocuk hakları uzmanları, hukukçular, sosyal çalışmacılar, psikologlar, cezaevi idarecileri, sivil toplum kuruluşları ve benzeri temsilcilerden oluşmaktadır.

Tablo 6: COPE Ağı'na Üye Kuruluşlar Haritası

Ağ, projenin ortaklığını üstlenmiş ve özellikle Avrupa’da yürütülen çalışmalarda destek sağlamıştır. Diğer yandan projenin Türkiye içi ortağı Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (Koruncuk Vakfı) olmuştur. Koruncuk’da projenin danışma kurulu toplantılarına destek vermiş, savunu faaliyetlerinde rol üstlenmiştir.

Proje faaliyetleri yurt içi ve yurt dışı faaliyetler olarak iki gruba ayrılabilir. Sırasıyla incelediğimizde yürütülen temel faaliyetler şu şekildedir:

1- En İyi Örnekler Konferansı Katılımı: Düzenli olarak COPE Ağı’na üye ülkelerde gerçekleşen ve ağın çalışmalarının değerlendirildiği konferans 2016 yılında Hırvatistan Zagreb’de yapılmıştır. "Ebeveyni Yasalarla Sorun Yaşayan Çocuklar: Çocukların Üstün Yararı Nedir? Nasıl Karşılır?" başlıklı konferansta COPE Ağı temsilcilerinin yanı sıra, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, UNICEF temsilcileri, Hırvatistan Çocuk Ombudsmanları ve Hırvatistan yerelinde faaliyet gösteren birçok organizasyon da konuşmacı olarak yer almıştır. Alandan iyi örneklerin paylaşıldığı, Avrupa Birliği ve üye ülkelerde konuyla ilgili en güncel durumun ve çözüm önerilerinin değerlendirildiği konferansın sonrasında, Bekleyen Çocuk Projesi ekibi COPE Ağı’nın üyeleri ile birlikte çeşitli etkinliklere de katılmıştır. Bu kapsamda Lepoglava Cezaevi ziyaret edilmiş ve COPE Ağı’nın çalışmalarını güçlendirmek adına yürütülen Çerçeve Analizi Çalıştayı’na katılım gösterilmiştir.

Yürütülen tüm çalışmalarda anne ya da babası cezaevinde olan çocuğun üstün yararının gözetildiği bir savunu stratejisi gerekliliği vurgulanmış, ilgili sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerini bu yönde arttırmak adına destekleyici aktiviteler yürütülmüştür.

Fotoğraf 1: Zagreb’de Gerçekleşen "Ebeveyni Yasalarla Sorun Yaşayan Çocuklar: Çocukların Üstün Yararı Nedir? Nasıl Karşılır?" Konferansı.

2- Avrupa Yerinde Ziyaret Çalışması: Brüksel, Paris ve Milano’ya gerçekleştirilen ziyaretlerde COPE Ağı üyesi sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların çalışmalar yürüttüğü cezaevleri ziyaret edilmiştir. Brüksel’de Relais Enfants Parents Belçika Ofisi ve Andenne Cezaevi, Paris’te COPE Merkezi, Relais Enfants Parents Derneği ve Fleury Cezaevi, Milano’da ise Bambinisenzasbarre Derneği, San Vittore ve Bollate Cezaevleri ziyaret edilmiştir. Gözlem yapılan kurumlara ilişkin değerlendirmelere ileriki bölümlerde yer verilecektir, ancak temel olarak Avrupa’da temelleri sağlam atılmış bir devlet-stk dayanışması olduğu ve cezaevlerinde çocuklarla ilgili birçok çalışmanın ilgili stk’lar tarafından yürütülmesine izin verildiği görülmüştür.

Fotoğraf 2: Milano’da Bambinisenzasbarre Derneği’nde gerçekleşen toplantı

3- Cezaevi Eğitimleri: Bakırköy Kadın, Gebze Kadın ve Maltepe 2 No’lu L Tipi Erkek Cezaevlerinde yürütülen çalışmalarda mahpuslar ve cezaevi personeli ile çalışılmıştır. Toplamda 96 anne mahpus ve 35 baba mahpusla “Cezaevinde Ebeveyn Olmak” isimli seminerler yürütülmüş, 0-6 yaş arası çocukların da kaldığı her iki kadın cezaevinde toplamda 21 infaz koruma memuru ve psiko-sosyal servis uzmanı ile “Mahpuslar ve Çocukları” üzerine bir atölye çalışması yürütülmüştür.

4- Öğretmen Eğitimleri: ÖRAV’ın desteği ile alınan izinler neticesinde, Küçükçekmece ilçesinde görev yapan toplamda 89 sınıf öğretmeni ve 24 rehber öğretmene eğitimler verilmiştir. ÖRAV’ın “etiketsiz eğitim” yaklaşımı ile atölye çalışmaları şeklinde ilerleyen eğitimlerde, sınıf öğretmenlerinin bilgi ve farkındalık kazanmaları, rehber öğretmenlerin ise daha detaylı olarak edindikleri bilgiyi diğer meslektaşlarına aktarabilmeleri hedeflenmiştir.

Fotoğraf 4: Öğretmen eğitimi

5- Araştırma: Projenin araştırma kısmı mahpuslar, cezaevi çalışanları ve öğretmenlerle yürütülmüştür. Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 11 anne mahpusla, Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 10 anne mahpusla ve Maltepe 2 No'lu L Tipi Erkek Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 10 baba mahpusla olmak üzere toplamda 31 mahpusla odak grup görüşmeleri yapılmış, Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda görev yapan 21 cezaevi çalışanına nicel ve nitel sorulardan oluşan anket çalışması yapılmış, İstanbul ili Küçükçekmece ilçesi sınırları içerisinde görev yapan toplamda 113 öğretmene anket çalışması uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına ilişkin detaylı bilgilere bir sonraki bölümde yer verilmektedir.

6- Savunu Toplantıları: Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin yürütülen mevcut çalışmaların değerlendirildiği savunu toplantıları yapılmıştır.

7- Danışma Kurulu Toplantıları: İlgili Bakanlıklara gerçekleştirilen savunu toplantıları öncesi ve sonrasında Danışma Kurulu üyeleriyle iki kez toplanılmış ve projeye ilişkin bir savunu haritası oluşturulmuştur.

8- Web Sitesi & Sosyal Medya & Görünürlük: Projenin görünürlüğü web sitesi ve sosyal medya üzerinden sağlanmıştır. Projeye ilişkin www.bekleyencocuk.org isimli bir web sitesi oluşturulmuş, bu site yoluyla projeye ilgili bilgi ve belgeler kamuoyu ile paylaşılmıştır. Ayrıca projenin başlaması ile sosyal medya sayfaları açılmış ve kamuoyunun projeye daha interaktif bir şekilde etkileşime geçmesi sağlanmıştır.

9- Materyaller (Çıktılar): Projede eğitim çalışmaları öncesinde, mahpus anne-babalara, cezaevi çalışanlarına, çocuklara bakım verenlere ve öğretmenlere yönelik broşürler, mahpus anne-babalara yönelik kılavuzlar geliştirilmiştir. İlgili materyaller hedef gruba eğitimlerden önce dağıtılmış ve talep eden cezaevlerine ve kişilere posta yoluyla ulaştırılmıştır. Materyaller ayrıca proje web sitesinde de erişime açılmıştır.

10- Kapanış Çalışması: Projenin sonunda iki gün süren bir kapanış etkinliği gerçekleştirilmiştir. Etkinliğe COPE Ağı'nın kurucusu ve direktörü de Paris'ten katılım göstermiştir. Kapanış çalışmasının ilk günü TCYOV Merkezi'nde TCYOV ve COPE'un ilişki geliştirmesine olanak sağlayan bir paylaşım toplantısı yapılmış, her iki kurum çalışma ve projelerini paylaşmıştır. Aynı gün COPE ekibi ile Bakırköy Kadın Cezaevi'nde bulunan 0-6 yaş arası çocukların devam ettiği Adalet Anaokulu'na bir çalışma ziyareti gerçekleştirilmiş, okulun yetkililerden bilgi alınmıştır. Kapanış çalışmalarının ikinci gününde ise kamuoyuna açık bir kapanış konferansı düzenlenmiş, bu konferansta paneller şeklinde Türkiye ve Avrupa modelleri değerlendirilmiştir.

9. Proje Araştırma Yöntemi

Projenin araştırma bölümü üç farklı gruba yürütülmüştür: Mahpuslar, cezaevi çalışanları ve öğretmenler bu grupları temsil etmektedir.

Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndan mahpus anneler ve Maltepe 2 No'lu Erkek Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndan mahpus babalarla odak grup görüşmeleri yapılmış, 0-6 yaş arası çocukların kaldığı Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda görev yapan psiko-sosyal servis uzmanı ve infaz koruma memurlarıyla anket çalışmaları yürütülmüştür. Öğretmenler kısmında

ise İstanbul ili Küçükçekmece İlçesi'nde görev yapan sınıf öğretmenleri ve rehberlik birimi öğretmenlerine öntest - sontest anketleri uygulanmıştır. Cezaevlerinde yürütülen çalışmalar T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü ve öğretmenlerle yürütülen çalışmalar ise ÖRAV'ın desteği öncülüğünde İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü izni ile yürütülmüştür.

Mahpuslar: Nitel araştırmalarda her görüşme oldukça detaylı incelendiği için, mahpuslarla yürütülen odak grup görüşmesinde küçük gruplar tercih edilmiştir. Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 11 anne mahpusla, Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 10 anne mahpusla ve Maltepe 2 No'lu L Tipi Erkek Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda 10 baba mahpusla olmak üzere toplamda 31 mahpusla odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Yürütülen odak grup görüşmelerinden önce mahpuslar kurum personeli tarafından bilgilendirilmiş ve çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyenler dahil edilmiştir. Mahpuslarla yürütülen derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler ortalama 60 dk. sürmüştür. Cezaevine ses kayıt cihazı sokulmadığı için, görüşmeler katılımcıların izni ile not edilerek kayıt altına alınmış, daha sonra notlar düzenlenmiştir. Katılımcıların gerçek isimleri kayıt sürecinde de kullanılmayıp, takma isimler kullanılmıştır.

Cezaevi Çalışanları: Cezaevi çalışanlarına nicel ve nitel sorulardan oluşan anket çalışması, yürütülecek eğitimden önce, katılımcıların onamı alınarak uygulanmıştır. 0-6 yaş çocukların kaldığı kurumlarda görev yapan psiko-sosyal servis uzmanı, kreş görevlisi çalışanlar ve infaz koruma memurları bu çalışmaya dahil edilmiştir. Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'ndan toplamda 21 cezaevi çalışanına anket uygulanmıştır.

Öğretmenler: İstanbul ili Küçükçekmece ilçesi sınırları içerisinde görev yapan sınıf öğretmenleri ve rehber öğretmenlere, verilen eğitimin öncesi ve sonrasında anket çalışması uygulanmıştır. Eğitimlere katılan 24 rehber öğretmen ile 89 sınıf öğretmenine olmak üzere toplamda 113 öğretmene onamları alındıktan sonra anket çalışması uygulanmıştır.

10. Proje Araştırma Bulguları

10.1. Mahpuslarla Yürütülen Görüşme Sonuçları

Görüşmelerde katılımcılara 20 soru ve görüşmenin akışına göre alt sorular yöneltilmiştir. Sorular hazırlanırken cezaevinde ebeveyn olmanın mahpuslarca nasıl deneyimlendiği ve mahpusların çocuklarının yaşadıkları zorluklarla ilgili görüşlerini almak hedeflenmiştir. Bu konu üzerine açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Sorular mahpuslar ve çocuklarına ilişkin demografik bilgilerin alınmasının ardından, daha da özelleşerek çocukla ilişkiler, iletişim kurma yolları, bakım verme süreci, okul süreci gibi alanlara değinmiştir.

Katılımcılara ilişkin bazı temel demografik bilgiler değerlendirildiğinde, mahpusların çocuk sayısı ortalamasının 2,12, çocuklarının yaş ortalamasının ise 9,3 olduğu görülmüştür. Görüşülen mahpusların cezaevinde bulunma süre ortalamaları ise 21 ay dolayındadır. Demografik bilgilere ilişkin tablo ve gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmenin protokolü aşağıda sunulmuştur:

Görüşülen Erkek Mahpus Sayısı	Görüşülen Kadın Mahpus Sayısı	Mahpusların Ortalama Çocuk Sayısı	Çocukların Ortalama Yaşı	Mahpusların Cezaevinde Süreleri	Ortalama Bulunma
10	21	2,12	9,3	21 ay	

Tablo 6: Mahpuslara İlişkin Bazı Demografik Bilgiler

- 1- Cezaevinde anne/baba olmayı nasıl tarif edersiniz?
- 2- Kaç çocuğunuz var, yaşları kaç?
- 3- Anne mahpuslar için:

Çocuklarınızdan sizinle birlikte cezaevinde kalan var mı? Cevabınız evet ise;

  - a- Cezaevinde çocuğunuzla ilgili yaşadığınız temel zorluklar neler?
  - b- Çocuğunuzun cezaevindeki diğer çocuklarla ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? Ne sıklıkla görüşebiliyorlar? Çocuğunuz ne sıklıkla kreş/oyun odasını kullanabiliyor?
  - c- Çocuğunuzun cezaevindeki diğer mahpus kadınlarla ilişkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
  - d- Yanınızdaki çocuğunuz dışarı gönderiyor musunuz? Ne sıklıkla? Bu süreçte nerede ve kiminle kalıyor?
  - e- Cezaevindeki çocuğunuzun varsa dışarıdaki kardeşleri ya da babasıyla ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?
  - f- Çocuğunuz dışarıdaki yakınlarıyla (kardeş, baba, anneanne gibi) nasıl iletişim kuruyor? Mektup, telefon ya da görüşlerde ne sıklıkla bir araya gelebiliyorlar?
  - g- Çocuğunuza -yaşına göre- cezaevinde bulunma nedeninizi nasıl açıkladınız?
- 4- Dışarıdaki çocuğunuza/çocuklarınıza kim bakım veriyor? Bakım verenle ilişkiniz nasıl?
  - a- Eğer çocuğunuza diğer ebeveyn bakım sağlamıyorsa, çocuğunuzun annesi/babasıyla ilişkisi nasıl? Ne sıklıkla görüşüyorlar?
- 5- Cezaevinde anne/baba olmanın en büyük zorlukları sizce neler?
- 6- Cezaevindeyken dışarıdaki çocuklarınızla hangi yollarla iletişim kuruyorsunuz?
  - a- Mektuplaşma, telefon ya da görüş günlerinin çocuğunuzla iletişiminizdeki etkisi nedir?
- 7- Dışarıdaki çocuğunuzun sizin cezaevinde olma sürecinizle ilgili yaşadığı temel problemler sizce neler olabilir?
- 8- Çocuğunuz eğitim hayatı nasıl ilerliyor, cezaevindeyken takip edebiliyor musunuz?
- 9- Çocuğunuzun okul çevresi, akranları ya da sosyal çevresiyle ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizce yaşadığı zorluklar var mıdır?
- 10- Tahliye sonrası çocuğunuzla ilişkilerinizin nasıl olmasını bekliyorsunuz?
- 11- Sizce çocuğunuzla ilişkiniz ne olsa daha sağlıklı ilerler? İlişki biçiminizde düzelmesini istediğiniz/önerdiğiniz neler var?

10.1.1. Analiz Süreci

Bu araştırmada Tematik Analiz yöntemi, veriye dayalı kodlama kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Buna göre, katılımcılar arasında ortaklaşan ve farklılaşan temalar belirlenmiş, ortaklaşan alt temalar ana temalar altında toplanmıştır. Temelde ortaya beş ana tema çıkmıştır. Bu temalar, “cezaevinde ebeveyn olmaya ilişkin zorlu duygular”, “çocuğun ihtiyaçlarının karşılanamaması”, “ilişkilerde yaşanan zorluklar”, “çocuğun okul hayatındaki sorunlar” ve “tahliye sonrası” olmuştur. Her bir ana tema alt temalarla birlikte değerlendirilmiştir.

10.1.1.1. Cezaevinde Ebeveyn Olmaya İlişkin Zorlu Duygular

Mahpus anne ve babalar, çocuklarından ayrı kalma haliyle ilgili olarak birçok olumsuz duyguya atıfta bulunmuşlardır. Bunlar çocuklarıyla ilgili endişe duyma, çaresizlik, özlem, pişmanlık, sabır, mahrumiyet, suçluluk gibi alt temaları içermektedir.

Mahpuslar cezaevinde ebeveyn olmayı özellikle çocuk için “büyük bir zorluk” olarak tanımlamışlardır. Ebeveynlerin ifadelerine göre duygusal olarak yaşanan bu büyük zorluk ceza sürecini daha da ağırlaştıran, katlanılması zor bir duygudur.

“Çocuğun yanında olması iyi bir şey. Güç ve destek oluyor. Cezayı unutuyorsun. Benim için iyi ama çocuk için iyi değil tabi.” (Anne Mahpus)

“Burada anne olmak sabrı anlatıyor, vicdanı anlatıyor. Bence buraya gelişleri vicdanıma dokunuyor. Daha çok pişman oluyorum. Buraya düşmeyebilirdim diyorum. Onları daha çok düşünebilirdim diyorum.” (Anne Mahpus)

Ebeveynler çocuklarına bu durumu yaşadıkları için yoğun bir pişmanlık yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

"Burada anne olmak çok zor. Çok büyük özlem var. Çocuk öyle bir aşk ki, eskiden kolumu tutmadan uyuyamazdı. Çok özlüyorum ama yanıma almak istemiyorum, burası onun için uygun bir ortam değil. Her türlü şiddetten ve küfürden uzak büyüttüm onu ben. Babası ilgileniyor ama kızıma benim gibi kimse bakamaz. Çok zorda kalsam alırım ama burası çok kötü. İşlemediğim bir suçtan dolayı buradayım. Kavuşulamayan aşk gibi burada olmak. Açık görüşte çocuklarımı sevmekten konuşmıyorum." (Anne Mahpus)

"İçler acısı. İnsan çocuğuna baktıkça çok üzüyor. Benim yüzümden burada diye çok üzüliyorum. Beni kapiya götürüyor çıkalım diye kötü oluyorum. Onun için elimden geleni yapacağım." (Anne Mahpus)

"Herkes genelde pişman. Soğuk, pislik bir yerdesin. Geçen gün patates istedi, bir saat ağladı, veremedim. Televizyonda oyuncak görüyor, istiyor veremiyorum. Ziyaretlere gidenlerin peşinden ağlıyor. Benim yüzümde burada. Korkuyoruz çok." (Anne Mahpus)

Mahpus ebeveynler yoğun bir çaresizlik duygusu dile getirmiş, cezaevinde olmanın birçok anlamda getirdiği sınırlılıkların çaresizliğe yol açtığını ifade etmişlerdir. Çaresizlik ifadesi ağırlıklı olarak baba mahpuslardan gelmiştir.

"Dışarıda kolay, çocukların başındasın. Çocuk babayı bekler evde. Cezaevinde çok farklı. Çocuğun şu kapiya gelmesi çok zor. Ben babalığın bu kadar zor olduğunu burada öğrendim. Çocuklar şu kapiya geldiklerinde O'dan başlıyorlar. Ama içeri girince eksiye düşüyorlar. Çocuklarımla önünde hiç ağlamamıştım, burada ağladım. Nasıl çaresiz kaldığımı daha nasıl anlatayım." (Baba Mahpus)

"Çocuğumuzun en güzel günlerinde yanında olamıyorsun. İnsanlar çocuklarını okula götürürler, bizim bu şansımız olmuyor. Daha büyük çocuğu olanlar çocuklarının evliliğini göremiyor. Elin kolun bağlı, çaresizsin... İnşallah daha güzel günlerinde yanlarında oluruz." (Baba Mahpus)

Benim için en zor kısmı sözümü dinletmek oldu ya. Yalvardım okulu bırakma diye dinletemedim. Buradan sözüm geçmiyor, çaresizim. (Baba Mahpus)

Mahpus anne ve babaların, hapis sürecinin çocukları üzerindeki etkileriyle ilgili kaygı odaklı ifadeler alınmıştır. Özellikle anne mahpuslarda, dışarıdaki bakım verene güven duymama, çocuğunu yanına alıp-almama konusunda kararsız kalma, yanına aldığı anda çocuğun gelişiminin sekteye uğrayacağını düşünme gibi alt konularla ilgili endişe temalı ifadeler gelmiştir.

"Çıkınca çocuğumu alabilir miyim diye endişeliyim." (Anne Mahpus)

"Çocuğumu yanıma almak konusunda çok ikilemde kalıyorum. Çocuğumun özgürlüğünü düşünüyorum ama çok ikilemde kalıyorum." (Anne Mahpus)

"Çocuğum da böyle olacak diye endişeleniyorum. Suça bulaşacak diye korkuyorum. Suçlu hissediyorum." (Anne Mahpus)

10.1.1.2. Çocuğun İhtiyaçlarının Karşılanamaması

Mahpus ebeveynler, cezaevinde olmanın çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda sınırlılık getirdiğini ifade etmiş, çocuğuyla birlikte cezaevinde bulunan anne mahpuslar çocuklarının fiziksel ve psiko-sosyal birçok ihtiyacının giderilememesine ilişkin temel bir mahrumiyet hali aktarmışlardır. Aynı şekilde çocuğunu dışarı gönderen anneler de, çocuklarının cezaevi sonrası davranışsal bazı problemler gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bu tema içerisinde annesiyle birlikte cezaevinde kalan çocukların ihtiyaçları/yaşadıkları zorluklar (fiziksel ve duygusal) ve babaların dışarıdaki çocukların ihtiyaçlarına ilişkin yaşadığı zorluklar alt temalar olarak belirlenmiştir.

Yanlarında 0-6 yaş arası çocuğu ile cezaevinde bulunan anne mahpuslar,

koşulların uygunsuzluğundan ve çocuklarının cezaevi ortamından olumsuz etkilendiğinden söz etmişlerdir.

"Burada çocuklar kavgadan başka bir şey öğrenmiyorlar. Çocuğum bir haftadır kendini dövüyor." (Anne Mahpus)

"Çocuk burada büyüdüğü zaman dışarıya alışamıyor. Yabanileşiyor. Sürekli çılgık bağırs yaşıyor. Sigara izmariti bulup içiyordu." (Anne Mahpus)

"Dışarıya verdim, diğer çocukları dövüyormuş. Saçlarını yoluyormuş. Amin diyip namaz kılıyormuş. Babası şaşırıyor, sanki büyük insan gibi olmuş diyor. Hem şiddet gösteriyor, hem namaz kılıyormuş." (Anne Mahpus)

"Benim çocuğum 1 yaşında, emekliyor, düşüyor. Çok tehlikeli burası. Evde düşse tehlikeli değil ama burası tehlikeli." (Anne Mahpus)

"Çocuğu yanıma alınca, ortak alanda ses yapmasın, sessiz olsun diyorlar, ama nasıl yapabilirim ki, çocuk bu oyun istiyor, ben de koyuyorum topu kale yapıyorum oynuyoruz." (Anne Mahpus)

"Çocuğun oyun oynayacak alanı yok, kıyafetler çok sınırlı. Oyun oynamak için kendimiz bir şeyler üretmek durumunda kalıyoruz. Sürekli televizyon izlemekten sıkılıyor. Başka seçenek yok. Dışarı çıktığında yaşlıları ile anlaşıyor." (Anne Mahpus)

"İyi olsun diye dışarıya vermek zorunda kaldım. Burada astım bronşit oldu. Arada getiriyorlar. Daha iyiydi gördüğümde. Burada sağlıksız. Çocuğum 6 yaşından sonra şaşırır, dışarı çıkınca kötü olur diye verdim dışarı." (Anne Mahpus)

"Koğuştaki kavgaları duyuyor. Çok fazla şeye şahit oluyor. Gördüklerini taklit ediyor, görmemesi gereken şeyleri görüyor. Sigara görüyor." (Anne Mahpus)

"Keşke içerde de dışardaki gibi oyun alanı olsa. Anne-çocuk birlikte zaman geçirecek oyun alanı olması gerek. Böyle çocuğumun özgürlüğü kısıtlanmış oluyor." (Anne Mahpus)

Dışarıdaki çocukların ihtiyaçlarına ilişkin baba mahpuslar ağırlıklı olarak maddi gelirin sınırlanması ve çocukları üzerindeki otoritenin azalmasından söz etmişlerdir.

Daha asi yetişiyor çocuklar, otorite boşluğu oluyor. Okula giderken kavgacı, hırçın oluyor. (Baba Mahpus)

Kızım özel okuldaydı, bu yılki okul masraflarını ödeyemedim. Çocuklarımla yaşam standardı var, şimdi boşluğa düştüler." (Baba Mahpus)

"Vallahi bilmiyorum, kim ne derse yalan. Sözümü geçiremiyorum. Biri bırakmış okulu. Kim ne derse inanıyoruz, elimiz kolumuz bağlı. Şimdiki gençlerde baba olmayınca boşluk oluyor. He he diyoruz herkese ama bilmiyoruz ne olduğunu." (Baba Mahpus)

10.1.1.3. İlişkilerde Yaşanan Zorluklar

Mahpus ebeveynler, cezaevinde olmalarından ötürü dışarıyla ilişkilerinin zorlaştığını ifade etmişlerdir. Özellikle çocuklarla ilişkiler, çocuklara cezaevinde olduklarını söyleyememe, bakım veren kişiyle ilişkiler, diğer ebeveyn ile ilişkiler ve ebeveynin cezaevinde olmasından ötürü çocuğun sosyal ilişkilerindeki sorunlar alt temaları oluşturmuştur.

Ebeveynlerin çoğu cezaevinde olmalarından ötürü çocuklarıyla ilişkilerinin sarsıldığını, düzenli ve rutin görüşemediklerini ifade etmişlerdir. Özellikle okul çağındaki çocukların, telefon görüşü zamanlarında okulda olmaları ebeveynlerce iletişimi ketyen bir sorun olarak tanımlanmıştır.

"İki büyük çocuk geliyor. Ufağı getirtmiyorum. Ufağı 6-7 aydır görmüyorum. Telefon ve mektup da yok." (Baba Mahpus)

"3 ayda bir açığa geliyorlar. Ama telefon ve mektup kullanıyoruz." (Baba Mahpus)

Kapalı görüşe getirmelerini istemiyorum. Çocuklar için hiç uygun değil, ancak 3-4 ayda bir açık görüşte görüşebiliyoruz. Telefonla da zor. Okulda oluyor çünkü. (Anne Mahpus)

"Ayda bir getiriyorlar. Telefon edince okulda oluyorlar, görüşemiyorum. Mektup arada yazıyorum." (Baba Mahpus)

Mahpus ebeveynler özellikle çocuklarına bakım veren kişiler ya da dışarıdaki ebeveynle çocukların bakımı konusunda sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle baba mahpuslar, çocuklarının anneleriyle ilişkileri sarsıldıkça bu durumun çocuklarıyla ilişkilerine de yansıdığını ifade etmişlerdir. Anne mahpuslar ise, babaların kendilerini çocuklarla tehdit ettiğini dile getirmiştir.

Ben çok geç anne oldum. Eşim çok alkol alıyor ve çok korkuyorum. Kız erkek diye bir şey yok. Aklım hep onlarda, uyuyamıyorum. Uyku hapları alıyorum, yine de uyuyamıyorum. Çok endişeliyim. Beni tehdit ediyor, çocukları göstermeyeceğim diyor, Eşyaları satacağım diyor. Çocukları yuvaya vereceğim bir daha göstermeyeceğim diyor. Beni çocuklarımla tehdit ediyor. Kendimi sorgulamaya başladım, sürekli mahkeme yapıyorum. (Anne Mahpus)

"Ben annemin çocuklarına bakacağına çok güveniyordum. Ama annem ben buradayım diye rezil olmuş ve beni evlatlıktan reddetti ve çocuklarıma bakmıyor. Eşim çocukların yüzünü göstermemekle tehdit ediyor beni. Ben evlatları için yanıyorum ama annemin umurunda değil. Çocuklarımla güvende olduğumu bilseydim, burası daha katlanılır olurdu. Baba varla yok arası, içkiyle başlar içkiyle biter. Sinir stres içindeyim. Derdim çıkınca onları yanıma alabilecek miyim diye." (Anne Mahpus)

"Babası 3.5 yıldır cezaevinde yatıyordu. Çocuğum babasını tanıyamadı. Baban geldi deyince ağlamaya başlıyor." (Anne Mahpus)

"Eşim bakıyor ama konuşmuyorum. Çocuklardan da haberim yok." (Baba Mahpus)

"Benim eşim ailemin yanında kalmak istemiyor. Ben de istiyorum ailemin yanında kalsın. Kendi annesi ile bakıyorlar çocuğuma. Ben de kabul etmiyorum. Bu yüzden 4-5 aydır aramız bozuk, görüşmüyoruz." (Baba Mahpus)

Mahpuslardan gelen ifadelere göre ilişkiler ana teması altındaki bir diğer sorun mahpusların cezaevinde olduklarını çocuklarına söylemekte zorlanmaları ve bu durumu geçiştirmeye çalışmalarıdır. Ancak yapılan görüşmelerde tüm baba mahpusların çocuklarına cezaevinde olduğunu söylediği, özellikle anne mahpusların gerçek yerine farklı bilgiler vermeyi tercih ettikleri görülmüştür.

"Hasta demişler benim için, çocuk da iyileş de gel diyor." (Anne Mahpus)

"Yatılı çalışıyorum dedim, o zaman neden para göndermiyorsun dedi." (Anne Mahpus)

"Çok kandırdım, otel dedim, hastane dedim, hiç inanmadı." (Anne Mahpus)

"Dışarıda okumuş buranın cezaevi olduğunu. O yüzden öğrendi. Kulağıma eğildi, burası cezaevi dedi." (Anne Mahpus)

10.1.1.4. Çocuğun Okul Hayatındaki Sorunlar

Ebeveynler, çocukların sosyal hayatta ve okul yaşamında karşılaştıkları güçlüklerden söz etmişlerdir. Bu güçlükler ebeveynlerce, çocuğun okula gitmek istememesi-akademik başarıda düşüş ve sosyal çevreden dışlanma olarak tanımlanmıştır.

Ebeveynler, cezaevi süreciyle birlikte çocuklarının akademik başarısının

düşüğünü, eskisi kadar motive bir şekilde okula gitmediğini belirtmişlerdir. Çocukların okul yaşamı ile ilgili yaşadıkları zorluklara ilişkin geri bildirimler daha çok anne mahpuslardan alınmış, baba mahpuslar genelde dışarıdaki bakım verenin bu süreci izlediğini ifade etmişlerdir.

*"Okula gitmiyordum, okula gitmesen seni de benim gibi cezaevine atarlardı dedim."
(Anne Mahpus)*

*"Tam ihtiyaç duyduğum zaman yanında yoksun. Okulu bırakacaktım, çünkü benim burada bir yıllık kayıplarım çok büyük."
(Baba Mahpus)*

*"Benim çocuğum erken okula başladı ama artık gitmiyor. Ablası odaya kilitliyormuş ders çalışsın diye ama camdan dışarı bakıyormuş. Takip eden yok artık."
(Anne Mahpus)*

*"Derslerini etkiliyor, çünkü çalışmıyor, sahipsiz hissediyor, toplantı olunca herkesinki gidiyor, benimki gelmiyor diyor."
(Anne Mahpus)*

Ebeveynlerden çocukların okul yaşamına ilişkin gelen diğer bir alt tema, çocukların arkadaşlarının dışlanması ve etiketlenmesi yönünde olmuştur. Ebeveynler kendi hataları yüzünden çocuklarının dışlanıyor olmasına üzüldüklerini ifade etmişlerdir.

*"Adam diyor ki, sormak yerine, bunun annesi-babası cezaevinde diyor, uzak durun diyor, çocuk da olsa farkında oluyor. Bu da çocuğun asi olmasına yol açıyor."
(Baba Mahpus)*

*"Okul çevresinden insanlar soruyormuş, "babam nerede" diye. Çocuk için sözün bittiği nokta. "Cezaevinde dese, suçu ne diyorlar". Bunu da söyleyemiyor ve sessiz kalıyor. Bu çok büyük bir psikolojik yük. Çocuğu ne kadar yönlendirsek o kadar iyi. Kızım bana sordu, "Müdür sordu, ne diyeceğim" dedi. Ben de mertçe söyle dedim. Kafam rahat olsun dedim. Eskisi gibi değil, yalan söylese internette çıkar. O yüzden yalan söylemesini istemedim."
(Baba Mahpus)*

"Benim kızım, "senin annen cezaevinde" demişler, artık okula gitmek istemiyor. Fiziksel kavga da var. Ben erken okula verdim kızımı, çok hevesliydi halbuki. Şimdi gitmek bile istemiyormuş." (Anne Mahpus)

"Şehir dışından 40 dk. için geliyorlar. Boynumdan düşüyorlar. Arkadaşlarını anneleri ile gördükçe, kötü hissediyorlar, bunu gözlerinden anlıyorum. Bu duruma ne yapılır hiç bilmiyorum, çevresel etkileri nasıl kontrol edebiliriz diye merak ediyorum." (Anne Mahpus)

"Veli toplantılarına devamlı babam geliyor, neden sen de gelmiyorsun diyor." (Anne Mahpus)

"Kızıyorlar tabi. Belki bize de kızıyorlar. Acaba diyor çocuklar. O suçu yapmasak da çocuklar inanmıyor." (Baba Mahpus)

10.1.1.5. Tahliye Sonrası

Mahpuslara tahliye sonrasına ilişkin beklenti ve hayalleri sorulduğunda, çoğu mahpustan belirsizlik ve bilinmezlik içeren ifadeler gelmiştir. Mahpuslar, çocuklarıyla aralarına yılların girecek olması nedeniyle, tahliye sonrası süreci henüz öngöremediklerini ve endişelendiklerini aktarmışlardır.

"Ben tahliye oluncaya kadar askere mi gider, gelinle mi gelir bilinmez. Düşünmek istemiyorum. Mutlu oluruz belki." (Anne Mahpus)

"Her dönem geliyor, ergenlik olacak, beni nasıl karşılar bilmiyorum. Ayrılık sürecimiz uzun olduğu için bilemiyorum." (Anne Mahpus)

"Şimdi çıksam çok güzel olur. O kadar süre sonra ne olur bilemiyorum. Düşünmek de istemiyorum." (Baba Mahpus)

10.2. Cezaevi Çalışanlarına Yönelik Sonuçlar

Bakırköy ve Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumları'nda görev yapan toplamda 21 kurum çalışanına mahpusların çocuklarına yönelik nitel ve nicel sorulardan oluşan anketler uygulanmıştır. Cezaevi personelinin, mahpus çocuklarına ilişkin gördüğü ihtiyaç ve tespitlerin en dikkat çekici kısımları alttaki gibi soru temalarına göre gruplandırılmıştır:

❖ *Cezaevinde çocuklarıyla kalan annelerin ihtiyaçları sizce nelerdir?*

- *Çocuğun cezaevine adaptasyonu için danışmanlık, çocuğun temel bakımı için malzemeler ve çocukla birlikte toplu alan dışında yaşama dair danışmanlık.*
- *Temel ihtiyaçlar (bez, mama, bebek kıyafetleri, anneler için göğüs pedi, hijyenik ped, göğüs ucu kremi –yeni doğum yapanlar için-), beşik.*
- *Bez, mama, çocuk ve bebekler için yazlık-kışlık kıyafetler, temizlik malzemeleri, şampuan, battaniye, ayakkabı, emzik, biberon.*
- *Bez, mama, şampuan, bebek battaniyesi, ped, iç çamaşırı, kışlık giysiler (mont, kazak, eşofman, tayt, çizme, ayakkabı).*
- *İlk önce annelerin psikolojik ve çocuklarına nasıl davranmaları hakkında eğitime ihtiyaçları var. Her koşulda en az iki çocuk olması sebebiyle ayriyeten koşullarda da çocuklara ait en az 1 odanın oyun odası haline getirilmesi ve yeteri kadar çocuklarını sebze ve meyve et gibi gıdalarla besleyememeleri vb.*
- *Meyve, sebze, çocukların yiyebileceği tarzda tatlılar, şekerlemeler (bir anne olarak düşünürsek), çocuklarıyla birlikte oynayacakları oyun alanları.*
- *Çocuklarını büyütmek için sakin, hijyen açısından temiz bir ortamda olmaları.*
- *Çocukların eğitimi için gerekli eğitici-öğretici malzemeler, oyuncaklar.*
- *Sosyal destek, eğitim.*
- *Çocuğuyla kalabileceği ayrı bir oda. Çocuk eğitimi ile ilgili konferanslar ve kitaplar.*
- *Oyuncak ve koşullarda oyun alanları, anneler için cezaevi ortamında çocuklarını daha iyi yetiştirmeleri yönünde eğitimler düzenlenebilir.*

- Oyuncak, gıda.
- Uyku ve oyun alanı, oyuncak.
- Genellikle fiziksel bakım ile ilgili ihtiyaçlar ön planda (bez, ıslak mendil, şampuan vs.) Ayrıca ev ortamındaki gibi halı vs. olmadığı için emekleme-oyun döneminde sıkıntılar yaşıyor.
- Temizlik malzemeleri, kıyafet, annenin duyarlılığını artırabileceği eğitim.
- Genel olarak çocuklarının temel ihtiyaçlarını talep ediyorlar. Kendileriyle ilgili talepleri azınlıkta.
- Oyuncak, çocuk bezi, meyve, boyama kitapları vs.
- Çocuklarının içten gülüşlerini, mutluluklarını görmek öncelikleri tabi ama çocuğuna ait bir yatak ister anne, sağlıklı beslenmesi için yiyecekler temin etmek ister.
- Cezaevinde kalan annelerin, çocuklarıyla daha kaliteli zaman geçirebilmesi için yeterli imkanların bulunması gerekir. Çocuk olan koşullarda fiziki şartların oluşturulması.
- Oyuncak, mama, bez, temizlik malzemeleri, çocuklarını oynatacakları ve rahat uyutacakları alanlar.

❖ Cezaevindeki mahpus annelerin beraberlerindeki çocuklarıyla ilişkilerini güçlendirmek için sizce neler yapılabilir?

- Anne-çocuk etkinlikleri, çocuğun gelişim dönemlerine göre annenin bilgilendirmesi.
- Koşuş ortamı dışında nitelikli vakit geçirebilecekleri ortamların olması, -bir hayal olabilir belki- çocuğu yanında olan annelerin koşuş içinde odada tek kalmaları koşuşta yaşanan problemlerden uzaklaşmak adına faydalı olabilir.
- Koşuş şartları iyileştirilebilir. Anne çocuğun birlikte paylaşımında ya da bir aktivite yapabileceği alan oluşturulabilir.
- Yakında ilgilenmeleri koşuştan farklı bir yerde birlikte eğitim verilebilir.
- Birlikte aktiviteler yapmalarını sağlamak.
- Anne-çocuk programları düzenlenebilir.
- Birlikte vakit geçirebilmeleri için farklı etkinlikler düzenlenmeli.

- *Anneler ile çocuklar için cezaevi koşullarına uygun oyun ve eğitim içerikli programlar düzenlenebilir.*
- *Cezaevimiz bu konu ile ilgili yeteri kadar ilgilendiğini düşünüyorum.*
- *Ebeveyn olmak ile ilgili bilginin artırılması ve sorumluluklarının güçlendirilmesi.*
- *Annelere eğitim, farkındalığı arttırmak için.*
- *Annelere eğitim verilmeli bence, çocuklarıyla olan ilgileri çok eksik. Bilinçsiz geneli annelerin. Çocuklarını nasıl daha güzel daha düzgün daha kültürlü bir birey olarak yetiştirebilecekleri konusunda bilgilendirmek şart. Anne-çocuk ilişkisini güçlendirmek gerekiyor.*
- *Çocuk olan koşullarda arama ve sayımlarda daha anlayışlı davranmak, ihtiyaçlarını önemsemek ve karşılamak.*
- *Anne ve çocuklarıyla ilgili etkinlikler yapılmalı.*
- *Aynı ortamda yeni kreş ortamı gibi ortamda beraber cezaevinde olmadığını hissedip annenin çocuğuyla oyunlar oynaması, masallar okuması.*
- *Hiçbir çocuğun annesinden ayrı kalmak isteyeceğini ve koşullarda annelerinin yanında da çok sağlıklı psikolojilerinin olduğunu düşünüyorum. Bu konuda anneler ve çocuklara destek görüşmeleri yapılabilir. Daha sağlıklı psikososyal çalışmaları yapılabilir.*
- *Birlikte vakit geçirebilecekleri oyun parkı tarzında yerler oluşturulabilir. Annelere eğitimler verilebilir.*

❖ *Cezaevindeki mahpus anne-babaların dışarıdaki çocuklarıyla ilişkilerini güçlendirmek için sizce neler yapılabilir?*

- *Sıklıkla bir araya getirilmeli, özel alanlar oluşturulmalı.*
- *Açık görüş yapılan ortamın daha sıcak bir ortam haline getirilebilir. Kapalı görüşlerde fiziksel temas kurabilecekleri şekilde düzenlenebilir.*
- *Haftada bir gün görüşme verilebilir. Aynı zamanda haftada 2 telefon görüşü konulabilir.*
- *İletişimlerini daha fazla sağlayabilmek.*
- *Bir araya getirip sosyal aktiviteler yapmak.*
- *Bu konuda yapılacak bir şey olduğunu sanmıyorum. Çünkü bu anne-baba ve çocuk arasında olan bir şey olduğu için kişiye göre değişir.*

- İletişimlerini sürekli olmasa da sık aralıklarla sağlanabilir.
- Hem anne-babalar hem de çocuklar açısından bilgi düzeyinin artırılması, duygusal yakınlık kurmalarını sağlayacak yeni düzenlemeler vs.
- Anne ve ziyaretçilerine eğitim.
- Anne-babalarıyla sıkça görüştürülmeli, çocuk sorunlarını anne ve baba yardımıyla çözümlenmeli.
- Daha sık bir araya getirilebilir. Anne-baba çocuğun bir arada olması (haftada 1 dahi olsa) iyi gelebilir.
- Daha bilinçli anne ve baba olmaları için sağlıklı aile yaşantısı ortamlarının hazırlanması.
- Daha sık görüş yaptırılabilir. Telefonda görüştürülebilir, bunların süreleri artırılabilir.

❖ *Cezaevindeki mahpus annelerin koğuş içinde çocuklarından kaynaklanan ne tür sorunlar gözlemlemektesiniz? Bu sorunları hafifletmek için sizce neler yapılabilir?*

- Koğuş sistemi olduğu için kalabalık olmasından kaynaklı sorunların yanı sıra, cezaevinde ev ortamının olmamasından kaynaklı sorunlar, (halı vs. olmaması) çocuk olan koğuşların şartlarının iyileştirilmesi.
- Diğer hükümlü/tutuklu bayanların anlayışsız davranışları, çocukların ihtiyaçlarına anında karşılık verememeleri, mekanın olumsuz etkileri diğer hük./tut. olumsuz davranışlarına tanık olmaları (kendine zarar verme gibi)
- Koğuşlar kalabalık ve bir koğuşta birkaç çocuğumuz barınmakta. Daha çok çocuğumu azarlıyorlar, diğer çocuklarla kavgaya ediyor, çocuğunun sıkıldığı belirtiyorlar. Sorunu minimuma indirmek için annelerin çocuklarıyla kalabileceği uygun koğuşlara yerleştirilmeli. Çocuklar kreş ve oyun alanlarına götürülmeli.
- İmkani varsa eğer sürekli cezaevinde bulundurmamalı. Arada sırada bulunmalı çünkü şartlar ne olursa olsun bir çocuğun dünyasında iz bırakacağını düşünüyorum.

- Çocuklu anneler hepsi bir koğuşta kalmalı diğer koğuşlarda kalındığında. Çocuklu olan anneyi kimse istememekte bu da anneye ve çocuğa sorun yaratmaktadır. Çözüm koğuşları ayrı olmalı.
- Bazı bayanlar bulundukları ortamda çocuk istemiyor, sessizlik tercih edilebiliyor. Bu da anneleri üzüyor. Sigara içilen ortamda kalmaları anneleri çok üzüyor.
- Çocuklarını yanına alsalar da dışarda olsalar da annelerinin bu durumunu kabul etmek istemedikleri için çocuklarda psikolojik problemler yaratıyor. Sosyal ve fiziki şartları düzeltmeye çalışmak gerekli.
- Uyku saatlerinde çocuk sesinden kaynaklanan sorunlar.
- 0-3 yaş çocukların da kurum dışına çıkabilmesi, eğitim olanaklarının oluşturulması, annelere de böylece dinlenme zamanlarının sağlanması.
- Cezaevi koşullarından kaynaklı stresli bir yaşam sürdürdüklerinden çocukları ile iletişim sağlıklı olmuyor. Koğuş içi kültürel farklılıklar, iletişim sorunları çocukların duygusal gelişimini olumsuz etkiliyor, anneler duyarsızlaşabiliyor. Çocuğun ihtiyaçları (sosyal-duygusal) annelere hatırlatılmalı.
- Koğuştaki diğer bireylerin olumsuz davranışlardan etkilenmesi çocuğun bu davranışları huy edinmesi.
- Çocukların gürültülerinden rahatsız olan tutuklu ve hükümlülerle yaşanan sorunları, çocuklarına bakmakta zorlanan annelere diğer tutuklu/hükümlülere verilen tepkiler, çocuklu annelere ait koğuş olması.
- Koğuşta kalan diğer mahkumların çocuk sesinden rahatsız oldukları için çoğu zaman sıkıntıya düşüyorlar. Yemek konusunda problem yaşıyorlar.
- Bazen koğuş içinde çocuk sesinden rahatsız olduklarını söyleyenler oluyor. Biz tedbirlerini alıyoruz ama yine de tedirginlikleri devam ediyor.
- Çocuğun kapalı alanda sıkılması, çocuğun gezmek görmek istemesi, çocukların bazı isteklerinin arka plana itilmesi.
- Çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenemiyorlar hem duygusal hem de yeme-içme bakımından.
- Çocukların koğuşta ses çıkarmalarından çok problem çıkıyor. Ama bunun için yapılacak bir şey yok bence. Çocuğu o kadar çok kısıtlamamak gerekir.
- Psikolojileri çok iyi olmadığı için çocuklarına olumsuz davranışlarda bulunanları görüyorum.

- *Koşuş içerisinde çocukların rahat hareket edememesi sigara içilen ortamda kalmaları, ayrı bir alan.*

❖ *Cezaevi çalışması olma görevlerinizin yanı sıra, çocuklarıyla kalan annelerle çalışmanın farklı bir güçlüğü olduğunu düşünüyor musunuz? Bunları nasıl sıralarsınız?*

- *Psikolog olarak süpervizyon desteğine oldukça ihtiyaç duyuyorum. Çaresizlik inancıyla başa çıkmakta zorlanıyorum.*
- *Bilinçsizce çocuklarına davrandıklarını görünce onları davranışının hatalı olduğunu anlatmakta zorlanıyoruz. Bazı anneler çocuklarına karşı ilgisiz davranışları, onların sorunlarına yeteri kadar yardımcı olamamak, yapılacakların kısıtlı olması.*
- *Benim çocuğumla yaptıklarımı, onların yapamadığını. Akşamları çocuğuma kavuşan bildiğimde onunla dışarda vakit geçirebildiğimi ama onların geçiremediği vb.*
- *Çocuklarla kalan annelerle çalışmanın bir güçlüğü olduğunu düşünüyorum.*
- *Evet. Çünkü bende bir anneyim ve çocukların bu ortamda büyümesinden üzüntü duyuyorum.*
- *Evet düşünüyorum. Ben bir anne olarak çocuğum bir şey istediğinde gidip alabilirim ama burada kalan bir annenin bu imkanı yok. Gezdiremeyebilir. Alamayabilir isteklerini hep geri plana iter.*
- *Çocuklarıyla kalan annelerin çocuklarını dışarı alıp verme veya uzun süre görmeyip de açık görüşteki o karşılaşma anları beni çok zorlayan anlardır.*
- *Çocukları ile birlikte kalan annelere karşı daha yardımcı olmaya çalışıyoruz. Çünkü çocuklar anneleri burada olduğu için onlar da zorunlu olarak buradalar. Annelerinin suçlarının cezalarını onların da çekmesi bizi üzüyor.*
- *Evet, duygusal olarak zor. Çocukları hadi süre doldu deyip koşuşa koymak...*
- *Düşünüyorum. Psikolojik olarak etkileniyoruz. Sorumsuz annelere kızıyoruz. Elimizden geldiğince bir şeyleri anlatmaya çalışıyoruz.*

- *Duygusal olarak çok etkileniyorum. Çocukların anne-babalarından ayrı kalmalarını ve duyarsız anne-babaların eğitilmesini ve çocukların hiçbir konuda istismara uğramalarını istemiyorum.*
- *Farklı ihtiyaçlar olduğundan, çözümde zorlandığımız zamanlar olabiliyor.*

Cezaevi personelinden alınan yanıtlar değerlendirildiğinde, kurumlarda görev yapan personelin, mahpusların temel ihtiyaçlarının büyük ölçüde farkında olduğu, çoğu durumda kendi anne-babalık rolleriyle cezaevindeki anne-baba mahpusların koşullarını karşıladıkları, çocuğuyla birlikte kurumda kalan anne mahpuslarla çalışırken duygusal olarak zorlandıkları görülmüştür.

10.3. Öğretmenlere Yönelik Sonuçlar

Projenin önemli bir diğer ayağı olarak, sınıf öğretmeni ve rehber öğretmenlere, yürütülen atölye çalışmalarından önce ve sonra olmak üzere öntest - sontest uygulanmıştır. Yürütülen çalışmanın işlevselliğini ölçmek amaçlansa da, öğretmenlerden özellikle mahpusluk hali ve mahpusların çocuklarına ilişkin görüşleri de toplanmıştır. Toplamda 89 sınıf öğretmeni ve 24 rehber öğretmene anket uygulanmıştır.

Sınıf öğretmenlerine ilişkin demografik bilgiler değerlendirildiğinde, çalışmaya katılan sınıf öğretmenlerinin % 25'i 16-20 arası, % 22'si 6-10 yıl arası, % 14'ü 11-15 yıl arası, % 10'u 0-5 yıl arası, % 10'u 21-25 yıl arası % 4'ü 26-30 yıl arası, % 3'ü 36-40 yıl arası, % 2'si 31-35 yıl arası ve % 1'i 40 yıl üzeri bir süredir öğretmenlik mesleğini yapmaktadır. Rehber öğretmenlerin ise daha kısa süredir meslekte olduğu görülmektedir. Buna göre rehber öğretmenlerin % 47'sinin 0-5 yıldır, % 21'inin 6-10 yıldır, % 17'sinin 11-15 yıldır ve % 13'ünün 16-20 yıldır rehber öğretmen olarak görev yaptığı görülmektedir.

Sınıf öğretmenlerinin % 65'i daha önce bir suçun mağduru olmamışken, % 35'inin daha önce bir suçtan mağdur olduğu görülmektedir. Rehber öğretmenlerde ise suç mağduriyeti daha yüksek çıkmış, bir suçun mağduru olanlar % 65 iken, bir suçun mağduru olmadığını ifade edenler % 35 olmuştur.

Sınıf öğretmeni ve rehber öğretmenlerin hiç biri anne ya da babası

cezaevinde olan çocuklara ilişkin daha önce herhangi bir eğitim almamıştır.

Sınıf öğretmenleri, anne ya babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin eğitimden önceki bilgi ve farkındalık düzeylerini ise şu şekilde derecelendirmişlerdir⁵:

1- En Düşük	2	3	4	5	6	7	8	9	10- En Yüksek
% 9	% 18	% 12	% 21	% 23	% 4	% 5	% 5	%1	% 2

Tablo 7: Sınıf Öğretmenlerinin Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklara İlişkin Eğitimden Önceki Bilgi Düzeyleri

Buna göre eğitimden önce sınıf öğretmenlerinin % 83 gibi büyük bir oranı anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin bilgi ve farkındalık düzeylerini 5 (orta) ve altı olarak değerlendirirken, katılımcıların sadece % 17'si bilgi düzeylerini orta üstü olarak belirtmiştir.. Eğitimden sonra ise katılımcıların % 87'si bilgi ve farkındalık düzeylerinin orta üzeri bir seviyeye ulaştığını ifade etmiştir.

1- En Düşük	2	3	4	5	6	7	8	9	10- En Yüksek
% 0	% 0	% 1	% 0	% 12	% 15	% 18	% 25	%13	% 16

Tablo 8: Sınıf Öğretmenlerinin Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklara İlişkin Eğitimden Sonraki Bilgi Düzeyleri

Aynı şekilde rehber öğretmenlerin sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların % 82'si anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin bilgi ve farkındalık düzeyini 5 (orta) ve altı olarak değerlendirirken, eğitimden önce

⁵ Yüzdelik oranlar yuvarlanarak gösterilmiştir.

grubun sadece % 18'i bilgi birikimini orta üzeri bir seviyede olarak tanımlamıştır. Eğitim sonrası ise rehber öğretmenlerin de sınıf öğretmenlerine benzer bir şekilde % 87'si konuyla ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerinin orta üzeri bir seviyeye ulaştığını ifade etmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin % 75'i sınıfında ya da çalıştığı kurumda anne ya da babası cezaevinde olan bir öğrencisi olmadığını ifade ederken, % 23'ü (19 öğretmen) sınıfında ya da okulunda anne ya da babası cezaevinde olan bir çocuğun bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların % 4'ü ise böyle bir durumla ilgili bilgi sahibi olmadığını söylemiştir. Rehber öğretmenlerin ise % 38'i çalıştığı okulda böyle bir çocuk olmadığını ifade etmiş, % 57'si (12 rehber öğretmen) okulunda böyle bir öğrencinin varlığından söz etmiştir. Grubun % 5'i ise duruma ilişkin bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin % 54'ü anne ya da babası cezaevinde olan çocukların ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmadığını, % 7'si bilgi sahibi olduğunu, % 39'u ise kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Eğitimden sonra aynı soru sınıf öğretmenlerine sorulduğunda, grubun sadece % 5'i anne ya da babası cezaevinde olan çocukların ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmadığını, % 57'si bilgi sahibi olduğunu ve % 38'i kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir. Rehber öğretmenlerin ise eğitimden önce % 43'ü ihtiyaçlarla ilgili bilgi sahibi olmadığını, % 57'si kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade ederken, eğitim sonrasında rehber öğretmenlerin sadece % 4'ü anne ya da babası cezaevinde olan çocukların ihtiyaçlarıyla ilgili bilgi sahibi olmadığını söylerken, grubun % 48'i tamamen bilgi sahibi olduğunu ve % 44'ü kısmen bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin % 43'ü çalıştıkları kurumda anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin özel bir yaklaşım modeli olmadığını ve rehberlik biriminin bu konuyla ilgili özel çalışmalar yapmadığını ifade ederken, grubun sadece % 4'ü konu hakkında okulun bir yaklaşım modeli olduğunu söylemiş, katılımcıların % 54'ü konu hakkında bilgisi olmadığını ifade etmiştir.

Eğitimden önce sınıf öğretmenlerinin % 92'si çocuğun anne ya da babasının cezaevinde olmasının okul başarısını etkileyebileceğini ifade ederken,

grubun % 8'i ise konuyla ilgili bilgisi olmadığını söylemiştir. Eğitimden sonra ise öğretmenlerin % 16'sı anne ya da babadan birinin cezaevinde olması halinin çocuğun okul başarısını etkilemeyeceğini, % 70'i etkileyeceğini, % 13'ü ise bilmediğini ifade etmiştir. Aynı soru rehber öğretmenlere yöneltildiğinde eğitimden önce grubun % 74'ü bu durumun okul başarısını etkileyebileceğini söylerken, % 4'ü etkilemeyeceğini ve % 22'si ise bilmediğini ifade etmiştir. Eğitimden sonra ise rehber öğretmenlerin % 41'i bu durumun okul başarısını etkileyebileceğini, % 23'ü etkilemeyeceğini ve % 36'sı bilmediğini ifade etmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin % 35'i ve rehber öğretmenlerin 38'i çalıştıkları okulda anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin öğretmenlerin algısı için "Bu öğrencilere nasıl yaklaşacaklarını bilemiyorlar" derken, sınıf öğretmenlerinin % 20'si ve rehber öğretmenlerin 36'sı "Bu öğrencilerin anne ya da babalarından devraldıkları suçu akranlarına aktarmalarından endişe ediyorlar" demiştir. Eğitimden sonra ise, sınıf öğretmenlerinin % 30'u ve rehber öğretmenlerin % 35'i "Bu öğrencilere nasıl yaklaşacaklarını bilemiyorlar" demiş, sınıf öğretmenlerinin % 17'si ve rehber öğretmenlerin ise % 22'si "Bu öğrencilerin anne ya da babalarından devraldıkları suçu akranlarına aktarmalarından endişe ediyorlar" yanıtını vermiştir.

Sınıf öğretmenlerinden farklı olarak rehber öğretmenlere bazı detaylı sorular daha yöneltilmiştir. "Anne ya da babası cezaevinde olan çocukların hak kayıpları yaşadığını düşünüyor musunuz" sorusuna rehber öğretmenlerin % 90'ı "evet düşünüyorum" yanıtını vermiştir. Yaşanılan hak kayıplarına ilişkin rehber öğretmenlerden şu yorumlar gelmiştir:

"Hak kaybına girmiyor ancak sınıflandırıldıklarını, arkadaş gruplarınca dışlandıklarını düşünüyorum" (Rehber Öğretmen)

"Okula gitme hakkı olmayabiliyor bazılarının. Yaşıtlarında daha farklı koşullarda büyümeleri de eklenebilir." (Rehber Öğretmen)

"Okul bazında değerlendirsem; okul idaresi ve öğretmenlerin önyargılı davranışları, velilerin mahpus çocuklarına karşı önyargılı davranışları bu hak kayıplarına sebebiyet verebilir." (Rehber Öğretmen)

“Devletin çocuğa maddi ve manevi destek hizmeti sunması. Toplum ve çevrenin etiketlemesi.” (Rehber Öğretmen)

“Anne ya da babası cezaevinde olan çocukların okullarda diğer çocuklar tarafından ayrımcılığa uğradığını düşünüyor musunuz” sorusuna rehber öğretmenlerin % 87’si “evet düşünüyorum” derken, eğitimden sonra bu oran % 95’e yükselmiştir. Rehber öğretmenlerin % 30’u “Anne ya da babası cezaevinde olan çocukların öğretmenler tarafından ayrımcılığa uğradığını düşünüyor musunuz” soruna “evet düşünüyorum” derken, eğitimden sonra rehber öğretmenlerin tamamı çocukların öğretmenleri tarafından ayrımcılığa uğradığını ifade etmiştir.

Rehber öğretmenlere yöneltilen “Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara bakım sağlayan kişilerle (velilerle) diğer velilerden farklı bir işbirliği yapılması gerektiğini düşünüyor musunuz” sorusuna katılımcıların tamamı eğitimden önce ve sonrada “evet ayrı bir işbirliği yapılmalı” yanıtını vermiştir. Bu noktada rehber öğretmenlerin önerileri şu şekildedir:

“Yanlış değerlendirme ve yönlendirmeleri varsa bunları düzeltmek için görüşmeler yapılabilir. Ayrıca onların da duygusal sorunları olabileceği için bu yönde yardım sağlanabilir.” (Rehber Öğretmen)

“Veliler toplanarak öğrencinin yaşadığı süreçle ilgili bilgi verilir. Kabullenici olmaları etiket ve genellemelerle değerlendireceğini söylerim.” (Rehber Öğretmen)

“Öğrencinin ayrımcılığa maruz kalabileceği konularda anne ve baba eğitilebilir. Kendi çocuklarının ayrımcı davranışlarına müdahale edebilir vs.” (Rehber Öğretmen)

"Bu öğrencilerin hem sosyal hem psikolojik hem de maddi açıdan pek çok eksikliği oluyor. Bu sebeple bu işbirliğini sağlamak için çeşitli kurumlardan destek alınabilir." (Rehber Öğretmen)

"Özel ihtiyaçlarını öğrenmek; okul adına giderilebilecek sorunlar için bilgi almak; veli, idare ve rehber öğretmen eğitimi yapmak; işbirliği vs." (Rehber Öğretmen)

"Çocuğun bu durumu kabullenmesinin zor olduğu gibi mahpus olmaya ebeveyn de durumu kabullenmeyip saklayabiliyor. Bu yüzden veli ile güven ilişkisi kurulmaya çalışılmalı ve okulun tüm birimlerince (öğretmenler, rehberlik servisi) davet edilmelidir. Ulaşılmayan velilerin evlerine ziyaretler yapılabilir." (Rehber Öğretmen)

Gerçekleştirilen anket çalışmasının en başında, öğretmenlerin suç işlemiş bireylere karşı tutum ve düşünceleri de sorulmuştur. Buna göre "Mahpus denince aklıma ..... özellikleri olan bir insan geliyor" ifadesindeki boşluğu öğretmenler tarafından nötr ve olumsuz ifadelerle doldurulduğu görülmüştür. Ancak ifadeler temalarına göre değerlendirildiğinde, rehber öğretmenlerin sınıf öğretmenlerine göre daha nötr tanımlamalar kullandıkları fark edilmiştir. Nötr ve olumsuz ifadelere örnek teşkil edebilecek, çarpıcı bazı tanımlamalar şu şekildedir:

Olumsuz ifadeler:

"Hırsız, saldırgan, tehlikeli, katil, zararlı, bencil." (Sınıf Öğretmeni)

"Kuralsız, arabesk, melankolik, agresif." (Sınıf Öğretmeni)

"Sinirli, sonunu düşünmeyen, bencil." (Rehber Öğretmen)

"Vicdani özellikleri olmayan." (Rehber Öğretmen)

"Suça meyilli, kişisel ve ruhsal sorunları olan, aile bağları sorunlu olan." (Sınıf Öğretmeni)

Nötr ifadeler:

Yapılmaması gereken şeyleri yapan. (Sınıf Öğretmeni)

"Toplum kurallarına uymama özellikleri olan." (Sınıf Öğretmeni)

"Bir suç işledikten sonra cezaevinde bu suçunun cezasını çeken insan." (Rehber Öğretmen)

"Haklı ya da haksız bir nedenle tutukevinde bulunan herkes gibi." (Rehber Öğretmen)

11.Bulgulara İlişkin Değerlendirme

Araştırma bulguları, gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemler değerlendirildiğinde, sonuçların literatürle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar genel olarak mahpusluk sürecinin özellikle mahpus çocukları, mahpus yakınları ve mahpusun kendisi üzerindeki zorlayıcı etkileri olduğu, cezaevi çalışanlarının annesiyle birlikte cezaevinde kalan 0-6 yaş arası çocukların ihtiyaçlarına dair önemli bir farkındalık ve bilgisinin olduğu ve riskli bölgelerde görev yapan öğretmenlerin anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara dair bilgi ve farkındalığının yetersiz olduğu yönündedir.

Philbrick ve arkadaşlarının (2014) ifade ettiği, hapis sürecinde ebeveynlik rolünü sekteye uğratan sekiz engelden birçoğu proje kapsamında yapılan odak grup görüşmelerinde de çok çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buna göre, ziyaretlerin eksikliği, çocukla temas kurulan ortamın elverişsizliği, aile içi çatışmalar (genelde bakım veren-mahpus arasında) ve mali zorluklar

çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkinin kalitesini etkileyen faktörler olarak ön plana çıkmaktadır.

Anne ya da babası cezaevinde olan çocukların sayıcı fazlalığı, bu çocukların okul hayatında da var oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır. Anne ya da babası cezaevinde olan çocukların akademik başarısındaki düşüş okul terki, devamsızlık gibi okulla ilgili sorunlarının temelinde okulda yaşanan damgalama ve etiketlemeyle gelişen, çocuk için zorlayıcı deneyimler yatmaktadır (Murphey & Cooper, 2015; Murray, Farrington, & Sekol, 2012; Murray, Loeber, & Pardini, 2012). Dolayısıyla öğretmenlerin konu hakkında bilgi sahibi olması çocukların akademik başarısını ve okula olan bağlılıklarını da yakından etkilemektedir. Araştırmalar, bakım veren-okul işbirliği sağlandığı süreçte, çocukların ebeveynin hapis sürecini çok daha sağlıklı atatabileceğini ve sınıf ya da rehber öğretmenlerin uygulayabileceği çeşitli mentörlük ve müdahale programlarının çocuğun eğitsel ve duygusal gelişimi için oldukça önemli olduğunu göstermektedir (Advisory Committee Pursuant to House Resolution Raporu, 2011).

11.1.Proje Ekibi Gözlemleri

Proje ekibi bir yıl süresince hem Türkiye hem de Avrupa'daki cezaevlerinde çalışmalar yürütmüştür. Özellikle Türkiye'de yürütülen çalışmalarda, ağırlıklı olarak kadın mahpus grubuyla çalışılmış, proje ekibinin geçmiş yıllarda yürüttüğü proje tecrübeleri de uzun yıllardır ağırlıklı olarak kadın cezaevlerinde devam etmiştir. Ancak, Bekleyen Çocuk Projesi ile temasa geçen erkek mahpuslar, proje ekibi için önemli bir yeni bilgi kaynağı olmuştur.

Kadın ve erkek mahpuslarla kurulan temaslarda ortaya çıkan en temel fark; kadın olmaya ilişkin birçok toplumsal dezavantajın cezaevinde de devam ettiği gözlemdir. Çoğu kadın mahpusun işlediği suçtan ötürü ailesi tarafından dışlandığı, çocuklarıyla ilişkisinin engellendiği, hapis süreci sonrası eşleri tarafından terk edildiği, cezaevinde ekonomik olarak zorlandığı ya da ailesinden düzenli para yardımı alamadığı ve çoğunlukla cezaevi öncesindeki hayatlarında şiddet mağduru oldukları görülmüştür. Ekonomik özgürlüğü olmayan ve cezaevinde mevcut beceri ve kaynaklarını da kullanmadığı için yitiren çoğu kadın mahpus, tahliye sonrası yine kendilerini bekleyen aynı dezavantajlı koşullara

geri dönmektedir. Bu bağlamda, kadın mahpusların erkeklere göre çok daha çaresiz oldukları gözlenmiştir. Erkek mahpuslar için hapsolma sürecinin kadınlardaki kadar yıkıcı olmadığı, birçok erkek mahpusun dışarıdaki yakınlarıyla ilişkisini sürdürdüğü, erkek mahpusların hapsolmayı daha normal karşıladığı ve tahliye sonrası da hayatlarını, en azından kadın mahpuslardan, daha kolay bir şekilde düzenleyebilecekleri gözlenmiştir.

Diğer yandan kadın ve erkek mahpusların çocuklarıyla ilişkileri de farklıdır. Birçok kadın mahpusun çocuğuyla ilgili yoğun bir kaygı, korku ve çaresizlik hissettiği, dışarıdaki bakım verme süreciyle ilgili endişe duyduğu görülmüştür. Ancak erkek mahpuslarda, çoğunlukla dışarıdaki çocuğa eş (anne) ya da mahpusun ailesi (babaanne ve dede) bakmaktadır. Bu nedenle erkek mahpusların çocuklarının güvenliği ve yaşamı ile ilgili daha az kaygı duydukları ve anne mahpuslara göre çocuklarıyla görece daha az görüştikleri gözlenmiştir. Proje ekibince bu durum şu şekilde yorumlanmıştır: Erkek cezaevine girdiğinde dışarıdaki düzen devam etmekte, erkek mahpus cezaevinde olsa bile ailesi üzerindeki kontrolü devam etmekte ve dışarıdaki çocuğa bakım sağlayan kişi anne ise, çocuğun temel bakımı sorun haline gelmemektedir. Ancak kadın cezaevine girdiğinde büyük ölçüde dışarıdaki düzeni de bozulmaktadır. Dışarıdaki babalar çocuğun bakımını üstlenmekte zorlanmakta ya da tercih etmemekte, genelde kadın mahpusun ailesi çocuklara sahip çıksa da, bazı hallerde de kadın suç işlediği için dışlanmaktadır. Bu dışlanma çocuğun bakımını da güçleştirmektedir.

Anneliğe ve babalığa atfedilen toplumsal rollerin kadın ve erkek mahpuslarda da birebir karşılığı izlenebilmektedir. Kadın mahpusların temel bakımveren rollerini yerine getirememekle ilgili suçluluk duyguları, çocuklarına dair merak ve endişeleri yoğunken; babalar eve ekmek getiren, evin direği baba rolünü yerine getirememekle ilgili çaresizliklerini ifade etmişlerdir. Ortak tema ise çocuklarının kendi hükümleri nedeniyle yaşadığı mahrumiyetlerin farkında olmak ve bununla ilgili yaşadıkları yoğun pişmanlıktır. Suçları ne olursa olsun, anne ve babalar, birkaç istisnai mahpus dışında, anne ve baba olmaya devam etmektedirler. Buradan hareketle mahpus ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerini destekleyecek ve onları aileleriyle tekrar bir araya gelmek üzere tahliye sonrasına hazırlayacak her türlü psiko-sosyal destek çalışmasına hevesli ve

motive oldukları kanaatindeyiz. Bu ilişkileri destekleyecek çalışmaların, hem çocuk, hem bakım veren hem de mahpus ebeveynin gerek hüküm sürecinde, gerekse tahliye sonrasındaki uyumu ve psikolojik sağlığı için koruyucu olacağına inanıyoruz.

Cezaevi personelinin ise mahpuslara ilişkin sorunların büyük ölçüde farkında olduğu ve personelin çözüm yolunda kilit bir önemi olduğu görülmüştür. Yürütülen odak grup çalışmasında en kritik öneri ve tespitler infaz koruma memurlarından alınmıştır. Özellikle infaz koruma memurları, mahpusla en çok ilişki halinde olan, mahpusların sorunlarını en yakından gözlemleyen meslek elemanlarıdır. Ceza infaz sistemiyle ilgili herhangi bir yasa ya da uygulama değişiminde bu grubun bilgi ve deneyiminden mutlaka yararlanılması gerektiği projede bir kez daha fark edilmiştir. Yine benzer bir şekilde bu gruba verilecek her türlü meslek içi eğitim ve benzeri kapasite arttırıcı çalışma direkt mahpuslara yansıyacaktır. Çoğu infaz koruma memuru kişisel gelişimini destekleyici, mahpuslarla iletişimini güçlendirici ek çalışmalara ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Bu taleplerin Bakanlık ve sivil toplumca hayata geçirilmesi oldukça önemlidir.

Öğretmenlerle yürütülen çalışmalarda ortaya çıkan en çarpıcı gözlem ise, özellikle sınıf öğretmenlerinin mahpuslara ilişkin toplumda yaygın olan birçok ortak görüş ve tutumu taşıyor olduklarıdır. Öyle ki, mahpus gruba ilişkin her türlü önyargı ya da damgalayıcı tutum ve davranış, okullarda öğrenim gören anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara direkt yansıyacaktır. Bu nedenle öğretmenlerle bu gruba ilişkin çalışmalar yürütmek, çocukların akademik yaşamlarını da direkt olarak etkileyeceğinden çok gereklidir. Rehber öğretmenlerin ise sınıf öğretmenlerine göre “mahpusluk” haline ilişkin daha nötr olduğu görülse de, çoğu rehber öğretmenin okulunda bulunan anne ya da babası cezaevindeki bir çocuğa yaklaşım ve müdahale konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Kuşkusuz öğretmenlerin konu hakkındaki bilgi eksikliği Milli Eğitim Bakanlığı’nın politikaları ile de ilintilidir.

Bölüm 3: Sonuç ve Öneriler

12. Politika Önerileri

Bekleyen Çocuk Projesi'nin önemli bir diğer ayağı, anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin bir politika önerisi sunmak ve ilgili Bakanlıkları konu hakkında sorumluluk almaya davet etmektir. Proje süresince Milli Eğitim, Aile ve Sosyal Politikalar ve Adalet Bakanlığı yetkilileri ile toplantılar yapılmış ve Bakanlıkların anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin yürüttüğü çalışmalar değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmelerde bu gruba ilişkin Bakanlıkların özel herhangi bir politikasının olmadığı görülmüştür. Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar, ebeveynlerinden ötürü cezaevleriyle ilişki halinde olsalar da, Adalet Bakanlığı'nca yetki ve sorumluluk alanında görülmemektedir. Öte yandan yapılan görüşmelerde Milli Eğitim ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıklarının da bu gruba ilişkin özel herhangi bir mevcut uygulama ya da planlamasının olmadığı görülmüştür.

Anne ya da babası cezaevinde olan çocuklar sadece iki hal dahilinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın yetki alanına dahil olmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na ile Adalet Bakanlığı arasında 01.12.1997 tarihinde imzalanan ve 23.07.2002 tarihinde güncellenen Uçurtmayı Vurmasınlar uygulaması ve protokoller gereğince mahpusların, 0-12 yaş grubu çocuklarının, cezaevi yaşamının olumsuz koşullarından bir ölçüde uzaklaştırılarak kreş ve gündüz bakımevleri ve çocuk kulüplerinde bakılmaları, gerektiğinde korunma altına alınarak çocuk yuvalarına yerleştirilmeleri, sosyal ve ekonomik destek hizmetlerinden yararlanmaları sağlanmaktadır. İlgili protokol gereği, eğer çocuğun dışarıda bakımını üstelenecek biri yoksa ya da dışarıdaki koşullar çocuğun üstün yararını desteklemiyorsa, çocuk Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı kurumlarca koruma altına alınmaktadır. Devlet korumasına alınan bu çocukların cezaevindeki ebeveynleriyle düzenli olarak görüştürülmeleri kurumların sorumluluğundadır ve çocuğun en tabi hakkıdır. Ancak uygulamada bu konuda sorunlar yaşandığı ve çocukların düzenli olarak ebeveynlerini göremedikleri öğrenilmiştir. İkinci durumda da, anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara dışarıda bakım sağlayan kişiler (anne, akrabalar vb.) gerekli kriterleri sağlamaları durumunda Aile ve Sosyal Politikalar

Bakanlığı'ndan ekonomik ve sosyal yardım alabilmektedir. Bu iki hal dışında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın anne ya da babası cezaevinde olan dışarıdaki çocuklara ilişkin yürüttüğü herhangi bir izleme, takip ya da danışmanlık desteği bulunmamaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın annesiyle birlikte cezaevinde kalan 0-6 yaş arası çocuklara ilişkin yürüttüğü çalışmalar olsa da, dışarıdaki çocuklarla ilgili herhangi bir çalışmanın şuan için yapılmadığı görülmüştür. Diğer yandan, Milli Eğitim Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında annesiyle birlikte cezaevinde kalan 0-6 yaş arası çocukların taşınmalı eğitim ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul öncesi kurumları götürülmelerini kapsayan protokol dışında herhangi bir ilişki olmadığı ve öğretmenlerin anne-babası cezaevinde olan çocuklarla ilgili sistematik bir çalışma yapmadığı, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinde de bu grubun yer almadığı öğrenilmiştir.

Proje süresince Bakanlıklarla yapılan toplantılarda, kurumların bu çocuklarla ilgili yetki ve sorumlulukları hatırlatılmış, birçok öneri sunulmuştur.

12.1. Proje Danışma Kurulu Önerileri

Projenin üniversite ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan danışma kurulu üyeleriyle, Bakanlık toplantıları öncesi ve sonrası toplantılar yapılmış ve bir savunu politika önerisi hazırlanmıştır. Oluşturulan talepler, kuşkusuz birçok kurum ve kuruluşun sorumluluk üstlenmesiyle hayata geçirilebilecek eylemlerdir. Öncelikle birçok açıdan ihmal edilen ve hak kayıpları yaşayan anne ya da babası cezaevinde olan çocukların görünmesi, sayılarının resmi istatistiklere girmesi ve ihtiyaçlarının dillendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, alanda çalışan tüm aktivist, sivil toplum örgütü temsilcisi ve uzmanların, bu çocuklarla ilgili çalışmalar üretmesi, mevcut sistemi sorgulaması ve bir politika üretilmesi konusunda baskı oluşturmaları önemlidir.

Buna göre Bekleyen Çocuk Projesi'nin, anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara ilişkin öneri ve talepleri şunlardır:

- 1- Her çocuk biriciktir ve anne ya da babası cezaevinde olan çocukların ihtiyaçları birbirinden çok farklıdır. Bu kapsamdaki her çocuğun ayrı ayrı değerlendirilebileceği ve üstün yararının korunacağı önleyici bir sisteme ihtiyaç vardır.
- 2- Çocuklu anneler için ivedilikle ayrı üniteler yapılmalı, bu üniteler oluşturulana kadar mevcut kurumlar çocuk dostu hale getirilmelidir.
- 3- Cezaevinde annesiyle birlikte kalan çocukların gün içerisinde cezaevi dışarısında anaokulu ya da kreşlere taşınmaları sağlanmalıdır.
- 5- Çocuğun anne ya da babası tutuklandığında, Bakanlıkların hangi aşamada ne tür sorumluluklar alması gerektiğine ilişkin bir hizmet modeli hazırlanmalıdır.
- 6- Kişi tutuklandığında bir çocuğunun olup olmadığı, eğer varsa çocuğunun bakımını kimin üstlendiği ve yaşadığı koşullarla ilgili bir risk analizi ya da sosyal inceleme değerlendirilmesi yapılmalıdır.
- 7- Yetişkin cezaevlerinde, ebeveynlerini görüşe gelen çocuklar için çocuk dostu alanlar oluşturulmalıdır.
- 8- Cezaevi yönetimleri, mahpusların çocuklarıyla ilişkisini güçlendirmek adına düzenli danışmanlık vermeli ve takip etmelidir.

13. Sivil Toplumda Mahpusların Çocukları Üzerine Çalışmalar

Mahpusların çocuklarına ilişkin politikaların olmaması kadar, sivil toplumun konuyla ilgili çalışmaları da henüz oldukça yenidir. Bu alandaki çalışmaları Türkiye’den ve Avrupa’dan örneklerle detaylandırmak gerekmektedir.

13.1. Türkiye’den Örnekler

Ülkemizde mahpusların çocukları üzerine çalışan sivil örgütlenmeleri bir elin parmağından daha azdır. Uzun yıllardır çocuk suçluluğu alanında çalışmalar yürüten TCYOV, 2010 yılından bu yana “mahpus kadınların çocukları” ile başladığı çalışmalarla mahpusların çocukları temasına odaklanmaya başlamış ve bu konudaki sivil toplum çalışmalarına öncüllük etmiştir.

Öte yandan TOÇEV de 2014 yılından bu yana cezaevinde annesiyle birlikte kalan çocuklara ilişkin projeler üretmektedir. Benzer bir şekilde Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği de çıkardığı yayınlar ve ürettiği projelerle mahpus kadınlar ve çocuklarının sorunlarına dikkat çekmiştir.

13.2. Avrupa'dan Örnekler

Proje süresince de ziyaretlerle gözlemlenen, mahpusların çocukları üzerine sivil toplum çalışmaları Avrupa'da oldukça kapsamlıdır. Bu kısımda Avrupa'daki model uygulamalardan örnekler sunulacaktır.

Relais Enfants Parents Belçika Ofisi mahpuslara aileleri ile görüşmeleri için ziyaret odaları düzenlenleme, aynı zamanda ebeveyn ilişkilerini ve aile ziyaretlerini kolaylaştırma çalışmaları yürütmektedir. Belçika Hükümeti ile Relais Enfant Parent Belçika ofisi arasında ziyaretlerin koşullarına, kurallarına ve prosedürlerine ilişkin sağlam bir mutabakat bulunmaktadır. Çocukların her 14 günde bir ebeveynlerini ziyaret etme hakkı olan ülkede, cezaevleri mahpusların dışarıda olan çocuklarının doğum günlerinde ve özel günlerinde ya da anneler/babalar günü gibi günlerde cezaevi içerisinde etkinlikler düzenlenmektedir. Tüm bu çalışmaların amacı mahpus anne/baba ile çocuğu arasında özel zaman yaratmak ve aile ilişkilerini tekrar güçlendirmektir.

Relais Enfants Parents Belçika Ofisi Gönüllüleri, cezaevlerindeki görüş günlerinde ailelere destek olmakta, gerektiğinde çocuğun örselenmemesi adına küçük müdahalelerde bulunmaktadır. Tüm bu çalışmalar yapılırken, sivil toplum kuruluşları resmi izin ve yazışmaları ilgili Bakanlık yerine, her bir cezaevinin idaresi ile sürdürmektedir.

Brüksel'deki Andenne Cezaevi'nde yapılan gözlemlerde, mahpusların çalışma kampüsünde adil çalışma saatlerini ve çalışma sonrası aile ziyaretlerini kapsayan çok iyi düzenlenmiş günlük planlara sahip oldukları görülmüştür. Cezaevi personeli, belirlenmiş günlük bir plan sunarak, mahpusları hapis cezaları bittikten sonraki günlük olağan yaşama hazırlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca, mahpuslar bu sayede cezaevinde bir iş imkanına sahip olarak, farklı beceriler geliştirebilmekte ve daha nitelikli çalışan olma sansı elde etmektedir.

Mahpuslar bu cezaevinde standart çalışma sürelerini aşmadan ancak oldukça yoğun bir iş temposunda çalışmakta ve iş atölyelerinde ürettikleri parça/malzeme başına ödeme almaktadırlar. Cezaevinde mahpuslar için iş imkanları yaratmak üzere özel sektör ile ilişki geliştirmeye yönelik satış ve pazarlama departmanları mevcuttur. Özel sektör ile yapılan anlaşmalar genellikle uzun dönemli değil kısa dönemli işleri kapsamaktadır. Mahpusların çalıştığı alanlar şekerlemeden otomobile uzanan çeşitli endüstrilerde olabilmektedir. Ayrıca gözlem yapılan Andenne Cezaevi'nde sadece STK'larla birlikte yürütülen işlerden sorumlu olan ve cezaevi müdürüne bağlı şekilde çalışan bir departmanın olduğu görülmüştür.

Relais Enfants Parents Belçika Ofisi'nin cezaevlerindeki görüş alanlarında oluşturduğu çocuk dostu alanlar, çocuk ve ebeveynini üç alanda desteklemektedir. Bu mekanların ilk alanı hareket alanıdır; bu alanda çocuğun yaptıklarını ebeveynine göstermesine imkan sağladığı ve anne-babası tarafından takdir edilebileceği bir ortam oluşturulmuştur. İkinci alan dinlenme alanıdır ve hikaye köşesi, kitap ve kukla bulunan ev ortamının oluşturulmaya çalışıldığı bu alanda çocuk ve ebeveyni kaliteli zaman geçirebilmektedir. Üçüncü alan ise müzik aletlerinin, kutu oyunlarının, çizim, boyama, el işi, montaj-heykel gibi yaratıcılığa dayanan faaliyetlerin bulunduğu yaratıcı alandır. Bu üç temel alan çocuk ve ebeveyninin dışarıda da etkileşime geçeceği alanları temsil etmektedir.

Fotoğraf 5: Dinlenme Alanı

Fotoğraf 6: Hareket Alanı

Bambinisenzasbarre isimli stk ise Milano'da faaliyet göstermekte. 1997'de bir grup olarak ortaya çıkıp 2002'de dernekleşen kurum, COPE Ağı'na da üyedir. Çocuk ile çocuğun vesayetini alacak kişi arasında arabuluculuk yapan kurum, mahpus ebeveynlerin aileleriyle olan ilişkilerinin devamlılığı ve bu konuya temas eden kurumların (cezaevleri gibi) ve toplumun duyarlılığı için çalışmaktadır. İtalya'da Adalet Bakanlığı, Bambinisenzasbarre ve Çocuk ombudsmanlığı arasında oluşturulan Mutabakat Metni (Momerendum of Understanding) örnek bir yasal mevzuat olma özelliği taşımaktadır.

Mutabakat Metni'nde özellikle mahpusların, çocuklarının doğum günü, okulun ilk günü gibi önemli günlerde şartlı serbest bırakılmaları gerektiğini belirten önemli bir madde bulunmaktadır. Mutabakat Metni, çocuk-ebeveyn bağının sürdürülmesinin önemini vurgulamaktadır.

Dernek, İtalya'da cezaevi yönetimleriyle biraraya gelme yolundaki ilk girişimlerini, Adalet Bakanlığı izni ve onayı ile 144 sorudan oluşan çevrimiçi bir anketi tüm cezaevlerinde uygulayarak ilerletmiştir. Yürütülen bu kapsamlı araştırma sonucunda İtalya'daki ombudsman, hakimler, savcılar ve cezaevleriyle toplantılar yapılmış ve bir ülke politikası oluşturulmuştur. Sonrasında mahpusların çocuklarına ilişkin oldukça önemli bu politika Adalet Bakanlığı ile işbirliği halinde hayata geçirilmiştir.

Bambinisenzasbarre, Bakanlık onayı ile başta Milano olmak üzere ülkedeki çoğu yetişkin cezaevinin bekleme salonlarına “Sarı Alan” isimli, çocuk dostu mekanlar oluşturmaktadır. Sarı Alanlar’da Bambinisenzasbarre tarafından görevlendirilen psikoloji eğitimi almış gönüllüler vardiyalı bir şekilde çalışmaktadır. Gönüllülerin amacı, anne/babasını ziyarete gelmiş olan çocuğun Sarı Alan’da gelişimine uygun aktivitelere katılmasını sağlamaktır. Bu süreçte gönüllüler çocuklardan talep gelmediği sürece, herhangi bir psiko-sosyal destek sunmamakta, ancak çocuk talep ederse/yardım isterse ebeveyni ile görüşme öncesi çocuğun kaygısını da azaltmaktadır. Öyle ki, bu mekan çocuğun ziyaret öncesi rahatlamasına destek veren, cezaevinin ürkütücü algısını kırmaya hizmet eden bir yapıdır. Sarı Alan’larda Bambinisenzasbarre ekibi tarafından hazırlanan cezaevi haritaları, çocuğu görüşe hazırlayan bilgilendirici hikaye kitapları ve materyaller mevcuttur.

Fotoğraf 7: Sarı Alan

Paris’te yapılan gözlemlerde, cezaevlerindeki birçok atölyenin sivil toplum tarafından yürütüldüğü görülmüştür. Fleury Cezaevi’nde mahpus annelerle yürütülen atölye çalışmalarından biri Relais Enfants Parents’ın Paris ofisi tarafından organize edilmekte ve atölyeleri ilgili stk’nın sosyal hizmet uzmanı olan profesyonel bir gönüllüsü yürütmektedir. Ziyaret edilen bu atölye

çalışmasında anne mahpusların dışarıdaki çocuklarına göndermek üzere kartpostallar hazırladıkları görülmüştür. Atölyenin amacı anne mahpusları “çocuk” ortak teması üzerinde biraraya getirmek, varsa mahpusların sorularını atölye sürecinde yanıtlamak, destek taleplerine karşılık vermek ve temelde çocuklarıyla aralarındaki bağı güçlendirecek bir etkinlikte anneleri buluşturmaktır. Bu atölyedeki en temel gözlem, etkinliği modere eden sosyal hizmet uzmanının; “biz mahpuslara eğitim vermiyoruz, atölyelerimizi de “uzmanlar” ve “tedaviye muhtaç” olanlar dinamiği üzerinden sürdürmüyoruz. Eğer katılımcılar direk olarak bir soru sorarlar ve yardım talep ederlerse, uzmanlar olarak cevap oluşturacak yardımı sağlamaya çalışıyoruz” ifadeleri olmuştur. Gönüllü uzmanın yaklaşımından da anlaşılacağı üzere, profesyonellerle mahpuslar arasında hiyerarşik bilgi diline dayanmayan bir paylaşım sağlanmaya çalışılmaktadır.

Relais Enfants Parents Paris ofisinin tüm gönüllülerini oldukça detaylı ve yapılandırılmış bir seçim prosedürü ile belirlediği ve gönüllülerine kapsamlı eğitimler verdiği öğrenilmiştir. Gönüllüler ayrıca mahpusların dışarıdaki çocuklarıyla cezaevi ortamında gerçekleştirdikleri görüşlerde de destekleyici olarak yer almaktadır.

Proje kapsamında ziyaret edilmeyen ancak COPE üyesi olan ve İngiltere’de faaliyet gösteren Action for Prisoners’ and Offenders’ Families ise mahpus yakınları ve çocukları ile teması olan profesyonelleri (öğretmen, cezaevi çalışanları gibi) eğitim ve seminerler vererek desteklemekte ve bu alanda ortak bir ses oluşturmaktadır. Ayrıca mahpus yakınlarına bir telefon destek hattı da sunan kuruluş, cezaevinde doğum yapmış anneleri güçlendirmek adına da çalışmalar yürütmektedir.

Görsel 1: Telefon destek hattı

SONSÖZ

Bekleyen Çocuk Projesi Şubat 2016-Şubat 2017 arası anne ya da babası cezaevinde olan çocukların hak kayıplarını görünür kılmak ve yaşanan sorunlara çözüm bulmak adına yola çıktı. Proje sonuçları değerlendirildiğinde, mahpusların hapis süreciyle birlikte yakın ilişkilerinde zorluklar yaşadıkları ve özellikle çocuklarının hapis sürecinden olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Mahpuslar, ebeveyn olmaya ilişkin zorlu duygular deneyimlediklerini, çocuklarının ihtiyaçlarını eskisi gibi karşılayamadıklarını, dışarıdaki çocukları ve bakımverenleri ile ilişkilerde zorluklar yaşadıklarını, çocuklarının okul hayatında hapis süreciyle birlikte gelişen sorunlar oluştuğunu ve tahliye sonrasında ilişkin yaşamlarında büyük bir belirsizliğin hakim olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan cezaevi personelinin ise, mahpusların çocuklarıyla ilgili sorunların ve ihtiyaçların farkında olduğu ve hatta birçok konuda kendilerini çaresiz hissettiği gözlenmiştir. Dezavantajlı bir bölgede görev yapan öğretmen grubunda ise “mahpus olmaya” ilişkin toplumsal yargıların geçerli olduğu ve öğretmenlerin anne ya da babası cezaevinde olan çocuklara yaklaşım ve müdahale konusunda yetersiz olduğu görülmüştür.

Tüm bu sonuçlardan hareketle, çözüm yolundaki en büyük adımın öncelikle mahpusların çocuklarına ilişkin bir ülke politikası geliştirmek olduğuna inanıyoruz. Gerek cezaevinde anneleriyle kalan çocukların, gerek cezaevi dışındaki bekleyen çocukların “mahpus çocukları” olarak tanınmaları, ihtiyaçlarının bu politika çerçevesinde karşılanmasını, ve yine böylesi bir politikada Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın koordinasyon içinde olmasını gerekli görüyoruz.

Sunduğumuz çoğu Avrupa modeli iyi örnekleri temsil etse de, cezaevlerinin tüm dünyada sorunlu kurumlar olduğunu biliyoruz. Öyle ki, bu kurumların hiç var olmaması ve alternatif çözüm yollarının işletilebildiği bir anlayışa gelmemiz en büyük arzumuz. Ancak, onarıcı sistemlerin hapis cezalarından daha yaygın olarak ceza adalet sistemi içinde yer bulacağı yarınlara kadar da, elimizdeki mevcut koşulları insan onuruna yaraşır hale getirmek en büyük sorumluluğumuz ve insan haklarının da bir gereğidir. Sosyal politikaların düzenlenmesinde ve ceza infazının her aşamasında mahpus çocukları ve onlara

bakım veren ailelerin hizmetler kadar haklar perspektifinden de görülmesini temenni ediyoruz.

Bu haklar ve hizmetler, kurumlarda fiziksel ortamın çocuklara uygun olarak düzenlenmesinden, ebeveyn-çocuk ilişkisinin sürdürülmesinde kullanılan vasıtaların kolaylaştırılmasına (ziyaretler, telefon, mektup), çocukların okuldaki dezavantajlı konumlarının göz önünde bulundurularak çeşitli telafi sistemlerinin uygulanmasına, bakım veren ailelerin sosyal, psikolojik ve pratik yönlerden desteklenmelerine ve hem ceza infaz sisteminin unsurlarının hem geniş toplumun ön yargı ve yaftalamasıyla ilgili farkındalığın arttırılmasına uzanan geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Proje süresince Avrupa'dan edindiğimiz tüm bilgi ve deneyimin kuşkusuz ülkemize doğrudan uygulanabilir olmadığına da farkındayız. Ancak öncelikli niyetin “mahpusların çocuklarının üstün yararının gözetildiği bir sistem” olduğu bir ülke politikası ortaya koymak olduğuna inanıyoruz. Böyle bir niyetin beraberinde ülkemiz kültürüne, Türkiye'deki cezaevi sistemine ve yasal mevzuatına en uygun çözüm yollarını getireceğine yürekten inanıyoruz.

Projemize inanan, destek veren tüm kişi, kurum ve kuruluşlara yürekten teşekkürler...

Kaynakça

Advisory Committee Pursuant to House Resolution (2011). The Effects of Parental Incarceration on Children: Needs and Responsive Services. General Assembly of the Commonwealth of Pennsylvania Joint State Government Commission, Finance Building-Harrisburg.

Aebi, M. F. ve Delgrande, N. (2007). Council of Europe Annual Penal Statistics Survey 2007-Space 1. University of Lausanne, İsviçre.

Ainsworth, M. D. (1964). Patterns of Attachment Behavior Shown by the Infant in Interaction With His Mother. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 51-58.

Atar, Z. (2015), *20. Yüzyıl Başlarında İstanbul Hapishane-i Umumi'de Mahkumların Üretim Faaliyetleri*, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 19-34.

Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi (2001). Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi. (Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Çev.) (Orj. Yayınlanma Tarihi: 2000).

Avrupa Cezaevi Kuralları (2006). Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi. (Nursal, N. Çev.) (Orj. Yayınlanma Tarihi: 11 Ocak 2006, Sayı: 952).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950/2010). Council of Europe.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (2009). Tavsiye Kararı. Sayı: 1663. Erişim Tarihi: 30.01.2016. Erişim Adresi: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17733&lang=en>

Ayre, E., Gampell, L.ve Scharff-Smith, P. (2011), Chapter 1: Introduction. Scharff-Smith, P. ve Gampell, L. (Edt.), *Children of Imprisoned Parents* içinde (s. 3-11). The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

Bastick, M. & Townhead, L. (2008). *Women in Prison: A Commentary on the UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners*. Geneva: Quaker United Nations Office.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989). UN General Assembly, United Nations, Treaty Series, Sayı: 1577/49, 20.11.1989.

Besemer, S. (2013). *Intergenerational Transmission of Criminal and Violent Behaviour* (Doctoral dissertation). Sidestone Press.

Bowlby, J. (1969). *Attachment. Attachment and Loss: Vol. 1. Loss*. New York: Basic Books.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (2006). Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi İle Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük. Erişim Tarihi: 30.01.2016. Erişim Adresi: <http://www.cte.adalet.gov.tr>

Convery, U. ve Moore, L. (2011), Chapter 2: Children of Imprisoned Parents and Their Problems. Scharff-Smith, P. ve Gampell, L. (Edt.), *Children of Imprisoned Parents* içinde (s. 12-30). The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

CPT- İşkencenin ve Gayriinsani ya da Kültürcü Ceza Veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi (2002). (Avrupa Konseyi, Çev.). Yayınlanma Tarihi: 01.03.2002.

De Masi, M & Bohn, C. (2010). *Children With Incarcerated Parents: A Journey of Children, Caregivers and Parents in New York State*. Annie E. Casey Foundation.

Gabel, K & Johnston, D. (1995). *Children of Incarcerated Parents*. Lexington Books: NY.

Hairston, CF (2007), *Focus on Children with Incarcerated Parents: An Overview of the Research Literature*, Report Prepared for the Annie E. Casey Foundation, Baltimore: Annie E Casey Foundation.

Harris, Y.R. (2016). *Children of Incarcerated Parents*. Springer: NY.

Initiative Foundation, *How to Explain Jails and Prisons to Children : A Caregivers Guide, Publication of Inside-Out Connections: Supporting Children of Incarcerated Parents, A Program of The Initiative Foundation*, www.ifound.org | info@ifound.org , 07/02/17.

International Centre for Prison Studies (2013). *World Prison Population List*, (10th edition).

Johnston, D. & Sullivan, M. (2016). *Parental Incarceration: Personal Accounts & Developmental Impact*. NY: Routledge.

Jones, AD & Wainaina-Wozna, AE. (2014) *Coping Final Report*, 2nd ed, 2014, , www.coping-project.eu

La Vigne, N, Davies, E, & Brazzell, D. (2008). *Broken Bonds Understanding and Addressing the Needs of Children with Incarcerated Parents*. Urban Institute Justice Policy Center.

Martynowicz, A., Holden, K. ve Gauders, N. (2011), Chapter 7: The Polish Case Study. Scharff-Smith, P. ve Gampell, L. (Edt.), *Children of Imprisoned Parents* içinde (s. 187-218). The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

Michaels, C. (2013). *Children with Incarcerated Parents – Considering Children’s Outcomes in the Context of Family Experiences*. University of Minnesota.

Murphey, D. ve Cooper, P. M. (2015). *Parents Behind Bars, What Happens to Their Children*, Trends Child.

Murray, J & Farrington, DP. (2008). The effects of Parental Imprisonment on Children, *Crime & Justice: Review of Research* içinde, (Ed: M. Tonry), 37, 133-206. Chicago, IL: Un of Chicago Press.

Murray, J., Loeber, R. & Pardini, D. (2012), Parental Involvement In The Criminal Justice System And The Development Of Youth Theft, Marijuana Use, Depression, And Poor Academic Performance. *Criminology*, 50: 255-302. doi:10.1111/j.1745-9125.2011.00257.x

Murray,J., Farrington, D.P., and Sekol, I. (2012), Children’s Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 138(2),175-210. <http://dx.doi.org/10.1037/a0026407>

Myers, B.J., Smarsh, T.M., Amlund-Hagen, K. et al. (1999). Children of Incarcerated Mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 8: 11. doi:10.1023/A:1022990410036.

Nesmith, A. and Ruhland, E. (2008) Children of Incarcerated Parents: Challenges and Resiliency, in Their Own Words. *Children and Youth Services Review* 30(10), 1119–1130. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.02.006>

Nesmith, A. & Ruhland, E. (2011). Caregivers of Children with Incarcerated Parents, *The Open Family Studies Journal*, 4 (Suppl:2:M4), 105-116 105 Open Access.

Philbrick, K, Ayre, L & Lynn, H (2014), *Children of Imprisoned Parents: European Perspectives on Good Practice*, 2nd ed, Paris:COPE.

Phillips, S.D. & Gates, T. (2011). A Conceptual Framework for Understanding the Stigmatization of Children of Incarcerated Parents. *J Child Fam Stud* 20: 286. doi:10.1007/s10826-010-9391-6

Poehlmann, J. (2005), Representations of Attachment Relationships in Children of Incarcerated Mothers, *Child Development*, 76, (3); 679–696, DOI: 10.1111/j.1467-8624.2005.00871.x

Poehlmann, J, Shlafer, RJ, Maes, & Hanneman, A. (2008). Factors Associated With Young Children's Opportunities for Maintaining Family Relationships During Maternal Incarceration, *Family Relations*, 57(3), 267–280, DOI: 10.1111/j.1741-3729.2008.00499.x

Sacerdote, L., Battevi, F., Fleischner, E., Gaspari, V. ve Piccione, M. (2011), Chapter 6: The Italian Case Study. Scharff-Smith, P. ve Gampell, L. (Edt.), *Children of Imprisoned Parents* içinde (s. 166-186). The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

San Francisco Children of Incarcerated Parents Partnership (2015), Erişim Tarihi: 30.12.2016, Erişim Adresi: <http://www.sfcipp.org/>

Robertson, O. (2007). *The Impact of Parental Imprisonment on Children*.

Geneva: Quaker UN Office.

Rowntree Smith R, Grimshaw R, Romeo R, Knapp M, (2007). *Poverty and Disadvantage Among Prisoner's Families*, Joseph Rowntree Foundation.

Saunders, V., & McArthur, M. (2013). *Children of Prisoners: Exploring the Needs of Children and Young People Who Have A Parent Incarcerated in the ACT*. Canberra: SHINE for Kids.

Sharff-Smith, P. & Gampell, L. (2011). *Children of Prisoners*, The Danish Institute for Human Rights, European Network for Children of Imprisoned Parents, University of Ulster and Bambinisenzasbarre, Denmark: Jes Ellehauge Hansen.

T.C. Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, (2016). Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, Erişim Tarihi: 30.12.2016, Erişim Adresi: <http://www.cte.adalet.gov.tr/>

Türkiye İstatistik Kurumu (2015). Doğum İstatistikleri, Sayı: 21514, Erişim Tarihi: 30.12.2016, Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21514>

UN Bangkok Kuralları (2011). UN General Assembly, United Nations, Sayı: 65/229, Resmi Gazetede Yayınlanma Tarihi: 16.03.2011. Orj. Yay. Tarihi: Aralık, 2010.

UN Mandela Kuralları (2016). UN General Assembly, United Nations, Sayı: 70/175, Resmi Gazetede Yayınlanma Tarihi: 08.01.2016. Orj. Yay. Tarihi: 2015.

Wolleswinkel, R. (2002). *Children of Imprisoned Parents*, aktaran Jan C.M. WILLEMS (ed.), *Developmental and Autonomy Rights of Children: Empowering Children, Caregivers and Communities*, Intersentia: Antwerp/Oxford/New York, 2002, pp. 191-207 (90-5095-224-0; www.intersentia.com)

Walmsley, R. (2009). *World Prison Population List* (10th ed.). London: International Centre for Prison Studies.

Western, B. Bruce & Petit, B. (2010). *Collateral Costs: Incarceration's Effect on Economic Mobility*, The Pew Charitable Trusts.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir
This project is co-funded by the European Union and the Republic of Turkey

Bu kitap Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin mali desteği ile hazırlanmıştır.

Bu kitabın içeriğinden sadece Türkiye ocuklara Yeniden zgrlk Vakfı sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti veya Avrupa Birliği Bakanlığı'nın görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

